AIDAI

1951

NR. 10

TURINYS

Psl.

A. Liaugminas — tikrosios būties beieškant 433
Kazys Pakštas — Lietuvių tautos ir valstybės sienos 436
B. Auginas — Miniatūros apie pavasarį: Žibutė, Pakalnu ė, Vidudienis, Rytas, Tyla, Žaliasis nokturnas (eil.) ..... 4[illegible]5
Č. Grincevičius — Devynbalsė paukštė 446
Vysk. P. Būčys — Atsiminimų ištraukos 448
C. Obcarskas — Rud[illegible] ž[illegible] (e[illegible] ..... 45[illegible]
Henrikas Nagys — Georg Trakl 452
Georg Trakl — Nuskaidrintas ruduo, Mano širdis vakarėjant. Žlugimas, Kasparo Hauserio daina, Gr[illegible]ek (eil.), vertė H. Nagys 454
Vaclovas Biržiška — Vysk. M. Valančiaus biografijos bruožai (pabaiga). 455

KŪRYBOS PASAULYJE

LITERATŪRA

A. R. — Nobelio laureatas Paer Lagerkvist ..... 46[illegible]
A. V. — Prano Vaičaičio sukaktis ..... 46[illegible]
A. V. — Viktoras Kamantauskas 465

KNYGOS IR ŽURNALAI

Aug. Raginis — Jurgis Jankus: Pirmasis rūpestis 466
M. G. — Vinco Joniko eilėraščiai 467
P. Jurkus — Jonas Gailius: Susitikimas 467
P. Jurkus — Šatrijos Raganos "Sename dvare" 467
A. Baltinis — Dr. Pr. Gaidamavičiaus "Išblokštasis žmogus" ..... 46[illegible]
Atsiųsta paminėti leidiniai ..... 46[illegible]

MENAS

Jurgis Blekaitis — Scenos poetą minint 470

MOKSLAS

A. Mažiulis — Dr. Jonas Basanavičius ..... 4[illegible]2
Ben. Babrauskas — Lituanistikos institutas 476

VISUOMENINIS GYVENIMAS

A. Z. — Pranciškonų spaudos centro vajus ..... 4[illegible]8
1951 METŲ AIDŲ TURINYS ..... 47[illegible]

ILIUSTRACIJOS

Michelangelo — Kūdikėlis Jėzus ..... viršelių 1 psl.
A. Smailiūtė — Madona (Keramika) 439
Vilniaus kraštas Trakų apylinkėse (V. Augustino nuotr.) 442
Vin etė 445
Vysk. P. Būčio nuotrauka 449
T. Zikaras — Veidas ..... 45[illegible]
A. Melnikas — Bažnyčia ..... 4[illegible]9
Paer Lagerkvisto nuotrauka ..... 46[illegible]
Dr. Jono Basanavičiaus nuotrauka 475
Varpstė — Lietuvių liaudies menas ..... viršelių pask. puslapis.

Švenčių proga visiems "Aidų" bendradarbiams, platintojams ir skaitytojams mūsų nuoširdūs sveikinimai ir linkėjimai.

LEIDĖJAI, REDAKCIJA IR ADMINISTRACIJA

DECEMBER, 1951

AIDAI-ECHOES, cultural magazine published monthly, except July and August, by the Franciscan Fathers, Kennebunk Port, Maine. Subscription $5.00 yearly in U. S. A.; single copy 50c.; Canada $5.50, single copy 55c.; Foreign $6.00.

Entered as second class matter at Kennebunk, Maine. Application for additional entry pending at Brooklyn, N. Y., — Office of Publication, 680 Bushwick Avenue, Brooklyn 21, N. Y., Editorial and Executive Offices, Kennebunk, Maine. Adress communications to Kennebunk, Maine.

AIDAI
MĖNESINIS KULTŪROS ŽURNALAS
1951 METAI GRUODŽIO MĖNUO Nr. 10 (44)

TIKROSIOS BŪTIES BEIEŠKANT

A. LIAUGMINAS

Mūsų aplinkos daiktai yra laikini ir nepastovūs: jie atsiranda ir pranyksta. Kiekvienas daiktas, ar jis būtų žmogus ar gamtos kūrinys, atsirado, susiformavo laike ir erdvėj ir vieną gražią dieną pabaigs savo egzistenciją. Nekalbant jau apie gėles, augalus ir kitokius gyvius,net gelžbetoniniai pastatai, net nerūdyjančio metalo paminklai, uolos ir kalnai, ir tie pamažu keičia savo išvaizdą, praranda vienas formas, įgyja kitas, atsiranda nykimo ženklai. Jei žmogaus amžius būtų bent kelis šimtus tūkstančių kartų ilgesnis, mes matytume savo akimis, kaip keičia išvaizdą net negyvoji gamta: vieni kūnai nyksta, kiti jų vieton formuojasi. Tad kas gi pagaliau yra pati realybė? Kur ji? Matome, kad mes gyvename grynų apraiškų pasauly. Visa mūsų matomybė tėra nuolatinis tapsmas ir nyksmas, ant kurio, kaip nepastovaus pagrindo, negalime statyti savo ir visuomenės gyvenimo pamatų.

Kiekvienas statybininkas puikiai žino, kad ant smėlėto, vandens paplaunamo ir nuolat keičiančio savo struktūrą podirvio negalima statyti jokio namo, jei neįmanoma surasti "gruntinio" žemės sluogsnio. Kaipgi tad šių dienų žmonija, paskendusi nuolat kintančioj matomybėj, nori nustatyti savo gyvenimo pastovius dėsnius? Jų čia neras. Štai kur visų šių dienų negerovių priežastis: socialinės nelygybės, tautinės neapykantos, karų ir t.t. Per toli nužengė gamtos, chemijos ir kiti tikslieji mokslai, nes jie turi aiškius materialinius pagrindus; jiems nebespėja ir seka juos ikandin šlubuodami teisės ir pozityvinės moralės bei pedagogikos mokslai, nes šie, sekdami anais, pametė sau iš po kojų tikrąjį pamatą ir, atsirėmę į amžinai nepastovią medžiaginę realybę, panoro išspręsti visas problemas, laikydamiesi materialistinės pasaulėžiūros. Visa tatai veda šių dienų žmogų iš medžiaginės gerovės į socialinę negerovę, nesantaiką, neapykantą. Tai gali sunaikinti net pačią medžiaginę gerovę, į kurią buvo atsirėmusi nūdienė pasaulėžiūra. Atsipeikėjusi žmonija po įvykusios katastrofos, pasiges tikrosios realybės, ims vėl ieškoti antgamtinių savo gyvenimui pamatų.

Visų šių faktų akivaizdoje ir Didžiosios Dievo įsikūnijimo žmoguje šventės proga, noriu kaip paprastas pasaulietis panagrinėti, kas yra ta antpojūtinė realybė, kurią skelbė Kristus per visą savo žmogišką gyvenimą, kokia pagaliau jos reikšmė žemiškuose reikaluose.

Jau tūkstančiai metų, kai pasaulio mąstytojai ieškojo ir tebeieško ko nors pastovaus tarp kintančių pasaulio daiktų; ieškojo nekintamų ir amžinų medžiaginės matomybės pradmenų arba, kaip graikų filosofija ją vadino bendru vardu— *Arché*, pirmapradė.

Graikų priešsokratinės epochos filosofai, vadinami hilozoistais *(hylé* — medžiaga + *zoe* — gyvybė) ieškojo medžiagos pirmapradės pačioje materijoje. Antai, Tales milezietis, Krezo ir Solono amžininkas (gyvenęs 6-me a. pr. Kr.), įrodinėjo, kad vanduo esąs visos gyvosios ir negyvosios gamtos pirmapradė, nenykstantis ir nesunaikinamas elementas, kuriam tirštėjant ar skystėjant susidarą visi kiti gamtos kūnai. Vandeniu apsupta didžioji žemės dalis, vanduo sudarąs 95% visų gyvių kūnų ir t.t. — Kiek vėliau Jonijos filosofas Empedoklas (gim. 490 pr. Kr.) tvirtino, kad medžiaginės substancijos amžinieji elementai esą keturi: ugnis, oras, vanduo ir žemė. Šie, betirštėdami ir jungdamiesi vieni su kitais, formuoją kintančius ir nepastovius gamtos kūnus.

Demokritas iš Abderos (gim. 460 pr. Kr.) manė, kad pasaulis sudarytas iš nekintamų, nebedalomų ir amžinų medžiagos dalelyčių, vadina-

mų *atomais*. Šie atomai, jungdamiesi vieni su kitais, kažkokios būtinybės dėsnio ribose sudarą gamtos kūnus. Demokrito atomizmas davė kaipo vaisių šių dienų *dialektinį materializmą*.

Nebeminėdami kitų tos gadynės dar primityviškesnių mąstytojų, paliesime tris graikų filosofus, kurie, mūsų akimis žiūrint, užima tarpinę vietą tarp anų hilozoistų (ieškančių daiktų pirmapradės pačioj medžiagoj) ir kitų vėlyvesnių filosofų. Pirmas tokių buvo Anaksimiandras iš Mileto (g. 610 pr. Kr.). Pagal šį filosofą, visos matomybės pirmapradės (archė) yra "neapspręstasis" (=Apeiron). Tai kažkoks junginys, kompleksas medžiaginės ir dvasinės būties. Iš jo diferencijos keliu atsiradę visi daiktai ir dvasiniai reiškiniai. Ši sąvoka galėtų būti prilyginta romėnų poetų apdainuojamajam *chaosui*. Šioje pasaulėžiūroje vos pradeda ryškėti ir dvasinis pradas, kurs dar stipriai susiliejęs su materija.

Pitagoras (g. 530 pr. Kr.), taip pat Jonijos filosofas, tvirtino, kad jeigu yra kas pastovaus tarp kintamosios ir neamžinosios materijos, tai bus *skaičius*. Skaičiai esą visų matomųjų daiktų ir reiškinių pagrindas ir esmė. Žinoma, Pitagoro skaičius turime suprasti kaip gamtos dėsnius, kurie tikrai yra pastovūs ir išreiškiami skaitmeninėmis formulėmis. Vadinasi, pagal šį anų laikų filosofą ir matematiką, šie dėsniai sudaro realybės nekintamą pagrindą ir esmę. Pažinti juos reikštų pažinti tikrąją nekintamąją realybę.

Tuo pačiu metu kitas Jonijos filosofas, Pitagoro amžininkas, Heraklitas prieina dar kitos išvados, būtent, kad jei yra kas pastovaus pasaulyje, tai tiktai pats jo *tapsmas* ir *nyksmas*, vadinasi, pats procesas. Juk visi daiktai kintą. Iš čia jo žinomasis posakis: "Panta chorei". Žodžiu, nieko nėra, viskas yra *Tapsmas*. Tokiu būdu pasaulio pirmapradė esanti *Ugnis*, tik ne mūsų akimis suprantamoji ugnis, o kažkokia nematoma, sudvasinta, pilna gyvybės jėga. Ji visa sugyvina, duoda jėgos, yra visa ko judinančioji priežastis. Todėl vėlesnieji filosofai tą Heraklito ugnį lygino su tokiomis sąvokomis, kaip Dzeusas, Dievybė, Logos ir pan.

Iš šių kelių pavyzdžių matome, kaip žmogaus protas pamažu skverbiasi pro mūsų pojūčių skraistę į antpojūtinį pasaulį, antpojūtinę realybę, kuri yra pagrindas ar substratas visos matomosios esamybės.

Po šitų gana primityvių priešsokratinės gadynės filosofų samprotavimų sustosime kiek ilgiau ties kitu graikų 5-jo amž. filosofu — Platonu, dėl jo genijalių minčių vadinamu dieviškuoju. Platonui tikroji ir pastovioji būtis tėra *Idėja* (eidos), nes visi daiktai tėra laikini, nuolat kintą pavidalai, o idėjos yra medžiaginė tikrovė ir todėl nesunaikinama. Maža to, nebūtų daiktų, jei nebūtų buvę jų idėjų. Juk, pav., idėjos, kaip grožio, teisingumo, egzistuoja nepriklausomai nuo jų įgyvendinimo ar neįgyvendinimo praktikoj. Pav., mūsų Tėvynėj šiuo metu yra pamintas teisingumas ir *teisė*, bet tuo tačiau nėra panaikinta pati teisingumo ar teisės sąvoka. Priešingai, kai nėra idėjos, negali būti daiktinės jos apraiškos, nėra apskrito kvadrato idėjos, ir praktikoj niekas negali nei padaryti nei nupiešti tokio kvadrato. Idėjos, pagal Platoną, pergyvena daiktus, kuriuose jos realizuojasi matomomis formomis, ir egzistavo prieš jiems atsirandant. Kiekvieno didelio darbo, pastato ar paminklo gema pirma idėja; pamažu ji realizuojama ant popieriaus architekto planuose, kol pagaliau ji įsikūnija cemente, bronzoje ir kitose medžiagose. Galima sunaikinti šį pastatą, bet tų dėsnių, kurie jame įgyvendinti, apskritai, jo pačios idėjos jokia atominė šių laikų bomba negali sunaikinti: ji lieka jei ne žmogaus sąmonėj, tai visatoj. Elektros dėsnis jau egzistavo kaip idėja be pritaikymo ar pasireiškimo medžiagoje pirmiau, negu buvo atrasta pati elektra.

Kiekvienas žmogaus ar gamtos kūrinys yra tam tikros idėjos laike ir erdvėj, t. y. medžiagoje, realizavimasis. Tad daiktai tėra idėjų apraiškos matomuose pavidaluose. Platonas lygino matomuosius daiktus su šešėliais bei apraiškomis tikrosios nekintamosios ir nesunaikinamosios realybės, kurią sudaro daiktų esmės arba idėjos. Jis skyrė du pasauliu: *pojūtinį* pasaulį ir *suprantamąjį*, protu neprieinamąjį pasaulį. Žmogus savo pojūčiais patiria daiktų spalvas, svorį, formas ir medžiagą, iš kurios jie padaryti, bet šios savybės tėra apsireiškimas kažko, kas yra už pojūčių ribų, t. y. pačios daiktų esmės ar idėjos apraiška. Šios savybės, kaip kiekvienas mes galime nesunkiai suprasti, nėra esminės. Pav., aš galvoju stalą. Kad stalas būtų stalu, nėra būtina, kad jis būtų juodas, baltas ar geltonas. Tad spalva nėra esminė jo žymė. Toliau tą patį galime pasakyti dėl jo formos: jis gali būti apskritas ar keturkampis. Todėl galvojant stalo sąvoką, nėra būtina jo forma. Galime ją *minty atmesti*. Pagaliau ir jo medžiaga: nesvarbu, ar šis stalas yra medinis, skardinis ar marmurinis. Jei tokiu būdu atmesim visas minėtąsias šio daikto savybes, liks grynai abstraktus jo turinys — *sąvoka*. O jeigu mes sąvoką paimsime platesne prasme, ne kaipo žmogaus mąstymo produktą, bet kaip pačią suprantamąją daikto esmę, kiek ji nepriklauso savo atsiradimu nuo mūsų proto, turėsime *idėjos* sąvoką. Šiaip suprastos idėjos yra matomųjų daiktų pirmapradės, arba, kaip Platonas jas vadino, daiktų *pirmavaidžiai* Dievo prote. Tų idėjų visuma ir sudaro vadinamąjį *Idėjų pasaulį*.

Kuo bendresnė idėja, tuo daugiau joje tikrovės. Pav., trikampio idėja turi daugiau tikrovės, kaip lygiašonio trikampio idėja, o geometrinės figūros idėja — daugiau negu visus trikampius sudėjus krūvon. Pati bendriausia idėja yra Būties idėja, kurioje slypi visų kitų daiktų ir reiškinių idėjos, lygiai kaip trikampio idėjoje slypi visų galimų įsivaizduoti stačiųjų, lygiašonių ir lygiagrečių trikampių idėjos. Jei kas sugebėtų panaikinti trikampio idėją, tuo būtų panaikinta visų kitų galimų trikampių idėjos. Tad Būties idėją galime pavadinti *Idėjų Idėja*, iš ku-

rios išplaukia visų daiktų idėjos, o su jomis ir mūsų matomasis pasaulis. Toje Idėjų Idėjoje glūdi visos medžiaginės ir dvasinės realybės pagrindai, šaknys ir dėsniai. Šią Idėją Platonas vadino *Gėrio* idėja todėl, kad šiame Idėjų pasauly nieko nėra *blogo*. Mūsų patiriamasis blogis tėra nukrypimas nuo ano idėjinio plano, stoka jo realizavimo žemėj.

Štai kur turi būt nukreiptas žmogaus žvilgis, štai pagal ką turi rikiuotis ir vadovautis mūsų privatus, socialinis ir politinis gyvenimas. Jei visa fizinė realybė pastatyta ar sutverta pagal ano idėjinio pasaulio dėsnius, kaipgi šių dienų žmogus nori kurti socialinę ir valstybinę santvarką, spręsti tarptautinius klausimus, paneigęs minėtojo Idėjų pasaulio dvasinius dėsnius? Kaipgi mes pretenduojame įgyvendinti klasių ar tautų santarvę, atsirėmę vien į materialistinę, jau prieš 2000 metų su viršum atgyvenusią, pasaulėžiūrą?

Susipažinę su abiem realybės aspektais — materialiniu ir dvasiniu — ir pamatę, kur yra viso matomojo pasaulio esmė ir pagal ką turi rikiuotis, į ką turi atsiremti žmogaus ir tautų veiksmai, baigdami šitą ekskursiją į metafizinę sferą, apspręskime, kas yra mūsų prieitoji Idėjų Idėja, Būties arba net Gėrio Idėja. Kadangi idėja, kaip matėme, turi daugiau tikrovės negu jos apraiška bei daiktas, kuriame ji realizuojasi, galime perfrazuodami "Idėjų Idėją" vadinti *Būčių Būtimi*. Kadangi joje slypi visos realybės šaknys ir nuo jos priklauso visos esamybės egzistencija, ji turi būti savo pačios egzistencijos priežastimi *(Causa sui)*, nes jei ji tuo nebūtų, turėtume pris'leisti kitą būtį, aukštesnę už ją, ir ši pastaroji jau būtų savo ir visų kitų egzistencijos priežastimi.

Kiek filosofinių pažiūrų, tiek šitos Būties vardų. Juk tai, kas yra bendriausia, neapspręsta nei laike nei erdvėje, laisva nuo bet kokių medžiaginių bei žmogiškų savybių, yra labai sunku, jei net ir visai neimanoma, apibrėžti. Tai yra *viskas*, idėjiniu požiūriu imant, ir *niekas*, stebint materialinės bei juslinės patirties akimis. Ne be reikalo Šv. Tomas Akvinietis tvirtino, kad yra lengviau nusakyti, *kas Ji nėra*, negu kas Ji yra (Plg. jo negatyvinę Dievo definiciją).

Visos pasaulio tautos ir visais amžiais ieškojo tos pačios būties, kuri tačiau tesiskyrė vardais, kuriais ją vadindavo. Vieni ją vadino Pirmuoju Pasaulio Judintoju bei Pirmąja Priežastimi*), Grynuoju, laisvu nuo inertiškos medžiagos, veiklumu**), kiti vėl — absoliutiškai neapspręstąja, begaline Būtimi***), arba substancija****). Net viso pasaulio religijos nuo pat priešistorinių laikų ligi pat mūsų dienų, turėdamos galvoj tą pačią Pasaulio Sutvėrėjo sąvoką, ją vadino tai Dzeusu, tai Jupiteriu, tai įvairiausiais kitais vardais, kol pagaliau visos pasaulio tautos šiandien jau sutartinai tatai vadina Dievu!

Kaip matome, peržvelgę kai kurias filosofines pažiūras, priėjome prie Dievo sąvokos, kuris yra mūsų matomosios realybės priežastis ir tvarkytojas. Jame slypi sutvertosios visatos dėsniai. Pagal jo *įsakymus* turėtų būti tvarkomas mūsų asmeninis, socialinis ir politinis gyvenimas.

Tad kyla vėl klausimas: o kaipgi pažinti Jo įsakymus ir valią, pagal kurią mes turime tvarkyti savo gyvenimą? Negalėtume, berods, skųstis, kad neturime galimumo pažinti šios Būčių Būties ir jos dėsnių. Pirmiausia Jis apsireiškia per pačią prigimtį, — tai *natūralinis Apreiškimas*. Toliau turime Jo apreikštąjį žodį per Sen. Įstatymo pranašus ir pagaliau, kai ir to buvo negana, Dievo Žodis "įsikūnijo ir gyveno tarpe mūsų". Tai didžiausioji krikščioniškojo tikėjimo paslaptis. Kaip tik per Kalėdų šventes viso pasaulio krikščionys pamini šią didžiąją Dievo Įsikūnijimo sukaktį. Tai šventė, kurią visas tikintysis pasaulis yra kviečiamas pakilti savo mintimis į aną aukštesniąją antpojūtinę ir net antgamtinę realybę, susikaupti bent trumpam laikui ir atsinešti iš ten absoliutinių tiesų.

---

*) Plg. Aristotelio išsireiškimus: Primum Movens inmobile arba Prima Moventia non mota.

**) Plg. Aristotelio ir Šv. Tomo Akviniečio sąvoką Actus Purus.

***) Plg. panteisto filosofo B. Spinozos definiciją: "Ergo vel nihil existit, vel Ens absolute infinitum, hoc est Deus, necessario etiam existit". Ethica, Def. VI.

****) Pagal Descartes Substancija yra "res qua ita existit, ut nulla alia re indigeat ad existendum".

LIETUVIŲ TAUTOS IR VALSTYBĖS SIENOS

KAZYS PAKŠTAS

1939 m. prasidėjęs totalitarų karas prieš demokratijas toli grazu dar nebaigtas. Vietoj Vokietijos vadovaujančią rolę totalitarų šeimoje labai vikriai užėmė daug kartų didesnė ir bent kiek galingesnė nacionalistinė Sovietų Rusija, apsukriai pasinaudodama negudrių demokratų visokeriopa pagalba. Šaltasis karas vyksta daugiausia arktines ir sibiriškos žiemos didžiuose plotuose, kame kasmet šalčiu, sunkiausiu darbu ir badu rusai nugalabina daug tūkstančių Vidurinės Europos kultūringų ir laisvų žmonių; patys rusai nuostolių mažiau patiria. Kol kas rusams labai sekasi Europos kultūrą naikinti. Bet karo pabaigoje, nors ne taip greit, pergalė gali pasvirti demokratijos naudai, jeigu galutinon kovon bus mestos Amerikos ir Vakarų Europos visos jėgos. Tuomet ūmai pasidarys aktualūs sienų klausimai visose atgimstančiose Vidurinės Europos valstybėse. Kils ir Lietuvos sienų klausimas. Prie jo reikia iš anksto ruoštis. Šis trumpas raštas ir nori būti mažu įnašu į tų pasiruošimų eilę.

1. Priešistoriniai laikai ir viduramžiai

Klasikinės istorijos laikais Lietuvos vardas dar buvo nežinomas pasauliui. Gyvendami tolimoje šiaurėje, izoliuoti nuo Graikijos ir Romos dideliais plotais miškų ir balų ir šiurkštaus, šalto klimato, pirmą kartą savu vardu lietuviai paminimi, rodos, tik 1009 m. (Quedlinburgo kronikoje). Tik archeologai ir keli kalbininkai specialistai gali įtikinamai kalbėti apie lietuvių ir jų baltiškų giminių gyvenamus plotus nuo 1500 prieš Kristų iki 1200 A. D. Tokiais giliais, genialiais tyrinėtojais labiausiai pasireiškia prof. K. Būga ir vokietis M. Vasmeris. Labai vertingų priedų šion sritin įnešė ir mūsų archeologai Dr. J. Puzinas, Dr. M. Alseikaitė-Gimbutienė, o taip pat V. Kiparsky ir keletas kitų. Jų tyrinėjimais ir pateiktais žemėlapėliais pasiremiant galima nustatyti, kad maždaug nuo 1500 m. pr. Kr. ir iki 500 po Kr. lietuviai ir jų baltiški giminės buvo tuomet apgyvenę nuo 430,000 iki 500.000 kvadratinių kilometrų, pasidriekusių nuo žemutinės Vyslos (ar net Odros) iki Volgos ir Okos aukštupių rytuose. Jie apėmė beveik visą Dauguvos baseiną, pasiekdami pietuose Pripetį, Bugą ir Desną. Anų laikų baltų gyventose žemėse dabar turime tokius miestus, kaip Dancigas, Lomža, Balstogė, Lietuvių Brasta, Pinskas, Černigovas, Brianskas, Tula, Kaluga, Orelis, Možaiskas, Rževas ir Velikije Luki. Čia paminėjome tik pakraštinius baltų senosios tėvynės miestus (kurie tais laikais gal kaip kitaip vadinosi), kad suprastume erdvės didumą: ji beveik prilygtų šių laikų Prancūzijai, Ispanijai arba Vokietijai, t. y. didžiosioms Vakarų Europos valstybėms.

6-me amžiuje iš pietų sono Pripetimi, Dnieperu ir jo gausiais intakais pradėjo sparčiai veržtis į šiaurę ir rytus galinga slavų banga, išstumdama iš Dniepro baseino baltus, o paskiau plusdama į suomiškų tautų žemes aplink Maskvą, Ilmenio ir Ladogos ezerus.

Sakytume, kam čia reikia kalbėti apie tuos plotus, kuriuose lietuviai ir jų artimi giminės gyveno prieš pusantro tūkstančio metų, nes jų visvien nebeatgausime dabartinėse sąlygose. Tiesa, tik viena labai įtakinga tauta — žydai — beatgavo savo žemes, kurias prarado prieš du tūkstančiu metų. Žydų pavyzdžio mes nepakartosime, nes nesame nei taip gausūs, nei turtingi, nei įtakingi Washingtone. Musų kultūra jaunesnė, musų ištekliai labai maži. Apie savo praeities didelius nuostolius mes kalbame tikėdamies, kad šiurkštus pasaulis mūsų pasigailėtų ir bent paskutinio žemės sklypelio mums iš po kojų nebetrauktų, nes juk jau sumokėjom slavams ir germanams labai gausią duoklę, netekdami jų naudai didesnės savo žemių dalies.

Su 13-tu amžium prasideda baltų istorija, o Lietuva jungiasi į vieną galingą valstybę, karaliaus Mindaugo vadovaujama. Nuo 6-to iki 13-to amžiaus baltų gyvenami plotai susiaurėjo iš 500,000 kv. kilometrų iki 215,000 kv. km. Mindaugo krikšto metais (1251) lietuvių kalbos plotai galėjo siekti arti 110,000 kv. km., latvių kalbos plotai apie 65,000 kv. km. ir prūsų apie 40,000 kv. km. Bet nuo 1231 m. per Vyslą peržengę vokiečiai kryžininkai sparčiai mažino prūsų žemes, likviduodami vietinius gyventojus, o jų likučius pavergdami ir germanizuodami. 17-to amžiaus antroje daly buvo likviduoti paskutiniai prūsai. Vokiečiams, matyti, ilgai stigo savų tautiečių ištuštintoms žemėms apgyvendinti. Į tas tuštumas plaukė atsparūs ir ištvermingi lietuviai, užimdami savo brolių vietoves iki pat Karaliaučiaus ir Piliavos.

2. Lietuvių gyvenami plotai 16-me amžiuje

13-to amžiaus pirmoje pusėje karaliaus Mindaugo suvienyta Lietuvos karalystė apėmė daugumą lietuviškų žemių (apie 100,000 kv. km.) ir gan didelius Gudijos plotus. Vėliau Gediminas, Algirdas ir Vytautas vis labiau plėtė Lietuvos valstybę į rytus ir pietus, į gudiškas, ukrainiškas ir rusiškas žemes ir į neapgyventas stepes prie Juodųjų jūrų tarp Dniepro ir Dniestro. Bet šie Lietuvos valdovai nepajėgė išstumti stiprių vokiškų įgulų iš Baltijos pajūrio, iš žemutinio Nemuno ir Priegliaus baseinų: čia lietuviai ir prūsai ir toliau paliko ateivių vokiečių valdomi, išnaudojami ir germanizuojami. Karaliau-

čiaus ir Marienburgo pasilikimas vokiečių okupacijoj grėsė Lietuvai nuolatine blokada ir jos žemių siaurinimu, palengva nutautinant lietuvius ir prūsus.

Vytautui mirštant (1430), po Lietuvos vėliava buvo imperija, apimanti per 850,000 kv. km. Apie aštunta to ploto dalis buvo tuomet apgyventa lietuvių. Šie plotai išsilaikė Lietuvos valdžioje arti šimto metų. 15-tam amžiui besibaigiant, buvo jau labai sustiprėję du dideli Lietuvos kaimynai: Rusija ir Turkija. Turkija išstūmė Lietuvą iš Juodųjų jūrų, užimdama nedidelius Lietuvos žemių plotus tarp Dniepro ir Dniestro. Rusija 1514 m. užėmė svarbų Smolensko miestą ir keletą kitų vietovių. Rusijos nuolat grasinama, Lietuva nebeturėjo jėgos pasipriešinti Lenkijai, kai ši 1569 m. atėmė iš Lietuvos didelius Ukrainos plotus su Kijevu, Volynija ir Podolija.

1569 m. Lietuva savo erdvės prasme nustojo buvusi imperija, ji tapo vidutinio ploto valstybė, apimdama 320,000 kv. kilometrų, t. y. truputį daugiau negu dabartinė Italija, Lenkija ar D. Britanija. Šiose ribose Lietuva išbuvo ilgiau kaip du šimtu metų (1569-1772). Šių ribų Lietuvoje buvo apie pusė lietuvių, arti pusės gudų ir truputis latvių, žydų ir ukrainiečių. Kad mažiau būtų tautinio trynimosi, 1566 m. Lietuva buvo paskirstyta į lietuviškus ir gudiškus palatinatus. Trims lietuviškiems palatinatams buvo priskirtos žemės, kame vyrauja lietuvių kalba ir katalikų tikyba. Slaviškos žemės buvo suorganizuotos į šešis palatinatus, kuriuose žmonės kalbėjo gudiškai (tuomet sakydavo: rusiškai, nes gudų termino dar nebuvo). Lietuviški palatinatai (Vilniaus ir Trakų) daugely raštų ir užsilikusių to laiko žemėlapių buvo vadinami: *Lithuania Propria, La vraie Lithuanie,* t. y. *Tikroji Lietuva.* Žemaitija buvo tituluojama seniūnijos vardu, ne palatinato. Lietuviškai kalbančioji valstybės dalis apėmė 99,000 kv. kilometrų, taigi tik trečdalį, bet lietuviškoji dalis tuomet buvo daug tankiau gyvenama ir, pagal lenkų istoriko J. Jakubowskio tyrinėjimus, duodavo truputį daugiau raitelių ir mokesčių kariuomenei, negu gudiškieji palatinatai

1566 m. Lietuvos valdžia pravedė ryškias ribas tarp lietuvių ir slavų. 1584 m. Prūsijos geografų tėvas Karl Hennenbergeris savo veikale "Kurcze und wahrhaftige Beschreibung des Landes czu Preussen" (Koenigsberg, 1584) nurodė lietuvių kalbos ribas tų laikų Prūsijoj. Anot K. Hennenbergerio, Įsrutės (Insterburg) apskrity gyveną beveik vieni lietuviai: "fast eitel Litauer", ogi pietinė lietuvių kalbos riba Prūsijoj einanti pagal Priegliaus upę ir rytuose siekianti didžiųjų Mozūrijos ežerų. Šitą ribą priimant dėmesin, Lietuvos šone lieka Piliava su Karaliaučium, Girduva, Ungura ir Galdapė. Tų laikų lietuviškai kalbanti zona Prūsuose turėjo apimti apie 15,000 kv. km. Šešiolikto amžiaus Lietuvos etnografinis ir kartu kalbinis plotas skirstėsi į šias keturias provincijas:

Vilniaus palatinatas	44,400 kv. km.
Trakų palatinatas	31,300 kv. km.
Žemaičių seniūnija	23,300 kv. km.
Prūsų Lietuva	15,000 kv. km.
Etnograf. Lietuva	114,000 kv. km.

Šešiolikto amžiaus gale lietuvių etnografinė teritorija dar apėmė 114,000 kv. km. t. y. apie tiek, kiek ir valstybei besikuriant 13-me amžiuje. Nors šešioliktame amžiuje rytiniuose ir pietiniuose Lietuvos pakraščiuose jau buvo gudiško ir lenkiško priemaišo, bet šie atėjūnai buvo dar negausūs ir vidurio krašto nesiekė.

Iki šešiolikto amžiaus pabaigos lietuvių tauta jau buvo atlikusi keletą didelių istorinių misijų:

1) Laukinį, sakytumei barbarišką, žemėvaizdį per visus 114,000 kv. km. ji savo sunkiu ir ištvermingu darbu jau buvo pavertusi į kultūrinį žemėvaizdį ir per tai lietuvių tauta jau buvo iki to laiko įsigijusi pilnai išmokėtos nuosavybės teises visam minėtam žemės plotui.

2) Per visą savo nepriklausomos istorijos perijodą lietuviai atkakliai ir pasišventę gynė minimąjį žemės plotą prieš visų kaimynų pasikėsinimus: ir slavų, ir germanų. Dėl jėgų mažumo, didi, bet negausinga lietuvių tauta kelis kartus desperatiškai pralaimėjo savo herojiškas kovas už nuosavią žemę, nepriklausomą tėvynę.

3) Visos Europos istorijai Lietuva, kaip nei viena negausinga tauta, atliko viduramžiuose dvi grandiozines misijas, atsiremdama labiausiai į minėtą etnografinį plotą: per du šimtu metų (1231-1430) ji buvo svarbiausia sulaikytoja vokiečių veržimosi į rytus, jų garsaus "Drang nach Osten". savo kūnu ir savo gyvybėmis pridengdama slavų kraštus; ogi beveik pustrečio šimto metų (1240-1569) Lietuva sudarė užtvarą prie totorių užplūdimą Europon; 1362 m. Algirdas tą užtvarą pratęsė iki Juodųjų jūrų. Lietuvių laimėjimai prieš totorius buvo labai naudingi visai Europai, ypač Lenkijai, Ukrainai, Gudijai.

4) 16-me amžiuje lietuviai ėmėsi didelės kultūrinės misijos nemažuose savo valstybės plotuose: 1529 m. išleido Lietuvos Statutą, pirmą kodifikuotą įstatymų rinkinį Nemuno ir Dniepro plačiuose kraštuose; 1547-1595 m. perijode buvo išleistos pirmos lietuviškos knygos ir jose suformuluota lietuviškai liuteroniški ir katalikiški religiniai pradai; lietuviškose žemėse isisteigė dvi garsios aukštosios mokvklos: Karaliaučiaus Universitetas (1544) ir Vilniaus Akademija (1579); jų įtaka siekė toli už Lietuvos žemių. 1557 m. Lietuvoje pravesta pirmoji žemės reforma 1581 m. isteigtas Aukščiausias Lietuvos Tribunolas 1582 m. išleista pirmoji Lietuvos istorija. Žodžiu, šešioliktame amžiuje susiformavo lietuvių tautos kultūrinis veidas ir pradėjo reikštis visokeriopas jos genijus. Žinoma, Lietuva

šioje kultūros srity nebuvo nei pirmoji, nei jokia išimtis. Daug kitų tautų tą pat darė savo žemėse. Tačiau jei 16-me amžiuje susiformavo lietuvių kultūrinis veidas, tai ji turi pilnos moralinės teisės reikalauti tų žemių, kuriose ji 16-me amžiuje gyveno. Tokiu pat principu buvo atstatyta modernioji Čekija 1919 m., nors visas trečdalis jos žemių jau buvo sąlidiškai vokiečių užkolonizuotas, bet Čekijos žemių čielybė ir visuma buvo išlaikyta ir tarptautinių sutarčių patvirtinta. Panašiai teisybė reikalauja pasielgti su atstatoma Lietuva, jeigu teisingumas visiems lygus.

3. *19-to amžiaus vidurys*

Septyniolikto amžiaus vidury ir aštuoniolikto pradžioje Lietuvą ištiko nepaprasto baisumo nelaimės. Šiame amžiuje Maskva vis labiau pradėjo veržtis Lietuvon. Karai su Maskva ir šiek tiek su Švedija truko su pertraukomis beveik visą Jono Kazimiero viešpatavimą (1648-1668). Bet nelaimių kulminacinio taško pasiekta tarpe 1654 ir 1661 m., kai didesnė Lietuvos dalis (rytai ir centars aplink Vilnių) buvo rusų kariuomenės okupuota. 1655 m. Maskvos armija *pirmą kartą* istorijoj įsiveržė Lietuvos sostinėn Vilniun, 17 dienų degino miestą, prievartavo ir plėšė žmones, draskė karstus ir barstė numirėlių kaulus. Ligtol nematyto masto teroras ir su juo einančios ligos (maras etc.) likvidavo apie trečdalį Lietuvos gyventojų. Tas perijodas istorijos pramintas *Tvanu*. Pagal Andrusove pasirašytą 1667 m. taikos sutartį Rusijai teko Smolenskas, Starodubas ir Černigovas, taigi gan didelis rytinis Lietuvos pakraštys. Ten gyveno daugiausia gudai ir daugelis jų nenorėjo Rusijos valdžioj likti, todėl bėgo ir buvo priimti gyventi daugiausia Tikrosios Lietuvos rytiniame ruože, tarp Dysnos ir Vileikos ir prie aukštutinio Nemuno. Tai gerokai pakeitė etnografinę Tikrosios Lietuvos rytinio ir pietinio pasienio sudėtį.

Per paskutinį 17-to amžiaus trečdalį atsigavusi Lietuva, 18-to amžiaus pradžioje (1703 m.) vėl buvo įvelta į karus su Švedija ir patyrė "taikią" rusų armijos okupaciją, kuri atnešė Lietuvon marą. Ta baisi epidemija truko nuo 1708 iki 1717 m. Tikroji Lietuva ir Prūsų Lietuva nustojo trečdalio savo gyventojų. Tai sudarė lengvesnių galimybių vokiečiams kolonizuoti Prūsų Lietuvą, o slavams (gudams, lenkams) — rytinius ir pietinius Lietuvos pakraščius. Tad reikėjo nepaprasto atsparumo, kad maža lietuvių tauta visiškai nesutirptų slavų ir germanų jūrose.

19-to amžiaus vidury pasirodo visa eilė studijų apie Lietuvos gyventojų etnografinę sudėtį. Iš jų mes matome, kad lietuviškai kalbančios daugumos pietinė ir rytinė riba dar apima pakraštinius Lietuvos miestus, kaip Labguva (ant ribos), Įsrutis, Darkiemis, Seinai, Druskininkai, Rodunė, Ašmena, Svyriai, Tverečius, Breslauja. O ir tolimesni pakraščiai apie Gardiną, Lydą, Jurotiškį, Smurgainį dar nenustojo visų lietuviškų etnografinių bruožų, tiktai lietuvių kalba čia daugelyje vietų buvo primiršta.

Prūsų arba Mažojoj Lietuvoj lietuvių kalbos pietinę ribą 1848 metams Boetticher nurodė einančią per Labguvą, Juodlaukius, Darkiemį, Tolminkiemį ir aukštutinę Romintą. Tokią ribą turint galvoje, visa Mazoji Lietuva apimtų 11,400 kv. km., priskaitant čia ir Kuršių marių plotą (apie 1,600 kv. km.). Nuo 16-to amžiaus vidurio iki 19-to vidurio, t. y. per 300 metų lietuvių kalbos plotą vokiečiai pajėgė sumažinti apie 4,000 kv. km. Bet ir likusis lietuvių plotas iki 1948 m. jau buvo gerokai atskiestas vokiškos kalbos, retai — vokiško kraujo.

Kalbant gi apie Vilniaus guberniją, tenka daugiausia naudotis M. Koeppeno (1857 m.), A. Korevos (1857), N. Lebedkino (1861) ir R. D'Erkerto (1863) tyrinėjimų daviniais. Atmetus labiau gudiškas Dysnos ir Vileikos apskritis, t. y. imant dėmesin tą Vilniaus gub. dalį, kurią Lietuva gavo Maskvos sutartimi 1920 m., pagal minėtus autorius mes ten randame tokius gyventojų procentus:

	Lietuvių	*Visų slavų:*
Pagal Korevą, 1857 m.	67%	33%
Pagal Lebedkiną, 1861 m.	71%	29%
Pagal D'Erkertą, 1863 m.	66%	34%

Akademikas M. Koeppen linkęs dar kiek padidinti Lietuvos etnografinį plotą, bet jo daviniai ne visur tiksliai išreikšti ir nėra kaip pagal juos išvesti bendrą ir tikslų lietuvių procentą visam minimam plotui. Pasiremdamas savais ir minėtų autorių tyrinėjimais mūsų istorikas ir tuometinės Valstybės Tarybos narys Petras Klimas 1917 m. Vilniuje išleido knygelę "Lietuva: jos gyventojai ir sienos".

Knygelės gale jis pridėjo ir etnografinį Didžiosios Lietuvos žemėlapį, kuris labai nedaug tesiskiria savo rytinėmis ribomis nuo 1920 m. Maskvoje sutartų Lietuvos sienų. Pagal tą žemėlapį Lietuvos ribose randame šiuos pakraščio miestelius: Vižainis, Seinai, Kapčiamiestis, Gardinas, nuo Gardino Nemuno aukštyn iki Beržunos žiočių, paskiau Beržuna aukštyn, Krevė, Zaskevičiai, Narutim ir Naručio ežeru, per Pastavį, Kazėnus ir Apsą tiesiai į Latvijos sieną. P. Klimas Didžiosios Lietuvos etnografiniu plotu laiko 70,000 kv. varstų, tai būtų 79,800 kv. km. Pridėjus Mažosios Lietuvos 11,400 kv. km., visa etnografinė Lietuva 19-to (žymia dalimi ir 20-to) amžiaus daviniais turi 91,200 kv. km. Tokios maždaug Lietuvos reikalavo visos lietuviškos delegacijos 1919-21 m. įvairiose taikos konferencijose.

4. *Lietuvos sienų evoliucija 1919-1946 m.*

Kai pirmieji Lietuvos savanoriai 1918 m. gale pradėjo formuoti pirmus Lietuvos kariuomenės pulkus kovai už Lietuvos nepriklausomybę, tai Lietuva dar neturėjo nei viename taške sutartimis nustatytos valstybinės sienos. Pirmiausia Lietuva bandė pateikti savo pageidavimus

A. SMAILIŪTĖ

MADONA

(Keramika)

Adelė Smailiūtė yra Amerikoje gimusi lietuvė tapytoja ir skulptorė. Meną studijavo Romoje. Jau ilgesnis laikas gyvena Philadelphijoje. Dalyvavo eilėj parodų. Yra Gimbels meno studijos vedėja. Turi nupiešusi visą Madonų ciklą. Mėgsta reikštis ir abstraktinėse temose.

sienų klausimu Versalio taikos konerencijai 1919 m. pavasarį. Bet tos konferencijos didieji vadai savo ausis laikė gerai užkimštas mažoms nepripažintoms valstybėms. Tad paliko sienas laimėti mūšių laukuose. Smarkesnis karas ėjo prieš rusus, kurie 1919 m. spėjo okupuoti daug Lietuvos žemių. Nedidelėmis, narsiomis ir disciplinuotomis jėgomis lietuviams pavyko išmušti gausią rusų kariuomenę iš Lietuvos ir, nematant tikslo toliau kariauti, prasidėjo taikos derybos 1920 m. vasaros pradžioje Maskvoje. Ten liepos 12 d. buvo pasirašyta taikos sutartis ir nustatytos sienos. Lietuviai dėjo pastangų gauti šiek tiek žemių ir į pietus nuo aukštutinio Nemuno. Šitos pastangos nedavė vaisių. Bet Lietuvai rusai ir ten buvęs sovietinės Gudijos atstovas pripažino tuos Vilniaus gub. kraštus, kur žmonių daugumas yra *katalikų tikybos, lietuvių kilmės* ir *Vakarų kultūros.*

1919 m. pavasario gale Versalio taikos konferencija, lietuvių delegacijos neįsileisdama, vis dėlto atskyrė nuo Vokietijos ketvirtą Mažosios Lietuvos dalį, kuri vėliau buvo pavadinta Klaipėdos kraštu. Taigi 1919 m. pavasarį paaiškėjo, kad žemutinis Nemunas, nuo Smalininkų iki Kuršių marių, taps Lietuvos-Vokietijos riba, o į pietus nuo Smalininkų pasiliks galioje Melno sutartimi 1422 m. nustatyta siena tarp Didžiosios Lietuvos ir Prūsų Lietuvos.

1921 m. kovo mėn. buvo nustatyta Lietuvos-Latvijos riba arbitražo keliu. Abiejų tautų komisijai pirmininkavo prof. Sir. James Simpson; Lietuvos komisijai vadovavo buvęs prezidentas Antanas Smetona.

Tad 1924 m. Lietuva jau turėjo trimis ratifikuotomis tarptautinėmis sutartimis nustatytas ribas. Nuo šiol visi Lietuvos Respublikos žemėlapiai ir raštai pradėjo skelbti Lietuvos plotą esant 88,111 kv. km. Lietuvos pakraštiniais miesteliais pietų ir rytų šone buvo Nida, Rusnė, Smalininkai, Kybartai, Vištytis, Augustavas, Štabinas, Kuznica, Indura, Mastai, Bielica, Mikalajavas (paskutiniai trys ant aukštutinio Nemuno kranto), dalis Molodečno, Vaistamas, Pastovis, Kazionys, Brėslauja, Dauguvos upė arti Drujos.

Lietuvių visuomenėje, spaudoje ir valdiškose sferose dar niekas neskelbė intencijų pakeisti sutartis su Sovietų Rusija ir Gudija (1920 m.) ir su Latvija (1921 m.). *De facto* gi, galingesnių valstybių karišKos jėgos daug kartų jau keitė Lietuvos ribas jos didelei skriaudai. Lietuvos ribų evoliucija ėjo sekančiais etapais:

1920-1924 m. tarptautinių sutarčių nustatytas plotas	88,111 kv. km.
1920 m. spalių 9 d. Lenkijos kariuomenės įsiveržimu pagrobta Vilnija ir pietinė Suvalkija, Lietuvos plotą sumažino iki	55,670 kv. km.
1939 m. kovo 22 d. Vokietija užgrobė Klaipėdą, ir Lietuvai liko tik	52,822 kv. km.
1939 m. spalių 10 d. sutartimi su Rusija sugrąžinta Lietuvai penktadalis Vilniaus krašto, t. y. 6,880 kv. km. Lietuvos plotas apėmė	59,602 kv. km.
1940 m. rugp. 3 d. Septintoje Aukščiausios Tarybos Sesijoj, Gudijos atstovams pasiūlius, Lietuvai sugrąžinta dar Švenčionys, Druskininkai, etc. viso 2,647 kv. km. Lietuvos plotas pakilo iki	62,249 kv. km.
1941 m. vasarą, Vokietijos kariuomenei okupavus Lietuvą ir panaikinus jos atgimstančią nepriklausomybę, vokiečiai atėmė sau iš Lietuvos Druskininkų ir Dieveniškio apylinkes, bet pridėjo Lietuvai Ašmenos ir Svierių apskritis. Jos plotas pakilo iki	67,199 kv. km.
1944-1945 m. rusai sugrįžę Lietuvon atėmė iš Lietuvos Ašmenos ir Svyrių apskritis, bet grąžino Klaipėdos kraštą. Tad okupuotos Lietuvos plotas dabar siekia	65,197 kv. km.
1945 m. vasarą Potsdamo konferencijoj visa Mažoji Lietuva su Karaliaučium buvo atskirta nuo Vokietijos. Pridedant jos plotą 15,850 kv. km., Didžioji ir Mažoji Lietuva apimtų	81,047 kv. km.
Jeigu sugrįžtų Lietuvai 18,303 kv. km. prie Gudijos priskirto ploto (iki 1920 m. ribos), visa sujungta Lietuva turėtų	99,350 kv. km.

5. *Kurie plotai turėtų priklausyti atstatomai Lietuvai?*

Per pastaruosius kolonialinio imperializmo amžius įvairiose konferencijose mažosios valstybės vis buvo mažinamos, o didžiosios — dar labiau didinamos. Tai mes vadintume *megalostatizmo* gadyne, nešančia vis daugiau priežasčių naujiems karams sukelti. Juk niekas neverčia taip dažnai kariauti, kaip didžiųjų kraštų teritorinis gobšumas ir nuolat daromos skriaudos, vis mažinant negausių ar silpnesnių tautų gyvenamą erdvę.

Kai kada vienas kitas Amerikos politikas ar diplomatas pasišauna idealizmo ir moralumo kryptimi, užstodamas ir mažesniųjų tautų gyvybinius interesus. Jei pasaulinis karas kuomet pasibaigtų ir būsimoj, dar tolimoje, taikos konferencijoj didžiųjų valstybių delegatai suprastų, kad griežtas teisingumas yra taikintinas didžiųjų su mažaisiais santykiuose, kad mažiesiems padarytos teritorinės skriaudos turi būti atitaisytos, kad mažųjų laisvės pagerbimas ir mažų išlikimas yra pats svarbiausias, būtent, moralinis, būsimų taikos rūmų pamatas, tai tuomet manytume, kad greta megalostatizmo bus

leista gyventi ir *mikrostatizmui*, ir pati taika jau bus tapusi paremta daug gausesniais ir net stipresniais stulpais.

Jei tokia humanistinės pakraipos taikos konferencija pirmą kartą susirinktų pasauliniam karui pasibaigus, tai ji duotų žodį ir mažų Baltijos valstybių atstovams. Kokių gi sienų tuomet Lietuva turėtų sau reikalauti?

Ideališkas teisingumas mažosioms tautoms greičiausia nebus taikomas net ir visai padorioj taikos konferencijoj. Tad labai būtų sunku Lietuvai ginti tuos 114,000 kv. km., kurie Lietuvių buvo gyvenami šešioliktame ir ankstyvesniuose amžiuose. *Tačiau būtų lengviau ginti nors bent kartą nesenų konferencijų ir sutarčių priimtas ar patvirtintas ribas.*

Lietuvos siena su Latvija (apie 500 km. ilgumo) pravesta 1921 m. ir demokratinių seimų ratifikuota. Ji, atrodo, pasiliks tokia, kokia ji yra.

Lietuvos siena su Gudija nelabai patenkino Lietuvos visuomenę. 1920 m. liepos pradžioje ji buvo sutarta Maskvoje, abiejose delegacijose (Lietuvos ir Rusijos) dalyvaujant žydams, o Sovietų delegacijoj — ir gudams. Lietuva bandė Maskvoje labiau prasiplėsti į pietus nuo Nemuno, apimant Slonimą, Naugarduką ir Volkovyską ir pasiekiant Bieloviežos girių vidurį. Lietuva rėmėsi tuo, kad minėtas kraštas 1919 m. per savo valsčių delegatus pareiškė noro priklausyti Lietuvai, kad, anot N. Lebedkino tyrinėjimų 1861 m., Gardino gubernijoj 201,897 gyv. laikė save lietuviais (taigi ketvirta dalis visos Gardino gubernijos); kad ekonominiu požiūriu šiaurinė Gardino gubernijos dalis ir Naugarduko apskritis labiau yra susirišusi su Lietuva per savo geležinkelių ir plukdomų upių tinklą. Lietuvių reikalavimai šia kryptimi gerai yra išreikšti Jono Žiliaus brošiūroje, išleistoje Amerikoje 1920 m. vasarą ir sudarytoje iš Lietuvos Misijos Amerikoje memorandumo Valstybės sekretoriui B. Colby. ("Lietuvos Rubežiai": istoriškai etnografiška studija; 20 pusl. ir spalvotas žemėlapis). Senųjų jotvingių žemės Lietuva nebeatgavo derybose Maskvoje. Ten ji turėjo gudams užleisti ir Vilniaus gubernijos dvi apskritis: *Dysnos ir Vileikos*. Kai kurie gudai dabar įgavo dar didesnių apetitų: jie nori vėl kelti viso Vilniaus krašto klausimą, reikalaudami jo sau. Jeigu gudams pavyktų paneigti 1920 m. sienų teisėtumą, tai Lietuva tuomet privalėtų atsisakyti padarytų kompromisų Gudijos naudai ir vėl reikalauti jotvingių žemės ir platesnės zonos palei Dauguvą, Dysnos kryptimi. 1920 m. Lietuvos-Gudijos ribų Lietuva savo noru niekuomet dar neatsisakė. Jeigu gudai tas sienas ir toliau pripažins, tai susidarys labai nuoširdus dviejų tautų bendravimas, naudingas abiem pusėm. 1920 m. siena labai panaši į Lordo Curzono liniją 1920 m. liepos 11 d. Jis tuomet kalbėjo vakarinių sąjungininkų vardu.

Aštrus ginčas su gudais gali kilti (gudų jis jau pradėtas) dėl Vilniaus krašto ir ypač dėl Ašmenos ir Svyrių apskričių. Jiems labai nepatogios Koeppeno, Korevos, Lebedkino ir D'Erkerto statistinės studijos apie tautinę to krašto sudėtį 1857-1863 m. Jie norėtų remtis tik dabartiniais, naujų laikų daviniais. Bet paskiausią statistiką ten pravedė vokiečiai 1943 m. kovo mėn. Tačiau ji gudų irgi nepatenkins. Paklausykim, ką ji sako:

Vilniaus apskr.	*Lietuvių*	*lenkų*	*gudų*	*rusų*	*žydų*	*visų*
ir miestas	11,488	164,986	9,566	8,511	15,507	304,058
Trakų apskr.	82,232	28,850	1,997	2,884	?	115,993
Švenčionių apskr.	71,988	22,186	5,841	7,510	1,956	109,485
Svyrių apskr.	15,984	27,726	30,516	3,163	2,383	79,772
Ašmenos apskr.	13,321	37,908	29,248	509	5,134	86,220
Eišiškių apskr.	29,221	27,171	4,089	211	?	60,692
Viso labo	324,234	308,927	81,257	22,792	24,980	756,230

Šnekant specialiai apie Ašmenos apskritį, ten matome 1943 m. Lietuvių 16,5%. Čia gyvenąs apystambis gudų arba sugudėjusių lietuvių procentas vis dėlto yra ne Gudijoj, bet seniausioje Tikrosios Lietuvos daly. Tas pat pasakytina ir apie kitų Lietuvos dalių gudus: jie gyvena Lietuvoje, taip kaip Sudetų vokiečiai gyvena Čekijoj, bet ne Vokietijoj, ir todėl *neturi teisės* Čekijos skaldyti. *Ir gudai neturi teisės Lietuvos skaldyti.* Jie gali joj gyventi ir džiaugtis jos laisvėmis ir visų piliečių lygybe.

1920 m. derybose Maskvoje, matyti, naudotasi senesniais (prieš 1915 m. leistais) žemėlapiais, kuriuose nebuvo pažymėta siaurojo geležinkelio nuo Dukšto, per Apsą, Ereslaują į Dauguvą arti Druios. To geležinkelio dalis liko už Lietuvos ribų. Mažutė pataisa (apie 150 kv. km.) Lietuvos naudai padarytų tą geležinkelį naudingą krašto gyventojams. Prie geros valios šita mažutė pataisa galima būtų realizuoti, gudų naudai užleidžiant kur kitur panašų žemės sklypelį.

Lietuvos valstybės siena su Lenkija tarptautine sutartimi nebuvo nustatyta, išskyrus 1920 m. Suvalkų sutarties nužymėtą liniją, tikroji Lietuvos siena galėtų eiti maždaug pagal Curzono seniau pasiūlytą (1919-20) liniją.

Lietuvos siena buvusioje Rytų Prūsijoj. 1919 m. Versaly Lietuvių delegacija reikalavo Mažosios Lietuvos pagal liniją Krantas, Labguva, Girduva ir Galdapė, taigi nesiekė pačios Karaliaučiaus, nes labai gerai jautė, kad Paryžiaus-Versalio konferencija nesutiks panaikinti vokiečių kolonijų lietuvių-prūsų žemėse. Rytprūsių susi-

VILNIAUS KRAŠTAS TRAKŲ APYLINKĖSE (Iš vaizdų knygos "Tėvynė Lietuva") V. AUGUSTINO NUOTRAUKA

siekimo su Vokietija problema sukėlė antrą pasaulinį karą. Tadgi dabar jau daugelis Vakaruose suprato, kad Rytprūsių nebegalima Vokietijai palikti, jei nenorima dar vieno didelio karo. Sov. Rusija gan greit nujautė čia sau puikų grobį, kurio niekuomet istorijoj jai ir nesisvajojo. Bet šiaurinėje Rytprūsių daly niekuomet nėra buvę nei vieno rusiško ar lenkiško kaimo. Patys pirmieji žinomi šio krašto gyventojai buvo lietuviai ir jų artimi giminės prūsai. Jie vieni čia gyveno (pagal archeologus ir kalbininkus) per kokius 3000 metų. Pirmieji, ir tai negausūs, vokiečiai čia pasirodė tik 1231 m., kai jų ordinas pradėjo prieš prūsus ir lietuvius 180 metų trukusius imperialistinius karus. Vokiečiai šiame krašte sustiprėjo, kai 1708-11 m. didysis maras labai sunaikino lietuvių kaimus: tuomet mirė per 150,000 lietuvių. Jų vieton pradėta kolonizuoti vokiečius, įvai-

riais įsakymais apsaugant juos nuo sulietuvėjimo.

Jeigu pasiliks Vakaruose dabartinis nusistatymas nebegrąžinti Vokietijai jos kolonijų prie Nemuno ir Priegliaus, tai šitos žemės teisingai galima pavesti tik seniesiems jos savininkams, bet ne naujiems ateiviams-kolonistams slavams. Sovietai, ruošdamiesi į konferenciją su Vakarais (į Potsdamą), labai gerai žinojo, kad jie jokiu būdu neįrodys, jog Karaliaučiaus kraštas kuomet nors bent iš dalies buvo rusiškas ar slaviškas. Jau kiek anksčiau prieš Potsdamo konferenciją Sovietai pristatė labai gausią medžiagą dviem sovietiniams dienraščiams, einantiems Amerikoje lietuvių kalba. Tai buvo daugybė straipsnių smulkaus sovietinio komisaro Povilo Pakarklio, įrodinėjančio Karaliaučiaus ir Tilžės krašto seniau tvirtą, dabar nusilpnėjusį lietuviškumą. P. Pakarklis jau anksčiau buvo rašinėjęs Mažosios Lietuvos klausimais ir pusėtinai įsigilinęs į jos istoriją. *Tad 1944-45 m. Sovietų diplomatija, matyti, nusprendė pasinaudoti P. Pakarklio žiniomis apie šiaurinių Rytprūsių lietuviškumą*, reikalaujant to krašto Sovietų okupuotai Lietuvai. Potsdame rusams pasirodė daug lengviau gauti Karaliaučių (nors ir laikinu titulu): užtenka tik paprašyti, ginčytis apie krašto lietuviškumą nei nereikia, nes tokių ginčų Vakarų sąjungininkai ir nekėlė. *Lengvai gavę Karaliaučių Sovietų okupuotai Lietuvai*, per keletą mėnesių jų centrinės įstaigos Maskvoje net ir laikė tą kraštą Lietuvos dalimi ir dar ilgokai siuntinėjo iš Maskvos užsienin informacijas įvairiems metraščiams, *Lietuvos plotą apskaičiuodami kartu su Karaliaučiaus kraštu.*

Žinomiausia knyga, kuri surenka daug informacijų iš *tiesioginių valdiškų šaltinių kiekvienoje sostinėje*, yra "Statesman's Year-Book", spausdinama Londone ir redaguojama Dr. S. H. Steinbergo. Jos 1948 m. laida atiduota spaudon balandžio mėn. 1305 pusl. paduodami plotai visų sovietinių respublikų: Lietuvai ten priskirta 31,500 kv. mylių, t. y. 80,900 kv. kilom. Ogi toks plotas susidaro tik tuomet, jei prie seniau sovietizuotos Lietuvos pridedame ir Mažosios Lietuvos (Karaliaučiaus zonos) plotą. Vėlesnėse laidose ši knyga, naujais sovietiškais nurodymais, Lietuvai jau atima Karaliaučių ir jai palieka tik 62,200 kv. km. Vadinasi, Sovietų valdžia ilgokai buvo įsitikinusi, kad Karaliaučaus krašto nesena praeitis yra lietuviška ir *tikino pasaulį, kad tas kraštas yra Lietuvos dalis.* Bet Vakarų demokratijoms nesidomint Karaliaučium ir Lietuvos ribomis, rusai, po kai kurių svyravimų, tą kraštą prijungė prie Leningrado srities. Tačiau laisvėje esą lietuviai ir toliau tebelaiko tą kraštą Mažąja Lietuva, kurios prijungimas Didžiajai Lietuvai bus tik istorinio teisingumo aktas.

Tiesa, dabartinis Potsdame aprėžtas M. Lietuvos plotas kiek kitoniškas: dabartinė Mažosios Lietuvos siena prasideda prie Baltijos ir Aistmarių, trupučiuką į šiaurę nuo Braunsbergo, paskiau eina tiesia linija į rytus beveik iki Vižainio, pietuose nuo Vištyčio ežero. Mažosios Lietuvos pasienio miesteliai yra: Heiligenbeilis, Ylava, Girduva, Darkiemis, Raminta ir Mielkiemis. Pagal lietuvišką žmonių kilmę, Lietuvai priklausytų dar Žydkiemis, Dubininkai ir Galdapė. Mažiau lietuviškumo aplink Heiligenbeilį. Tai gali pakišti minti apsimainyti mažais sklypais su Lenkija. Pagal Lenkijos oficialinę statistiką, 1948 m. balandžio mėn. Galdapės apskritėlė turėjo 613 kv. km. ir 2600 gyv., t. y. 4 žmonės 11 kv. km. Taigi bent dešimtį kartų mažiau, negu prieš karą jų ten buvo.

Dabartinių ribų Mažojoj Lietuvoj prieš karą buvo per 1,000,000 gyv. Dabar, pagal Shabado geografiją, ten esą 600,000 gyv. Bet daugumas gyventojų—tai kareiviai ir laikini kolonistai, kurie po karo greit sugriš į savo mielus namus Rusijon. Vietinių gyventojų mažojoj Lietuvoj (tarp Nemuno ir Potsdamo linijos) dabar spėjama esant apie 60.000 vokiečių ir apie 40,000 lietuvių kilmės: kartu apie 100,000 vietinių, turinčių teisės ten likti.

Galutinos išvados... Tenka apgailestauti, kad daugelis lietuvių rašytojų ir leidėjų nežino ar nesidomi Lietuvos plotu, tą plotą dažnai mažina kaimynų džiaugsmui. Štai vertinga informacinė knyga "Lietuvos Žemės Ūkis ir Statistika", išleista "Mūsų Kelio" ir Žemės Ūkio Darbuotojų Sąjungos Dillingene, 1948 m. Lietuvos plotui duoda 62,349 kv. km., vadinasi šios knygos autoriai Lietuvai atima Klaipėdą ir rytinius pakraščius: Gardiną, Lydą, Ašmeną. Tremtinio Kalendorius 1951-1952 metams Lietuvai duoda tik 59,478 kv. km., taigi atima aukščiau minėtus kraštus ir dar Švenčionis, Druskininkus, Dieveniškį. Tai labai negerai.

1951 metų vasaros gale apvažiavau keletą miestų ir buvau keliuose gausesniuose lietuvių intelektualų subuvimuose. Visur užvedžiau kalbas apie Lietuvos ribas. Prisipažinsiu, kad niekur negirdėjau linkimo atsisakyti nuo jau esamų sutarčių.

Didžiosios ir Mažosios Lietuvos plotas pagal dabartines tarptautines sutartis (99,350 kv. km. arba 38,363 kv. mylios) yra beveik toks pat, kaip ir Lithuania Propria nuo 1566 iki 1793 m., ir tik truputį daugiau, kaip visas Nemuno baseinas (98,100 kv. km.). Mūsų tautai tai simboliška ir reikšminga.

Šiame plote prieš sovietinį genocidą 1941 m. galėjo būti per 5 milijonus gyventojų; dabar čia bus likę 3,200,000 vietinių gyventojų, žymioje daugumoje lietuvių su stambesniu priedu sugudėjusių ir su trupučiu lenkų, vokiečių, rusų ir žydų. Galima apytikriai spėti, kad vietinių gyventojų tarpe lietuviai dar sudaro dabar šiame plote apie 75%. Žinoma, rusų atvežti valdininkai ir kolonistai šion apyskaiton neįeina.

6. *Lietuvos gyventojai*

Šiuo metu beveik visa etnografinė Lietuva yra valdoma rusų, kurie ją padalino į tris politinius vienetus:

	Plotas kv. km.	Gyventojų 1941 m.	Jų tankumas 1 kv. km.
Okup. Lietuva	65,197	3,238,000	50
Gudijai priskirta	18,303	862,000	37
Rusijai priskirta Mažoji Lietuva	15,800	1,000,000	64
Visa etn. Lietuva	99,350	5,100,000	52

Liūdnos genocido išdavos. Genocidą (visos tautos žudymą) rusai pradėjo Lietuvoje 1941 m. birželio mėn. Jį paskiau tęsė Lietuvą okupavę naciai, nuo kurių rankos žuvo apie 200,000 Lietuvos žydų. Sugrįžę Lietuvon, rusai vėl atnaujino genocidą 1944 m. Atrodo, kad ir ateity jie užsiims masine žmonių likvidacija. Pagal VLIKo surinktas žinias, *Sovietų okupuota Lietuva iki 1951 m. vidurio per genocidą neteko iš viso apie 500,000 gyv.*, kurių dalis dar gyva vergų stovyklose, ar šiaip ištrėmime tolimoj Rusijoj. Žinoma, gyvi tebėra ir lenkai, repatriavę iš Lietuvos Lenkijon. Apytiksliais spėjimais šiuo metu (t. y. 1951 m. gale) Sovietų okupuotoje Lietuvoje dar gali būti apie 2,500,000 jos senųjų piliečių. Sovietų enciklopedija skelbia Lietuvą turint apie 3,000,000 gyv. Bet tai, turbūt, su visais laikinais rusų kolonistais, su visa administracija ir gausia policija. Lietuvių procentą Sovietų okupuotoje Lietuvoje rusai skelbia esant 85%; pagal tai išeitų, kad toj Lietuvos daly dar yra 2,550,000 lietuvių. Esam įsitikinę, kad tas skaičius jau yra sumažintas: lietuvių Sov. okupuotoj Lietuvoje bus likę ne daugiau kaip 2,400,000. Gudijoj jų gal dar susidarys apie 60,000 (vien Ašmenos ir Svyrių apskrityse 1943 m. lietuvių buvo 29,305) ir Maž. Lietuvoje (apie Ragainę ir prie Kuršių marių) gal apie 40,000.

Genocidas Gudijai priskirtose Lietuvos dalyse irgi vykdomas, taikant jį dažniausiai lenkų ir gudų tautybės katalikams. Lenkų repatriacija ir genocidas kartu yra tikrai sumažinę ten vietinių gyventojų skaičių iš 862,000 į kokius 600,000, o gal ir žymiai mažiau jų bus ten likę.

Maž. Lietuvoje, kurią rusai pavadino Kaliningrado sritimi, prieš rusų užplūdimą gyventojų buvo milijonas su kaupu, *gal arti 1,100,000.* Šiuo metu ten jų beliko vos 100,000, dažniau kaimuose. Iš Mažosios Lietuvos gyventojai gausiai bėgo Vokietijon, rusų terorui užeinant. Bet žymi jų dalis, gal arti pusės, pateko į Rusijos vergų stovyklas ir iš ten retai kas gyvas begrįš.

Tad per visas tris Lietuvos dalis iš 5,100,000 gyv., 1951 metų gale vargiai bus likę ten daugiau kaip 3,200,000.

Natūralinis gyventojų prieauglis prieškariniais metais (1835-39) būdavo: Rytprūsiuose (Maž. Lietuvoje) ir Neprikl. Lietuvoje apie 11 promilių vidutiniškai per metus, betgi Vilnijoj jis galėjo siekti apie 14 promilų vidutiniškai. Visai gi etnografinei Lietuvai normaliu metiniu gyventojų prieaugliu galima laikyti 12 promilių. Buvo sakyta, kad prieš genocidą etnograf. Lietuvoje buvo 5,100,000 gyv. Jeigu genocido nebūtų buvę, jeigu Lietuva būtų pergyvenusi lengvesnę okupaciją, pav., kaip Danija ar Olandija, tai šiuo metu jau turėtų būti visoje etnografinėje Lietuvoje 5,700,000 gyv., o dabar yra vos 3,200,000; tad genocidas nusinešė jau apie 2,500,000 aukų; neturime vilčių, kad jų žymi dalis išliktų gyva Sibiro pragare. Užsienin patekusių ir gyvais išlikusių lietuvių turime apie 65,000 ir žymiai daugiau vokiečių, ypač iš Karaliaučiaus. Tad šiems 1951 m. Lietuvos gyventojų autochtonų apytikslis pasiskirstymas gali šitaip atrodyti:

	Gyv.	*kv. km.*
Sovietų okupuotoj Lietuvoje	2,500,000	38
Mažojoj Lietuvoje	100,000	7
Gudijai priskirtoj daly	600,000	32
Visoje etnograf. Lietuvoje	3,200,000	32

32 gyv. kv. kilometre labai panašu į prieškarinį gyventojų tankumą Latvijoj, kur jų buvo 30 kv. km. Gi Estijos gyv. tankumas siekė 24, Suomijos 10, Norvegijos 9, Švedijos 14 kv. kilometre. 1949 m. kai kurios Lenkijos apskritys, ypač Maž. Lietuvos pasieny, buvo beveik tuščios: Galdapės 4, Lycko (Olecko) 14, Braunsbergo 8, Ilawkos 8, Paslęko 16, Piesos (Piski) 9, Unguros 5.

Sugretinome retai apgyventas Europos valstybes su dabartine Lietuva, kurios gyventojai vis retėja ir retės, kol rusai nebus iš Lietuvos iškraustyti. *Tuo norim pasakyti, kad ir su mažesne dalimi buvusio gyventojų skaičiaus Lietuva gali atsistatyti kaip laisva tauta ir valstybė.* Reikia tik tai daliai Europos garantuoti ilgesnę taiką ir ūkišką pažangą. Rusijos didybė gan pastovus reiškinys. Pralaimėtas karas nesumažins ilgam laikui rusų veržlumo į Europą. Jungtinės Tautos taikos tikriausiai negarantuos.

Su labai sumažintu gyventojų skaičium Baltijos valstybės galėtų atsistatyti laisvam gyvenimui, jeigu visos Vidurinės Europos tautos sueitų laisvų tautų federacijon ir sukurtų vieną didžiulę valstybę iš kokių 150 milijonų gyventojų. Tad su giliausiu patriotiniu įsitikinimu visur tvirtinu, kad jau dabar laikas tam ruoštis, ypač per Vidurinės Europos Federalinius klubus.

Gan liūdna pagalvoti, koks mažas skaičius lietuvių ir kitų europiečių rimtai rūpinasi savo tėvynių ateitimi. Daugelis žino, kad Vidurinėje Europoje tikrai nebebus progos gyventi senoviniu būdu, pasidalinus į daugybę silpnų valstybinių sklypelių, bet labai mažas skaičius imasi atsakomybės padėtį taisyti, sujungiant visų nuskriaustųjų jėgas bendram apsigynimui, bendrai taikai, teisingumui, pažangai ir gerovei.

MINIATŪROS APIE PAVASARĮ

BALYS AUGINAS

ŽIBUTĖ

Ji rymo čia, paklydus pamiškės pašlaitėj,
Tarp samanų baugščiom akim vis dairosi namų.
Lyg išvyta pamotės pasakų našlaitė,
Ji dreba nuo gūdaus pelėdos juoko ir verksmų.

Nedrąsiai kelia mėlynas akis į dangų —
Ir perlo ašaroj sutvyska meilės spindulys — — —
Ir ją svajonių princas — jaunas mėnuo randa
Ir siūlo jai žvaigždžių pilnas dausų pilis — — —

PAKALNUTĖ

Lyg išsipusčiusi, išlepinta šokėja,
Grakščiai ji šoka miško aikščių glūdumoj.
Liaunučiu liemeniu vilioja rūstų vėją,
Ir girtas kūno jos kvapais, jis miega neramiai — — —

Susėdę po egle, žili miškų barzdukai
Į šokio taktą ploja vaikiškais delnais — — —
Staiga aistringam allegretto šokis jos nutrūko
Ir tyliai ilsisi, svajodama jinai.

VIDUDIENIS

Didžiulio saulės korio tirpsta gelsvas vaškas
Ir laša žemėn dideliais sodriais lašais.
Lopšinės nebeošia susimąstęs miškas,
Ir vėjas liaujas supti lizdą su mažais — — —

Ant vieškelio sugulę dulkės — lyg plaštakės,
Pailsusiais sparnais sutūpusios būrin — — —
Troškioj kaitroj užsnūsta liepos plačiašakės,
Ir bitės slepiasi vėsion žiedų taurėn.

ŽALIASIS NOKTIURNAS

Plaukia tvenkiniu mėnesio ragas
Ir nugrimsta sidabro dugne —
Ir gelmė suliepsnoja ir dega
Tartum pelkių žaliasis rapsodas,
Senų maurų aksomo ugnia.
Sužavėtas vandens lelija,
Jaunas varlinas stygina c e l l o
Ir užgroja — net žydintis sodas
Apsiverkia žiedelių rasa — — —
Mėnesienoje žemė visa
Girdi liūdnąją varlino gėlą.

RYTAS

Saulė dideles šviesias akis atmerkia,
Lyg nubudęs linksmas kūdikis lopšy
Ir giedriu žvilgsniu į mano skurdžią pirkią
Žvelgia. O naktis sutirpsta pamaži — — —

Rytas — užmiegotais skruostais piemenėlis —
Tingiai gena lankon būrį debesų.
Ir po mano langu čeža gelsvas smėlis —
Aidi tylūs žingsniai kojų jo basų.

Ir girdžiu, — tai pro vartus dainuodamas jis
Eina ir ant kelio groja alksnio vamzdeliu.
O migla nuo pievų, tartum žąsys,
Klusniai seka paskui dulkėtu keliu — — —

TYLA

Ant miško samanų aksomo miega vėjas —
Nuvargęs karaliūnas užkeiktoj pily. —

Užsnūsta ir kalnų šaltinis, neramiai šlamėjęs,
Ir jų sapne ramiam tu pamatyt gali,

Kaip debesys, bures pailsusias nuleidę,
Užkliuvę už pušų viršūnių, stovi lyg laivai.

Kaip ežero sapnuojančio stiklinį veidą
Nutvieskia saulės žvilgantys šarvai — — —

Ir praveria tingias akis pabudus ežero gelmė —
Tarp medžių aidi rytmečio tylos giesmė.

DEVYNBALSĖ PAUKŠTĖ

Č. GRINCEVIČIUS

Tai buvo taip seniai, kad nežinome, kaip tą laiką nusakyti, nes atsitiko anksčiau, negu atsirado mūsų amžiai, metai ir dienos. Tai buvo tada, kai pasaulis dar nebuvo baigtas tverti.

Danguje vyko dideli planavimai. Patys išmintingiausieji angelai buvo sukviesti į sumanymų bei įvykdymo komitetą ir stropiai dirbo. Tie, kurie ir tenai buvo vadinami astronomais, matematikais didžiuliuose sidabro lakštuose auksiniais skriestuvais braižė kelius, kuriais turėjo netrukus riedėti iš dangaus krosnies išleidžiamoji saulė. Reikėjo taip apskaičiuoti, kad jos keliai per amžių amžius nesusidurtų su kitais dangaus ugniniais kūnais, kurie iš labai toli paprastai žvaigždėmis vadinami. Dar kita angelų išminčių grupė braižė kelius keletui mažesnių kūnų, kurie turėsią būti saulės kaimynystėje ir naudotis jos šilta apsauga nuo begalinių erdvių speigų.

Kai visa tai buvo padaryta, dangaus Valdovas, susipažinęs su planais, davė savo sutikimą, tardamas: "Fiat!".

Po to prasidėjo nauji darbai. Atskira dangaus dvasių grupė rūpinosi ir prakaitavo ties mažyčiu erdvių kūnu: ruošė smulkiuosius planus ir piešė įvairius kontūrus tam, kas vėliau turėjo vadintis Žeme.

Danguje kiekvienas darbas dirbamas su dideliu džiaugsmu, nes ten jis nėra laikomas bausme, kaip tai atsitiko vėliau mūsų minimoj Žemėj. Tačiau tokio pasitenkinimo, koks kilo planuojant Žemę, tenai dar nėra buvę. Sutvertojas, mat, buvo pažadėjęs Žemėj įkurdinti gyvų būtybių. Jos būsiančios panašios į Jį ir kitus dangaus gyventojus, o atlikusios tam tikrą stažą, galėsią būti perkeltos į dangaus aukštybes ir papildyti laimingųjų angelų eiles. Kas gi nesidžiaugia, kai jų giminė didėja!

Taigi, kaip sakėme, darbai ėjo dideliu stropumu. Vieni planavo Žemės dydį, dienos ir nakties ilgį, kiti — geografai, geologai, hidrologai— nustatinėjo vandens ir sausumos ribas, braižė žemės paviršių. Kad būtų įvairiau, vandens plotuose numatė daugybę didelių ir mažų salų, o sausumoj — tiek pat ežerų, upių ir pelkių.

Buvo numatyta, kur bus lygu, kaip delnas kur turės stovėti labai aukšti ir dantyti akmenų kalnai, kaip tarp jų turi vingiuoti didelės upės ir mažos upelės ir kur jos turi triukšmingai kristi, virsdamos sidabro purkslais. Dailininkai angelai žaliais dažais piešė medžių, krūmų ir gėlių siluetus, karpytais, apvaliais, pailgais ir kitokiais lapais — kokius tik išgalvojo jų vaizduotė.

Pagaliau tie, kurie nusimanė, planavo daugybę tokių sutvėrimų Žemėj, kurie galėtų matyti, girdėti, jausti, balsą išduoti ir judėti. Vieni jų turėsią būti sausumos paviršiuje, kiti galėsią ir nuo jos atsiplėšę į aukštybes pakilti; dar kiti turėsią tik vandeny tūnoti, arba iš gelmių neišlįsti. Ir visi tie būsimieji sutvėrimai būsią įvairūs, kaip kad įvairūs buvo jų planuotojai.

Kai visi planai, brėžiniai ir piešiniai buvo baigti, visų angelų vyriausias juos surinko, patikrino ir pirmiau, negu uždėjo savo didįjį auksinį antspaudą su Viešpaties Akim, parodė ir gavo sutikimą To, kuris tam visam buvo davęs mintį ir kuris vadinasi Vienintelis.

Kaip ir reikėjo laukti, Valdovas savo ištikimųjų tarnų darbais buvo patenkintas, pripažino, kad viskas numatyta, kas leistų žmogui gerai gyventi ir skatintų siekti dar gražesnio gyvenimo — paties dangaus, ir vėl pasakė savo didįjį "Fiat!"

Neilgai laukus, prasidėjo ir suplanuotų darbų vykdymas. Tie, kurie vadinasi angelais inžinieriais, agronomais ir dar kitaip, pradėjo leistis į tik ką sutvertą Žemę, kuri tada atrodė kaip chaotiška medžiagos masė. Vieni ritino akmenis, lipdė kalnus, kasė upėms vagas, lygino klonius, matavo vandens dugną; kiti sėjo žolę, sodino ir laistė medžius, įvairiomis spalvomis dažė augalų lapelius.

Atėjo eilė ir įvairiems gyvūnams, kurie turėjo atsirasti pirmiau, negu bus sutvertas žadėtasis žmogus. Kasdien iš aukštybių buvo nuleidžiami tie, kurie turėjo gyventi sausumoj ir jos viduje, ore ir vandeny.

Kai tie darbai visu įkarščiu buvo vykdomi, kita dalis dangaus gyventojų ruošėsi kam kitam. Yra žinoma, kad ir tenai, aukštybėse, esti didesnių ir mažesnių švenčių ir iškilmių. Dabar, kada pirmą kartą dangaus istorijoj buvo nutarta padidinti laimingųjų dvasių eiles, tokio džiaugsmo dar nėra niekados buvę. Toji šventė, džiūgavimas turėjo būti atitinkamai paminėta iškilmėm, kokių dar tenai nėra buvę.

Pirmojo žmogaus sutvėrimo proga iškilmėms ruošti komitetas numatė ilgą ir turiningą programą. Šventės centriniu punktu buvo numatyta surengti didžiulis koncertas. Visi smuikininkai, arfininkai, kanklininkai, dūdų pūtėjai, būgnininkai, varpininkai, cimbolistai, skudutininkai ir kiti muzikai repetavo, derino ir taisė savo instrumentus.

Ir tada, kai tokiu stropumu buvo ruošiamasi, paaiškėjo, kad dangaus vargonai, svarbiausias orkestro instrumentas, nors ir kalno dydžio, bet šiam atvejui yra per maži. Reikia didesnių, su dar daugiau balsų, dar geriau skambančių.

Kaip sutarta, taip ir pradėta daryti, nes tenai dėl didesnių ar gražesnių reikalų nesti dviejų nuomonių ir nesiginčijama, kaip tas daroma šiandien pas mus. Tie, kurie išmanė ir mo-

kėjo, pagal vyriausiojo vargonų meistro nurodymus liejo, gręžė ir kalė visokio dydžio dūdas. Vienos jų buvo tokios didelės, kad atrodė kaip mūsų bažnyčių bokštai, gi pačios mažosios buvo ne ką didesnės už žirnio grūdą. Jos, vargonų dūdos, turėjo ne vieną atskirą balsą, kaip tai esti labai netobuluose mūsų laikų vargonuose, bet net ir pati mažoji galėjo išpūsti net devynis tonus, gi už ją kiek didelesnės sugebėtų pakartoti visus mums girdėtus garsus. Ką pagaliau bekalbėti apie pačias didžiąsias!

Visos dūdos buvo išlietos, išbandytos ir suvežtos į vietą, kur turėjo būti sustatyti vargonai ir įvykti koncertas. Viskas ėjo sklandžiai ir savo laiku, tik vienas mažas įvykis, kuris galėjo ir danguje pasitaikyti, kiek sutrukdė rengėjų darbą.

Buvo taip: danguje, kaip žinome, buvo ir yra visai mažų ir kiek paauglesnių angelų, kurie ypač anais laikais, kai nebuvo Žemėje mažų vaikų ir neturėjo ko saugoti, per dienų dienas tik skrajojo, žaidė, išdykavo, o kartais ir nuostolių padarydavo, kokį pokštą iškrėsdami. Suprantama, vaikai visur taip elgiasi, kur jie bebūtų — danguje ar ant Žemės, ir ko nors kito iš jų tikėtis negi galima. Taigi ir mūsų mažieji apskritaveidžiai, rubuiliai, mažieji dangaus gyventojai, kartais ir cherubinais vadinami, žaisdami domėjosi visu tuo, ką suaugusieji darė. Jie maišėsi visur, kur reikia ar nereikia, vis savo pirštus prikišdami. Taip, pavyzdžiui, tik daug vėliau, kai nebebuvo galima atitaisyti, paaiškėjo, kad jie sukinėdamiesi planavimo skyriuje, kur kristalinėse spintose gulėjo patvirtinti būsimų Žemės gyvių piešiniai, kai niekas nematė, pridarė nemaža eibių. Linksmumo dėliai drambliui pripiešė ilgą nosį, žirafai padarė bereikalingai ištįsusį kaklą, povui nesuvaldomai plačią uodegą. Kengūrai buvo visai ištrynę priešakines kojas, paskui pridėjo juokingai mažas, kaip kačiuko. Tik katinui nežinojo, kokį pokštą išskrėsti, tai pripiešė ūsus.

Jų, tų mažųjų išdykėlių, buvo pilna visur. Netruko ir ten, kur buvo jau sutverti įvairūs gyviai ir treniruojami gyvenimui Žemėj. Labiausiai nuo jų neturėjo ramybės paukščiai. Jie su jais skraidė, lenktyniavo, juos gaudė, nešiojo, lesino. Taip, kaip visi malonūs išdykėliai.

Tuo pačiu metu, kaip sakėme, vyko ir didžiųjų dangaus vargonų statyba. Ir ten tų linskmųjų nenaudėlių netrūko. Jie landžiojo tarp dūdų, mėgino jų skambumą, čiupinėjo, pūtė, barškino. Aišku, kad meistrams tai kliudė, jiems sumaišydavo atskiras dalis, o nuo tų maželių taip lengvai neatsiginsi, juo labiau, kad ten nei barimosi, nei rykštės nėra.

O darbai danguje ėjo į pabaigą. Jau buvo nuleistas paskutinis gyvis į Žemę ir vargonų sustatymas buvo beveik baigtas. Tik tada meistrai pasigedo paties mažiausio, paskutinio vargonų vamzdžio, to, kuris turėjo devynis balsus. Visi darbininkai suskato jo ieškoti. Atmenama, kad jis tikrai buvo išlietas ir atvežtas ir kad galėjo dingti tik čia. Buvo labai mažas, tai lengvai galėjo kur užsimesti. Buvo atidžiai išieškota visur, kur tik jis galėjo būti, bet veltui. Aišku, čia bus vaikų darbas. Visi angeliukai buvo išklausinėti, bet niekas, sakėsi, jo neišnešęs, nors ir buvo, kas juo žaidė, jį lietė. Danguje, aišku, nemeluojama.

Bet pati mažiausioji vargonų dūdelė turėjo būti surasta, juk ji negalėjo taip sau kur dingti.

Tada atsiminė tie, kurie darbavosi su gyviais, į Žemę siunčiamais, kad mažieji angelai kaikuriuos jų, su kuriais jie mėgo žaisti, buvo ir ten atsivilioję, kur statomi vargonai.

Nebuvo abejonės, kas reikia daryti. Patys greičiausieji angelai buvo nusiųsti į Žemę patikrinti, ar su išleistais gyviais, ypač paukščiais, nepateko netyčia ir mažasis vargonų balsas. Jie ten turėjo patikrinti, ar kartais jis neįsimaišė į kokio žvėries kailį ar paukščio plunksnas.

Neilgai trukus grįžo iš žemės pasiuntiniai ir taip ėmė pasakoti:

— Visur buvom išieškoję ir benusimenąs kad mūsų žygis bus nesėkmingas, kai atsitiko štai kas: mes nusileidom pasitarti į tylų ir dobilais kvepiantį slėnį, kurio vidury tekėjo pati ramiausioji ir gražiausioji upė, plaukiojančiomis lelijomis išdabinta, žodžiu nuostabiausia, kokia yra mums pasisekus Žemėj įrengti, ir kuri, kaip žinote, vėliau bus Nevėžiu vadinama. Tada iš žilvičių krūmų išgirdom garsus, kurie nebuvo numatyti duoti jokiam žemės gyviui. Priartėję prie krūmo, išvydom mažą paukštį, kuris ir giedojo visais devyniais mūsų ieškomos vargonų dūdelės balsais.

— Štai kaip! — įsiterpė vargonų statytojai, — dabar mums aišku, kaip tai galėjo atsitikti. Kaip atmenam, mūsų mažieji ne sykį su savo paukščiais ir čia buvo pasimaišę, juos lesindami barstė grūdus vargonų statybos vietoje, o anas paukštelis ir bus nurijęs mūsų mažąją dūdelę žirnio vietoj. Paskui ji įstrigo gerklėj ir dabar gieda visais devyniais balsais . . .

Nors angelai buvo ir labai išmintingi, bet panašaus atsitikimo jie nei knygose nebuvo išskaitę, tai ir nežionjo, kas toliau daryti. Ilgai tarėsi, posėdžiavo, vartė įstatymų knygas, balsavo, bet nieko nenusprendė, išskyrus tai, kad tą nelemtą atsitikimą reikia išdrįsti pasakyti Tam, kuris viską žino ir viską gali.

Kai Jam vyresnieji angelai apie tai papasakojo, Viešpats trečią kart pasakė savo galingąjį "Fiat!"

Išmintingieji dangaus pasiuntiniai žinojo, ką tas Žodis reiškia, ir nudžiugę grįžo tai pasakyti jų laukiantiems.

Išvertus tą Žodį į mūsų šių laikų kalbą, reiškia, kad tebūnie tas paukštelis paliktas žmonių džiaugsmui ir paguodai, tepalieka nors mažas trupinėlis dangiškojo grožio ir Žemėj ir tegul lakštingalos vakaro giesmė primena mums ir kelia ilgesį — išgirsti visų balsų, vadinas, didžiųjų dangaus vargonų koncerto.

ATSIMINIMŲ IŠTRAUKOS

VYSK. P. BŪČYS

1. Pirmieji metai Seinų seminarijoje

Klierikai, prieš prasidedant mokslui, turėjo atlikti trijų dienų rekolekcijas. Apie jas jau buvau girdėjęs, kad tai baisus dalykas. Bet pasirodė ne taip labai! Tiesa, reikėjo tylėti ištisą laiką, nuolat būti koplyčioje. Apmąstymus vedė kun. Juozas Antanavičius, žinoma, lenkiškai. Pats svarbiausias dalykas—reikėjo atlikti išpažintį iš viso gyvenimo. Tai buvo pats baisiausias uždavinys. Kai prisiminiau viską ir pasiruošiau atlikti, tai įsitikinau, kad mane turės išvaryti susyk. Baigdamas tą išpažint, pasakiau nuodėmklausiui kun. Navickui: "Matau, jog į kunigus netinku, ir gailiuosi išleidęs tėvą, nes dabar sunku bus išvažiuoti". Nuodėmklausis pasakė, kad nereikia taip skubintis, kad reikia pabandyti. Bloguosius įpročius, žinoma, reikia pašalinti ir rūpinties, sutvarkius būdą, sąžiningai mokytis ir įsigyti kunigui reikalingų gerų įpročių. Taip ir likau. Po rekolekcijų leista mums, pirmamečiams, iš vakaro apsirengti su sutanomis ir ryto metu per mišias su visais klierikais priimti komuniją.

Po pietų visa seminarija išėjo pasivaikščioti į giraitę. Paskutinis pirmamečių sąraše klierikas pirmo mano kurso buvo Dičpinigaitis. Jis turėjo pareigą nešti palantą ir sviedinį. Giraitėje vieni klierikai mušė palantą, kiti dainavo, dar kiti vaikštinėjo. Dar prieš temstant, visi sugrįžo namo poromis, kaip buvo atėję. Po vakarienės buvo rekreacija. Susirinkę į įvairius kambarius grupėmis, klierikai dainavo, bet tiktai lietuviškai, nors šiaip seminarijoj viešpatavo lenkų kalba. Mūsų kurse buvo 15 asmenų. Tame skaičiuje trys lenkai, kiti—lietuviai.

Seminarijoje buvo patriotinis lietuvių būrelis, kuris, prieš man įstojant, jau buvo susidaręs ir įsikūręs lietuvišką knygynėlį. Lietuviškų knygų jame buvo nedaug, bet daugiau buvo lenkiškų ir rusiškų leidinių, kalbančių apie Lietuvą. Tad lituanistikos knygynėlis! Lietuviškų knygų trūkumas buvo susidaręs dėl negalėjimo jų gauti. Knygynėlio spintutė buvo seminarijos kampe, pietvakarinio bokšto patalpoje, tarp tų skrynučių ir pintinėlių, kuriose klierikai laikydavo savo asmeninius daiktus.

Beveik visi lietuviai buvo tos kuopelės dalyviai. Jos ikūrėjas buvo, gerai nežinau, ar kun. Justinas Staugaitis, ar kun. Antanas Staniukynas, kuriedu buvo baigę seminariją, prieš man įstojant į ją. Man esant pirmame kurse, knygynėlį valdė ir tvarkė ketvirto kurso klierikas Feliksas Kudirka.

Bet veikliausias kuopelės žmogus buvo dzūkas Antanas Milukas, trečiojo kurso klierikas, labai veiklus žmogus. Ir Kudirka ir Milukas buvo baigę po septynias klases gimnazijoje. Kudirka buvo ramaus ir tylaus būdo, labai naudingai veiklus. Milukas labiau rūpinosi lietuvybės reikalais, kaip teologijos mokslu. Jis garsiai kritikuodavo ir profesorius ir šiaip visą tvarką.

Beveik iš pat pradžių Milukas ėmė viešpatauti ant manęs, nežinia dėl ko pramanydamas mane "Černižina". Ką tai reiškia ir kodėl jis taip mane pramanė, turbūt, amžinai liks paslaptis. Būdamas didesnis už mane, jis kartais delnu braukdavo man nuo kaktos per nosį žemyn ir sakydavo: "Knapt!" Aš nelabai džiaugdavausi tuo, bet nė nepykdavau. Jis užduodavo man daug įvairių dalykų. Bet tie dalykai būdavo naudingi, ir vienaip ar kitaip kilusieji iš idealistinių sumetimų, beveik visuomet sąryšyje su lietuvybe.

Tarp kitko, Milukas sielojosi tuo, kad seminarijoje siuvėjai buvo žydai. Jis dėjo pastangų, kad atsirastų lietuvis, jeigu neklystu — Petruškevičia. Iš to buvo naudos lietuviams klierikams ne vien tik ekonominės, kad žydų monopolis išnyko. Bet tas siuvėjas buvo patikimas Milukc agentas, kuris teisingai pasiųsdavo, kas reikėjo, iš Seinų į Tilžę, į "Varpo" redakciją, ir iš Tilžės partraukdavo lietuviškų spaudinių. Į seminariją pareidavo 44 egz. "Varpo". Ir Petruškevičia klierikų pinigus teisingai pristatydavo redakcijai.

Seminarijos lietuviams daug pagalbos sudarydavo gydytojas Dr. Kaukas, ypač tuo, kad pas jį ateidavo korespondencija, kurią buvo pavojinga leisti per seminarijos vadovybę. Tarpininkaujant Dr. Kaukui, susižinodavau su daktaru, kurio pavardę gal suklysiu sakydamas. Jis buvo Vilkaviškyje gydytojas.

Žiemos metu, kada išėjimas į giraitę tebūdavo tiktai vieną kartą savaitėje ir trumpam laikui, vakarinėse klierikų rekreacijose būdavo ne vien dainų (lietuviškų), bet ir referatų skaitymas. Juos gaminti turėjo visi iš eilės, bet, žinoma, ne visi išpildydavo; Milukas gana uoliai prižiūrėdavo visus ir išbardavo apsileidėlius.

2. Klieriko Būčio pirmieji lietuviški darbai

Aš savo uždavinius atlikdavau. Tokio susirinkimėlio dalyviai, išklausę, darydavo savo pastabas. Vienas mano referatėlis buvo pripažintas, kad galima jį pasiųsti į Tilžę. Tąsyk šalia "Varpo", skirto inteligentams, buvo pradėjęs eiti "Ūkininkas", skirtas sodiečiams. Mano pasiųstasis straipsnelis ilgai gulėjo redakcijoje. Aš net nusiminiau, kad jau niekad nepasirodys spaudoje. Bet būdamas tėviškėje per atostogas, gavau "Ūkininko" 1891 metų Nr. 8, ir jame buvo

mano straipsnelis atspausdintas. Buvau pasirašęs slapyvardžiu "Pulvis". Kaip tas straipsnis vadinosi, neatsimenu. Pakišau tą straipsnį savo tėvui paskaityti. Jis nežinojo, kad tai mano darbas, ir nuoširdžiai ištarė savo nuomonę, kad "kvailys rašė". Taip buvo įvertintas mano pirmgimis literatūroje vaikas.

Ilgainiui sumanyta nesitenkinti straipsnelių skaitymu, bet leisti rankraštinį laikraštuką. Pirmutinis pavadintas juokingu vardu: "Knapt". Turbūt, dėl to, kad tą žodį tardavo Milukas, man braukdamas per nosį, ir man paskyrė pareigą redaguoti. Ilgainiui laikraštukas užaugo tiek, kad pripildydavo aštuonis laiškinės popieros puslapius. Išeidavo šeštadieniais ir pakeitė vardą į rimtesnį — pasivadindamas "Viltimi" (jis buvo ranka rašomas). Buvo keletas klierikų, kurie perrašinėdavo straipsnius taip, kad juos lengva būtų skaityti. Uoliausias perrašinėtojas buvo klierikas Jonas Kudirkevičius (iš Vyšpinių kaimo). O gražiausiai rašydavo klierikas Vincas Dargis (iš Slibinų). Ilgainiui laikraštukas užaugo tiek, kad būdavo nebe aštuoni puslapiai, bet 6 lapai po 4 puslapius. Šeštadienyje laikraštukas buvo teikiamas penktojo kurso vyriausiam lietuviui, kuris turėdavo jį greitai perskaityti, įteikti artimiausiam savo draugui, įpareigojant jį taip, kad laikraštis per savaitę pereitų visų lietuvių rankas. Šeštadienio vakare grįždavo jis į redakciją (buvo tik vienas egz.). Vienas lapas to laikraštuko buvo atspausdintas Amerikoje. Iš to laikraštuko buvo susidariusi lyg knygutė, nes ištisų metų visi numeriai tapo įrišti į gana tvirtus luobus. Ta knygutė buvo saugojama. Vonsiackiui padarius kratą pas mane tėviškėje, Gelgaudiškio klebonijos virėja Marijona Muškitraitė, bijodama, kad žandarai nerastų to laikraštuko klebonijoje, jį sudegino ir prisipažino mano dėdei klebonui. Jis tik nusijuokė ir jos nebarė.

3. *Gyvenimas seminarijoje*

Mes, klierikai, neturėjome atskirų kambarių seminarijoje. Nakvodavome dideliuose kambariuose, kurių maziausiame buvo keturios lovos. Aš gyvenau kambaryje, pažymėtame 6-tuoju numeriu. Jame buvo 10 lovų. Pamokų klausydavome ir jas ruošdavome didelėje salėje, į kurią sueidavome visi seminarijos klierikai. (Seminarija — buvęs dominikonų vienuolynas!). Tame kambaryje lovų nebuvo, tiktai ilgi suolai ir stalai — platūs, prasti ir nedažyti.

Pirmojo kurso klierikų uždavinys buvo žiūrėti, kad tų stalų ir suolų dulkės būtų nuvalytos ir grindys išsluotos. Mes tą darbą atlikinėdavome kiekvienas savo savaitėje. Vienas mūsų kurso draugas, jo savaitei praėjus, pareiškė to nedarysiąs, nes tai esąs pažeminantis uždavinys. Vieną dieną stalai ir suolai buvo dulkėti ir grindys nešvarios. Mūsų kursas susirinko spręsti klausimo, ką daryti. Minėtasis draugas pakartojo savo pareiškimą ir sakė daugiau neturįs ką sakyti.

A. † A.

Vysk. Petras-Pranciškus Būčys,
M. I. C.

Tada kursas nutarė ir susyk nutarimą išpildė — tą draugą paguldė ant stalo ir, nutvėrę vieni už rankų, kiti už kojų, juo braukė visą stalą. Galų gale minėtajam draugui beliko arba eiti skųstis seminarijos vyriausybei, arba įvykdyti draugų reikalavimą. Pora dienų už jį jo pareigą atliko draugas, kuris jam buvo palankiausias. Paskui ir jis pats toliau atlikinėjo tą uždavinį.

Pirmojo kurso uždavinys būdavo taipgi vėdinti minėtąją salę ir žiemos metu kūrenti krosnis joje. Taip ir darydavome. Rekreacijos metu, kada nebūdavo nei pamokų, nei jų ruošimo, tas salės galas pas krosnį pavirto kurso sueigų vieta, kurioje kartais dainuodavom, kartais pasakas sekdavom, kartais gvildendavom tautinius arba teologinius klausimus. Ne be to, kad iškildavo ir asmeninių dalykų.

Atsimenu vieną iš teologinių ten iškilusių klausimų. Vienas mano draugas išsitarė, kad le-

genda apie amžinąjį žydą esanti tuščia pasaka. Aš smarkiai užprotestavau, teigdamas, jog negali būti katalikas, kas netiki į tą "pasaką". Nuomonės pasidalino tame būrelyje, kuris buvo susirinkęs pas krosnį. Bet mane retas kas tepalaikė. Aš nenorėjau pasiduoti daugumos pažiūrai ir sakiau, kad tai yra privalomas krikščioniškojo padavimo dalykas. Draugai to nepripažino ir sakė, kad aš ne tik žioplas, bet ir užsispyrėlis. Teko šauktis aukštesnio autoriteto. Iš draugų gerbiamas, rimtas penktojo kurso klierikas Stankaitis pasijuokė iš mano pažiūros, ir pripažino, kad amžinojo žydo legenda yra tik pasaka, o ne krikščionijos tikybos padavimas. Kad ir nenoromis, man teko prisipažinti buvus uoliu kvailios klaidos gynėju.

Kūrendami krosnį, mes kartais kepdavome joje kieto sūrio gabalėlius. Žinoma, oras nuo to salėje nepagerėdavo. Aukštesniųjų kursų klierikai įspėjo, kad, kepę sūrius, išvėdintume salę, prieš prasidedant pamokoms arba jų ruošimui. Pas tą krosnį man pasisekė paskelbti vieną pranašystę. Mano kursinis draugas Mikas Leonavičius dainavo, ir jo balse buvo girdėti aiškiai lyg įskilimas, visai panašus į tokį jau įskilimą, buvusį kun. Juozo Sruoginio balse. Tasai kun. Sruoginis buvo baigęs seminariją 1890 m., vienus metus vėliau už savo kursinius draugus, su kuriais jis buvo įstojęs į seminariją 1884 m. To suvėlinimo priežastis: būdamas trečiame kurse, Sruoginis apsirgo viduriais, turėjo išvažiuoti į Karaliaučių gydytis ir vienerius metus sugaišo. Pastebėjęs Leonavičiaus balse toki pat "iskilimą", kaip Sruoginio balse, aš tariau Leonavičiui maždaug šitaip: "Mikai, tu nebaigsi seminarijos drauge su mumis. Trečiame kurse tu apsirgsi, išvažiuosi į Karaliaučių ir įsišventinsi vėliau už mus." Kaip pasakiau, taip ir įvyko. Leonavičius pabaigė du kursus sveikas, trečiame kurse apsirgo, važinėjo į Karaliaučių. Ten gydėsi ir sugaišo daugiau negu metus. Jis isišventino vėliau už visą mūsiškį kursą, bene 1901 m.

Salė, kurioje visi tie dalykai būdavo, lotyniškai rimtai vadindavosi "laboratorium". Klierikai ją vadindavo "labirintu".

4. *Ketvirtieji metai seminarijoje*

Ypač ketvirtame kurse aš pasijutau žmogiškai subrendęs. Pradėjau rimtai žiūrėti į savo gyvenimą. Ketvirtame kurse esant, slaptoji lietuvių draugijėlė savo pirmininku išrinko penktametį Vincą Dargį iš Slibinų. Buvo du Dargiai ir abu Vincai. Šis, apie kurį kalbu, paskui tapo marijonu ir vėliau mirė Marijampolėje. Aš buvau išrinktas draugijėlėje vicepirmininku ir turėjau pagelbininką trečiojo kurso Petrą Bulvyčių. Draugijėlė veikė kaip ir pirma, ir buvo slapta. Kilo sumanymas ir buvo įvykdytas sudaryti lietuvių kalbos pamokas. Žinoma, slaptai. Pamokas vesti teko man. Mano mokiniais užsirašė jaunesniųjų kursų klierikai; tarp kito, mano brolis Andrius, Jurgis Narjauskas, Jeronimas Šidlauskas ir keliolika kitų, kurių pavardžių visų negaliu atsiminti. Pamokos vykdavo filosofijos kambaryje nuo 9 iki 10 val. vakare, kuomet seminarija oficialiai turėjo miegoti. Dabar neatsimenu, kokiu pretekstu išgavau regenso Giedraičio leidimą neiti gulti devintą val. vakare. Lietuvių kalbos mokiniai darė tai be leidimo. O man to leidimo nereikėjo, nes aš norėjau budėti iki 10 val. vak. Lietuvių kalbos pamokos būdavo du kartus savaitėje, ir stebėtina, kad niekada nesusigriebdinom. Regensas viską sužinodavo ir visus nuo taisyklių nutolimus susekdavo, o šito nesugavo.

Kitomis dienomis, kada lietuvių kalbos pamokų nebūdavo, aš panaudodavau tą valandą nuo 9 iki 10 gimnazijos trūkumams papildyti, ir buvau bepradedąs mokytis italų kalbos, nes norėdavau, seminariją baigęs, siekti aukštesnio mokslo. O žinojau, kad į Petrapilio akademiją negalėsiu patekti dėl dviejų priežasčių: 1) visa akademija teturėjo tik dvi stipendijas Seinų vyskupijai; abi jau buvo užimtos, 2) — į akademiją patekdavo tik tie, kurie džiaugdavosi turį gerą nuomonę pas seminarijos vadovybę. O aš žinojau to neturįs.

Vieną vakarą, dešimtai val. besibaigiant, užpūčiau savo žvakę, išėjau į tamsų koridorių ir pas savo miegamojo kambario duris pamačiau ugnelę be liepsnos. Aišku, kad tai yra papiroso ar sigaro ugnelė. Aš maniau, kad tai mano draugas rūkorius, bijodamas rūkyti dienos metu, pasinaudojo nakties tamsa, kad regensas nesugautų berūkant. Priėjau artyn, apsikabinau ir sakau: "Vargšas Juozelis! Dėl to nelaimingo papiroso vargsti kaip šunelis, nė miegoti negalėdamas, kada reikia. Senai būtum galėjęs mesti savo netikusį įprotį". Bet apsikabintasis nieko neatsakė, tylėjo, kaip negyvas. Aš maniau, kad tai buvo Juozas Ruseckas. Sutikęs jį rytmetyje užklausiau, kodėl jis taip tylėjo. Pasirodė, kad jis nieko nežino apie tai. Iš jo žodžių ir elgesio buvo matyti, kad tikrai ne jo tenai būta. Ir tuomet ir dabar man rodosi, kad tai nebuvo klierikas Juozas Ruseckas, o seminarijos regensas Jonas Giedraitis. Jis labai mėgdavo rūkyti, ir suprantama, kodėl jis nieko nesakė, klausydamas klieriko pamokslo apie rūkymą, kurį pats draudė klierikams.

Tos lietuvių kalbos pamokos sekdavo Jasiulaičio pavyzdžiu. Mokydavomės Jablonskio statrašos ir gramatikos, ir šiek tiek literatūros. Pamokos tęsėsi dvejus metus. Taip pat jos vykdavo ir penktajame kurse man esant.

1894 m. mirė caras Aleksandras III. Nikolojui II sėdus į caro sostą, buvo pagarsintas pusėtinai ilgas įvairių malonių manifestas. Lenkiškoje diocezijos dalyje lengva buvo pagarsinti tą manifestą parapijos kalba, nes laikraščiai buvo išvertę į lenkų kalbą. O lietuviškose parapijose reikėjo arba rusiškai skelbti, arba išsiversti lietuviškai. Seinų vysk. Kurijos oficiolas kun. Juo-

zas Antanavičius, seminarijos regenso ištikimas draugas, iš jo gavo leidimą atleisti mane nuo pamokų kelioms dienoms, kad išverščiau tą manifestą lietuviškai. Darbas buvo skubotas. Kokia to vertimo vertė, šiandien sunku spręsti dėl to, kad originalas buvo pilnas juridinių, techninių terminų, kurių aš visai nežinojau. Juo mažiau jų galėjau rasti lietuvių kalboje. Bet darbas buvo atliktas. Slaptojo laikraštuko perrašinėtojų organizacija pagamino nemažą skaičių egzempliorių, kuriuos buvo galima išsiuntinėti parapijoms. Kai atliktą darbą nunešiau oficiolui, tai jis ne tik žodžiu pareiškė savo pasitenkinimą, bet įteikė man tokį stiklelį vyno, kad aš, išgėręs, turėjau saugotis ir nesusitikti su regensu, nes būtų numanęs, kad tas gėrimas garuoja iš manęs. Bet laimingai parėjau į savo kambarį, ir dalykas laimingai užsibaigė be komplikacijų.

Maždaug apie tą patį laiką (1894) išėjo Leono XIII enciklika Lenkijos vyskupams. Lenkų visuomenė buvo labai nepatenkinta tos enciklikos turiniu. Griežtieji lenkų politikai manė, kad joje patarta lenkams taikytis su savo politine padėtimi. Griežtas enciklikos papeikimas pasirodė "Varpe". To straipsnio autorius buvo Kudirka, kuris nuolat skaitydavo lenkų endekų laikraštį "Glos" ir jo mintis pakartodavo lietuvių laikraštyje. Tam "Varpo" nr. atėjus i Seinus, visi lietuviai klierikai jautėsi įžeisti. Ir lietuvių patriotų padėtis pasidarė sunki dėl bendradarbiavimo su "Varpu", nes galima buvo sakyti, kad klierikų pažiūros antikatalikiškai nustatomos sulig "Varpo" pažiūrų. Sutarėm pagaminti straipsnį priešinga kryptimi. Tą straipsnį teko parašyti man. Lietuvių klierikų draugijėlės susirinkimas pritarė mano raštui, pasiuntė jį į Tilžę ir pareikalavo seminarijos vardu jį atspausdinti. "Varpas" delsė. Pagaliau atspausdino, pridėdamas savo pareiškimą, kuriame pritarė Kudirkos, o ne mano pažiūroms. Tas dalykas padarė, kad "Varpo" ir Seinų seminarijos klierikų sutartis pairo.

Draugijėlės pirmininkas Vincas Dargis buvo geras žmogus, bet, būdamas penktajame kurse, turėjo nepaprastai daug darbo. Todėl draugijėlės reikalai teko aprūpinti man. Bet ir aš turėjau darbų. Todėl nemažai jų kroviau ant savo pagelbininko Petro Bulvyčiaus. Iš to išėjo konfliktas tarp jo ir manęs. Vieną dieną jis man pareiškė, kad aš su juo apseinu, kaip žydas su savo arkliu. Tas pareiškimas man buvo netikėtas, bet nustebęs, paskui nurimęs ir šaltai apsvarstęs dalyką, turėjau prisipažinti, kad iš tiesų buvau perdaug reikalavęs. Galų gale visgi mudu susitarėva: tiktai teko sumažinti uždavinius, kraunamus ant Bulvyčiaus pečių.

Surašė *Z. Ivinskis*

RUDENS ŽEMĖ

O. OBCARSKAS

Į rudens pilkąsias lygumas įsižiūrėjęs,
begalinį liūdesį sieloje pajuntu.
Taip krūtinę slegia nykuma bekraštė,
sėdama manyje sielvarto jausmus.

Neaprėpiamuose toliuos medžiai skundžiasi palinkę,
nukankinti skausmo, vėjų ir audros.
Nykūs vieškeliai, tartum pageltę rankos,
jų lapus man neša ant širdies tuščios.

O laukai toki paliegę ir išbalę,
susimąstę liūdi nežinia kažko.
Nusiminę žolės, tartum juodos vėlės,
blaškos vėjuje be tikslo ir prasmės.

Įsisupusi į gedulingą rūbą,
keistu liūdesiu alsuoja žemė nuskriausta.
Jos kančia, vienatvė ir bekraštės raudos
man širdyje veria sielvarto žaizdas.

Ir aš noriu išdainuot jos liūdesį ir skausmą
ir tas raudas sklindančias rudens laukais...
Gal po daugel metų, pasibaigus kančiai,
jie sugrįš į žemę ilgesio aidais...

GEORG TRAKL

HENRIKAS NAGYS

Tamsioj žemėj ilsisi šventasai svetimšalis.
Nuo jo švelnios burnos pasiėmė Dievas jo skundą.
Kai jis pačiam žydėjime žemėn sukniubo.
Mėlyna gėlė —
Jo giesmė — tebegyva tamsiuos skausmų namuos.

Georg Trakl, Novaliui

Jo žodžiai, skirti anksčiau už jį mirusiam, tinka ir jo likimui, ir jo giesmei. Ir jis buvo — ir tebėra — šiam pasauly svetimšalis: "Niekas jo nemylėjo. Jo galvą sudegino melas ir aistra temstančiuos kambariuos. Moters rūbo mėlynas šlamesys jį sustingdė į akmenio stulpą, ir durų angoj stovėjo tamsus motinos siluetas. Virš jo galvos pasikėlė pikto ženklai. O, jūs naktys ir žvaigždės." (Traum und Umnachtung). Jo vardas ir jo eilės nedaugeliui pažįstami, bet tie, kurie pasiryžo įžengti į jo tamsų pasaulį, žino, kokia neapsakoma gelmė ir galia jame glūdi. Jis stovi visai vienas ir su niekuo nepalyginamas vokiečių naujoje lyrikoje. Tarytum jo laikas nebūtų dar atėjęs, tarytum jo žodžiai būtų dar per sunkūs ir per tikri šiam atbukusiam ir susmulkėjusiam šimtmečiui, — praeina pro jį literatūros istorikai, paminėdami jo keistumą, nesuprantamumą ir bauginantį susibroliavimą su mirtimi: "Trakl war der verliebteste Liebhaber des Todes". (Josef Nadler). Rainer Maria Rilke rašė 1915 metais (praslinkus pusmečiui po Traklio mirties) — savo begaliniu pajautimu ir dabar mus tebestebinančius žodžius — vienam laiške apie Georg Traklio kūrybą: "Šiuo metu gavau "Sebast joną sapne" ("Sebastian im Traum" — G. T. antroji ir paskutinė lyrikos knyga) ir ilgai ją skaičiau: sujaudintas, nustebintas, nujausdamas ir bejėgis; nes labai greitai supratau, kad šito skambesio, kuris prisikelia ir užgęsta, versmė panaši į aplinkybes, iš kurių gema sapnas. Aš manau, ir tasai, kuris gerai šią kūrybą pažįsta, vis dar, tarytumei pro stiklą, mato jos regėjimus ir vaizdus. Jis lieka visuomet nuo jų atskirtas: nes Traklio išgyvenimas atsiskleidžia lyg veidrodžio atsispindėjimas ir užpildo visą erdvę jais, erdvę, kurios mūsų kojos negali palytėti, panašiai kaip veidrodžio erdvės. (Kas jis galėtų būti?)". Į pastarąjį Rilkės klausimą turi būti pasirengęs kiekvienas sau atsakyti, skaitydamas Georg Traklio poeziją. Šie keli žodžiai nori supažindinti mūsų skaitytojus su juo — mūsų literatūriniam gyvenime beveik nepažįstamu poetu.

Skurdus ir skaudžiai trumpas Georg Traklio išorinis gyvenimo kelias: nedaugelis jo kryžiaus kelio stočių vargia šviesa nušviečia jo tragišką vidinį kelią. Gimė 1887 metais vasario 3 d. Salzburge. Panašiai, kaip ir Mozartas savo gimtojo miesto "taurių" piliečių nesuprastas ir išjuokiamas, gausiose smuklėse pašiepiamai vadinamas "didžiąja šviesa", klaidžioja jis po senąjį baroko miestą ir už apgaulingų prabangaus gyvenimo fasadų regi negailestingai siaučiantį, šimtmetiniuose antkapių bareljefuose išskaptuotą griaučių šoką. Jo mylimiausieji autoriai jau tuo metu buvo F. M. Dostojevskis, Arthur Rimbaud ir Charles Baudelaire. Tačiau keistu disonansu jo jaunystės eilėraščiuose daug R. M. Rilkės, St. Georgės ir net Eduard Moerikės įtakos.

1912 metais apsigyvena G. Trakl Innsbrucke, "brutaliausiam ir šlykščiausiam mieste viso šito prislėgto ir prakeikto pasaulio", kaip jis rašo savo draugui. Šiuo metu jis dirba austrų kariuomenės vienos įgulos vaistinėje vaistininku. Ir kaip tiktai šiam mieste, keistu supuolimu, randa jis artimą žmogų ir draugą, kuris ligi pat mirties juo rūpinasi — Ludwig von Ficker, įtakingo žurnalo "Der Brenner" leidėją ir redaktorių. Jo paskutinieji eilėraščiai spausdinami jame, eilėraščiai, kuriuose jokia svetima įtaka nebesulaužo jo savaimingo, gilaus ir niūraus žodžio.

Kilus pirmam pasauliniam karui 1914 metų rugpiūčio mėnesio pabaigoj iššygiuoja jis — austrų armijos leitenantas — į Galicijos frontą. Tenai buvo lemta jam baigti savo keistąją draugystę su mirtimi: jis nueina į jos tamsą sava valia, paėmęs per didelį kiekį nuodų, kuriais ilgą laiką svaigindavosi. Galimas dalykas, baisaus pralaimėto mūšio laukas ties Grodeku, kur jis vienoje fronto ligoninėje buvo priverstas bejėgiškai slaugyti devyniasdešimt sunkiai sužeistųjų, jo sprendimą galutinai pavertė krauju. Jau tą valandą buvo jam mirtis ir gyvenimas tas pat: į Kristaus didenybę. Krikščioniškosios politikos planas, dabar Solovjovo siūlomas, jau yra apvaldytas idėjos *pasiruošti galutinei kovai.*

Ir tai, kad vėliau jam buvo lemta mirti Krokuvos beprotnamy, nors jis ir buvo visiškai skaidraus proto (ten jį pasiuntė fronto vadovybė, po nepavykusios savižudybės, ištirti jo dvasinės būsenos), iš tiesų, ryškiausiai nusako visą jo žmogiškąją tragediją: tarp kančių ir mirties, ant pražūties prarajos krašto, kaltės sugniuždytam pasaulyje — štai jo nuolatinė situacija. Visa, kas šių laikų žmogų pavertė žvėrim ir gyvuliu, visa, kas jį supurvino ir sukalė baisaus technikos triumfo grandinėmis, visa, kas jį suklupdė paskutinį kartą po Nukryžiuotojo kojom, — visa tai pliekė smūgis po smūgio šito poeto-kentėtojo veidą. Kaip nuodai sunkiasi jau jo jaunystės eilėraščiuose šiurpus nujautimas: po spalvingu gamtos apdaru, po išsvajotųjų sodų žerėjimu, po didžiųjų miestų kerinčiomis šviesų ir riksmo re-

T. ZIKARAS VEIDAS

klamomis, visur tūno puvėsiai, sunykimo kirminų sutrupintos dvėselėnos, griaučiai, skeletai, kaukuolės. Ir jį sukrečia ligi gelmių šis praeinamumo alsavimas. Verskime jo negausų eilėraščių palikimą puslapį po puslapio, kiekviename randame žodį, vaizdą, sušukimą, kurie mums nuolat kalba: "Visa, kas gyva šioje žemėje — serga". Tai nebėra fizinė liga, ne, tai metafizinis žmogaus nykimas; "Krankheit zum Tode" pavadino ją Soeren Kirkegaardas, o Georg Trakl: "Kokiu būdu mirštame — vistiek: mirtis yra baisi, nes ji yra kritimas; ir todėl visa, kas prieš ją buvo, ir visa, kas po jos bus, nebėra reikšminga. Mes puolame į nesuvokiamą tamsą. Kaipgi galėtų būti mirimas — toji sekundė prieš amžinybę, trumpa?"

Mirtis ir žmogaus prigimtoji kaltė — skamba nenutrūkstamai per visą Georg Traklio lyriką. Ir keista, kad jo žodyje niekur nesuskamba maištavimas ir pagieža prieš šį baisų žmogiškąjį likimą. Priešingai: Traklio poezija tarytum prakalba į mus tą akimirksnį, kai poeto viduje didysis sprendimas regėtas ir prisiimtas. Jis puola nebežula komai į prarają. Jis suklumpa po nepakeliama kaltės našta, ne tik savo vieno našta: jis pasima ant savo pečių be jokio dvejojimo visų pažemintųjų ir nuskriaustųjų naštą ir velka ją per žemę. Bet nei lašo nuovargio, nei lašo dekadentinio mėgavimosi savąja pražūtim nerasime Traklio kūryboje! Kantriai ir vyriškai kenčia jis savąją dalią, pro sukąstus dantis šnabždėdamas retus savo skausmo žodžius ir vaizdus. Skaitant jo iš atskirų gabalų sudėstytus paveikslus, atsidūsėj mus ir riksmus, sunku pasakyti, kas tai: sužeisto žmogaus išpažintis, mirštančio regėtojo šauksmai ar begalinio liūdesio prislėgto žmogaus giesmė sau pačiam? Viena tačiau aišku: jeigu lyrika yra giliausias ir tyriausias savęs išsakymas, kur kiekvienas žodis praaugęs save įgyja nemirštamos tiesos ir vertės žėrėjimą, tai Traklio kūryba yra gliausia ir tyriausia lyrika, kokios seniai jau vokiečių literatūra nėra girdėjusi.

Nerasime vokiečių poezijoje kito tokio sielvartingo ir tamsaus poeto. Gali būt, visoj pasaulinėje lyrikoje šalia Leopardi ir Jaroslav Vrchlicky. Nėra jo sielvarte tačiau nei trupučio manieros ir dirbtinės vaidybos: geležinė rimtis skamba kiekviename jo žodyje. Jis pats sako apie savo desperaciją: "Die verpesteten Saeufzer der Schwermut", nes jis yra savos sielos gelmėje tikras krikščionis, kuris savo kaltę prisiima ligi mažiausios smulkmenos ir užtarnautą atlyginimą už ją — mirtį. Jis žino, ko šiandieniniam pasauliui stokoja, ir rašo savo draugui: "Viešpatie, tiktai mažytės kibirkšties tyro džiaugsmo — ir mes būtume išgelbėti; meilės — ir mes būtume išganyti." Džiaugsmo! Meilės! Kaip jisai šaukėsi visą savo trumpą gyvasties kelią to trupučio šviesos, kaip jisai ieškojo užsimiršimo vyne ir nuoduose, kaip jisai kentėjo ... Iš tikrųjų, buvo jisai taip gliai panertas tamson, kad jos siaubingą vienatvę galėjo panešti tiktai be galo tikėdamas galutina ramybe Anapus, begaliniu gailesčiu Tenai, kur ir baisiausiam nusikaltėliui bus atleista už jo ilgesį ir meilę. Sonja — jo mylimiausias moteriškųjų Dostojevskio personažų — ir kunigaikštis Miškinas jam nuolat kalbėjo šią tiesą: jų "balti gyvenimai". Ir Kaspar Hauser, dvidešimt metų rūsyje augintas žmogus, kuris vieną dieną staiga pasirodė Nuenbergo turgavietėj ir tenai pirma kartą regėjo saulę, žmones, žemę, ir mirė nuo žmogžudžio rankos. Jis mylėjo juos, nes jautė savyje jų likimą, likima žmonių, kurie "perdaug anksti atėjo į šį pasaulį", kurių žodis krenta į mūsų rankas, kaip iš žemės gelmių išplėštas rūdos gabalas, garuojąs dar žemės isčios krauju. O mūsų purvinos rankos nemoka jo nei paliest, nei išlaikyti, nei suprast. Mes numetam jį pakelėn ir nueiname. Dievas žino, kuri karta jį pakels ir praregės jo nuostabų spindesį?

Georg Trakl yra rudens ir vakaro dainius, — to laikmečio, kai mirties alsavimas mus priver-

GEORG TRAKL

NUSKAIDRINTAS RUDUO

Galingai baigias metų taip laikai:
Auksinis vynas liejas, vaisiai puola.
Aplinkui tyli nuostabūs miškai,
Vienatvės pasiilgusiojo broliai.

Ir taria žemdirbys: Gerai.
Jūs, vakaro varpai, skambėkit tykiai
Mums džiugesį, ligi naktis pareis.
Sudievu išskrendantys paukščiai klykia.

Tai meilės metas nuostabus.
Valty, per srovę mėlyną irkluojant,
Matai prabėgančius vaizdų vaizdus —
Ir skęstančius bekraštėj tylumoje.

MANO ŠIRDIS VAKARĖJANT

Vakarėjant girdisi šikšnosparnių riksmai,
Du žirgai šuoliuoja pievomis,
Šnara raudonas klevas.
Keleiviui pasirodo mažytė smuklė pakelėj.
Puikūs riešutai ir jaunas vynas,
Puiku: apsvaigus svirduliuoti po temstantį mišką.
Pro juodas šakas girdisi skausmingi varpai,
Į veidą laša rasa.

ŽLUGIMAS

Viršum tvenkinio balto
Laukiniai paukščiai išskrido.
Ledinis vėjas dvelkia nuo mūsų žvaigždžių vakarais.

Viršum mūsų kapų
Palinko nakties sutrupėjus kakta.
Sidabriniam laive mes supamės po ąžuolais.

Nuolatos skamba miesto mūrai balti.
Po eršketiuotais skliautais
O, mano broli, kopiam mes, aklos rodyklės
[vidurnakčio link.

KASPARO HAUSERIO DAINA

Jisai, iš tikrų, mylėjo purpuro saulę, kopiančią už kalvos,
Ir miško kelius, ir giedantį paukštį juodą,
Ir žalumos džiaugsmus.

Rimtis gaubė jo gyvenimą medžio šešėlyje
Ir tyras buvo jo veidas.
Dievas — švelni liepsna — tarė jo širdžiai:
Žmogau!

Tykiai surado jo žingsnis miestą tamsoj;
Jo lūpų skundas tamsus:
Norėčiau būt raitelis.

Betgi jį sekė žvėrys ir medžiai,
Namai ir sutemų sodai baltųjų žmonių
Ir jo žmogžudys ieškojo jo.

Pavasaris ir vasara ir gražus ruduo
Teisingojo, jo žingsnis tykus
Ties tamsiais sapnuojančių kambariais.
Nakčia pasiliko jis vienas su savo žvaigžde;

Regėjo kaip sniegas puola pro šaltas šakas
Ir temstančiam namo prieangy šešėlį žmogžudžio.
Sidabrinė nusviro negimusiojo galva.

GRODEK

Sutemoj skamba miškai rudeniniai
Mirtinų ginklų kertami, auksinės lygumos
Ir melsvi ežerai, ir saulė per juos
Niūriau nurieda; Naktis
Apgobia kovotojus mirštančius, laukinį
Skundą jų sudaužytų burnų.
Bet tykiai renkas ant pievų raudoni
Debesys, kuriuose įnirtęs Dievas gyvena,
Pralietas jų kraujas; Vėsuma mėnesienos;
Visos gatvės veda į juodą pražūtį.
Po auksinėm nakties šakom ir žvaigždėm
Svyruoja sesers šešėlis per tylintį šilą,
Pasveikint didvyrių vėles, jų kraujuojančias galvas;
Ir tykiai aidi nendrynuose tamsios rudenio fleitos.
O liūdesy išdidesnis! jūs metaliniai altoriai,
Kaitriąją dvasios liepsną maitina šiandieną bekraštis
[skausmas,
Negimusiąsias kartas.

Vertė Henrikas Nagys

čia krūptelėti ir susimąstyti ir apie mūsų trumpalaikę būtį ir neapsakomą jos trapumą. Bet nuo daiktinio vaizdavimo savo jaunystės eilėraščiuose poetas brenda vis giliau į simbolių, ženklų ir regėjimų sferas, taip kad jo eiles "suprasti" nebeįmanoma. Tarytumei atskiros vitražų nuoskaldos, sudėstyti jo vaizdai ir sakiniai į laisvo ritmo rėmus. Rimas visai pranyksta. Spalvos įgauna dažnai sunkiai įspėjamos simbolinės reikšmės. Pavidalai išauga ligi kosminio grandioziškumo. Ruduo nebėra paprastas šios žemės ruduo, bet visatos ruduo — simbolis amžinam nykime skendinčios gyvasties; Žiema — tai begalinio šalčio ir stingstančios žemės širdies atvaizdas; Pavasaris — tik ilgesys, tik kontrastas ir apgaulė, viltis, kurioje tūno mirties vikšras. Sesers pavidalas išauga iš asmeninio likimo ir asmeninės kaltės tamsumos, — paskutiniam eilėraštyje "Grodek" jos viziją regi poetas, kaip jos rankos apglobia žūvančius karžygius.

Neatsitiktinai jo paskutiniai žodžiai mini negimusiuosius anūkus — jo giminė yra tikrai giesmė ateinančiam pasauliui. Nemirtinga jinai, nors nuolatiniam mirties šešėlyje kurta, skaidri jinai, nors iš susmukusio žemėn žmogaus lūpų į mus aidi. Emil Barth savo essay apie G. Traklį tekalba paskutiniuosius šio rašinio sakinius: "Ant žemės susmukęs? Ak, jisai juk patiestas ant nematomo aukuro, ant kurio aukojami išrinktieji, nes jų auka šis pasaulis tegyvas. Ant jo kenčia jie už visus. Georg Trakl yra išraiškiausias tokios aukos pavyzdys: tuo metu, kai jisai tarėsi visiškai aklumon ir neviltyje paskendęs, aukojosi jisai, atnešė didžiausiąją auką, nes jo paskutinis skausmas buvo skirtas nebe jam pačiam, nebe jo nepagydomai epochai, bet tolimai ateičiai."

VYSKUPO MOTIEJAUS VALANČIAUS BIOGRAFIJOS BRUOŽAI

Jojo 150 metų gimimo, 100 metų įsivyskupavimo ir 75 metų mirties sukakties proga

VACLOVAS BIRŽIŠKA

Norėdama išvengti priekaištų, rusų administracija, 1870 m. išspausdinusi trečią ir ketvirtą pamokslų tomą, jų nesiuntė per policiją, bet visą leidinį pristatė pačiam vyskupui, prašydama išplatinti. Valančius, savo raštinei įsakęs paruošti lydimuosius raštus dekanams, kaip įrodymą, kad administracijos reikalavimas yra patenkintas, pats visą leidinį sukrovė katedros pastogėje, kur jis ir išgulėjo nevartojamas apie 50 metų.

Panašios taktikos — potvarkių ignoravimo, delsimo vykdyti, paskiau visiško jų turinio iškreipimo — Valančius laikėsi ir daugybėje kitų savo bylų su administracija. Dažnai jam pavykdavo ją visai suklaidinti. Jau ir tuo laiku jis buvo bent tiek nustojęs administracijos pasitikėjimo. Pavyzdžiui, 1862 m. jis padavė prašymą, kad leistų jį į užsienį "pasigydyti" (iš tikro gi norėjo popiežiui padaryti pranešimą apie Lietuvos ir Rusijos katalikų padėtį), bet iš generalgubernatoriaus Nazimovo gavo neigiamą atsakymą. Sukilimo metu, o ypač posukil'miniu laikotarpiu tokia taktika jau retai kada galėjo duoti teigiamų rezultatų. Valančius, tai matydamas, savo taktiką pakeitė — vietoje ligi to laiko taikomo pasyvaus pasipriešinimo, jis stojo, nors ir slapton, bet aktyvion kovon su caro valdžia.

15.

Jau 1861 m. daugelyje Lietuvos vietų lenkuojanti bajorija ir miestiečiai pradėjo ruošti bažnyčiose tautines lenkų manifestacijas, kuriose noroms nenoroms tekdavo dalyvauti ir vietos kunigams. Administracija tuojau tiems kunigams pradėjo kelti bylas, o vyskupas savaime stengėsi juos užtarti. Kai kuriais atvejais jam tai ir pavykdavo, tačiau valdžia tuojau ir ji patį apkaltino nesugebėjimu suvaldyti savo kunigus. Dėl tų kaltinimų jis 1861 m. lapkričio mėn. buvo iššauktas aiškintis į Petrapilį ir ten užtruko apie du mėnesius. Ši kartą, atsirėmus senomis pažintimis, jam pavyko šią kilstančią prieš jį administracinę audrą sutramdyti. Tačiau, jam Lietuvon grįžus, politinis įtempimas vis augo ir audra artėjo. 1863 m. sausio mėnesį prasidėjo sukilimas, Lietuvoje užtrukęs beveik ligi 1864 m. pabaigos.

Sukilimui, kaipo tokiam, Valančius visiškai nepritarė. Realusis politikas, negyvenąs kokiomis svajonėmis, jis savo akimis matė sukilėlių ir rusų kariuomenės jėgų nelygumą. Todėl jis ir galvojo, kad sukilimas tik atnešiąs bergždžią kraujo praliejimą, kovą be vilties laimėti, o pralaimėjus užgrius nauji persekiojimai, aukos, vargai ir nuostoliai. Tokio savo nusistatymo jis ir neslėpė. Dėl to administracija ir mėgino prisidengti jo autoritetu sukilimui pasmerkti, manydama juo atsiremti panašiai, kaip per 1831 m. sukilimą ji buvo pasinaudojusi pavyskupio Simano Giedraičio pagalba.

Jau vien 1863 m. buvo viešai jo parašu paskelbti net trys atsišaukimai, nukreipti prieš sukilimą. Tačiau visi jie buvo parašyti ne jo, bet administracijos iniciatyva ir reikalavimu. Tuo reikalu Muravjovas buvo specialiai pasiuntęs į Varnius savo patikimą valdininką Nikotiną, kad priverstų vyskupą tuos atsišaukimus pasirašyti. Čia Valančiui reikėjo pačiam pasirinkti vieną iš dviejų kelių — nesutikti ir patekti ištrėmiman, kaip jau buvo ištremtas Vilniaus vyskupas Krasinskis; ar tokį atsišaukimą paskelbti, tik jį kiek galima labiau sušvelninus, nors tokiu žygiu jis, be abejo, susikompromituotų ne tik kovojančios, bet ir sukilimui užjaučiančios visuomenės dalies akyse. Jis aiškiai numatė, kad jį iš Lietuvos ištrėmus, padėtis dar labiau pablogės, nes tuomet visoje vyskupijoje neliks nei vieno autoritetingo asmens, kuris galėtų ginti bažnytinius reikalus ir užtarti tuos, kurie dėl sukilimo nukentės. Taigi jis pasirinko antrąjį kelią ir sutiko kai kuriuos atsišaukimus pasirašyti. Tokio išorinio nuolaidumo taktikos jis neretai ir vėliau laikėsi.

Tikrasis tų atsišaukimų tekstas, toks, kokį vyskupas buvo pasirašęs, nėra žinomas. Mat. administracija pati juos spausdino ir, neatsiklaususi vyskupo, daug kame atsišaukimų tekstą keitė. Galimas daiktas, kad tik vieno atsišaukimo tekstas, kurį J. S. Dovydaitis išspausdino savo "Šiaulėniškio Senelio" trečiojoje dalyje, yra ten toks, koks ir buvo parašytas, juo labiau, kad manoma, jog šį tekstą buvo parašęs ne pats vyskupas, bet jo pavestas Dovydaitis.

Dėl tų atsišaukimų tiek sukilimui vadovaujančios sferos, tiek ir kiti aktyvūs sukilėlių būrių dalyviai pakaltino vyskupą, kad jis palaikęs rusų valdžios politiką prieš sukilimą. Dėl to ir jam pačiam teko kiek nukentėti medžiagiškai, sukilėliams puolant Varnius. Paskiau buvo prieš jį paleisti įvairūs paskviliai ir net buvo laiškais grasinama jo gyvybei. Dėl to jis kuriam laikui ir buvo pasitraukęs į Joniškį, į savo vyskupijos

šiaurinę dalį, kuri buvo mažiau sukilimo apimta.

Visi tie kaltinimai nebuvo teisingi. Jie buvo kilę vien iš nesusipratimo, dėl nesugebėjimo suprasti Valančiaus taktikos. Smerkdamas sukilimą už nereikalingą kraujo praliejimą, jis juo labiau pasmerkdavo ir žiaurias rusų valdžios priemones tam sukilimui numalšinti. Tik savaime jis negalėjo viešai tokio pasmerkimo skelbti, nes tai būtų buve tas pat, kaip sau pačiam pasirašyti ištrėmimo dekretą. Bet ten, kur to reikalavo vyskupo pareigos, jis ir sukilimo atžvilgiu jas pilnai atlikdavo. Pavyzdžiui, į jį besikreipiant kai kuriems jauniesiems kunigams leidimo išeiti į sukilėlių būrius kapelionais, jis tokius leidimus jiems duodavo. Kaip tik vėliau rusų administracija jį ir bandė tuo kaltinti.

Ne paties sukilimo, bet sukilėlių atžvilgiu tikrąją jo nuotaiką aiškiai rodo jo dar sukilimo metu iš dalyvių pasakojimų parašytas ir vėliau "Palangos Juzėj" išspausdintas eilėraštis apie kautynes ties Papile ("Paklausykit visi manęs, ir didi ir maži"...), kur išleidžiančio sūnų į sukilimą tėvo lūpomis paabejojęs sukilimo sėkmingumu, paskiau jaunatvišku entuziazmu aprašo, kaip sukilėliai ties Papile sumušė maskolius.

Tariamasis ir viešasis sukilimo smerkimas ne tik jį patį apsaugojo nuo ištrėmimo, bet ir privertė labiau su juo skaitytis ne tik šiaip eilinę administraciją, ir patį žiaurų sukilimo malšintoją Muravjovą. Šią susidariusią padėtį Valančius nekartą sėkmingai ir mėgino išnaudoti, kada tekdavo užtarti atskakomybėn traukiamą kunigą ar ir pasaulietį. Muravjovas manė, kad iš esmės beveik visi kunigai prijautė sukilimui. Todėl ir nedaug tokių liko, kurie dėl to bent tardomi nebūtų buvę. Visa eilė tiek Vilniaus, tiek ypač Žemaičių vyskupijos kunigų buvo nubausti mirti (iš Žemaičių vyskupijos — kunigai Noreika, Gargasas, A. Mackevičius ir kiti), o šimtai kunigų ir vienuolių buvo išsiųsti į Sibiro katorgą ir ištrėmiman. Daugumui jų valdžia atėmė kunigo teises ir vardą. Savaime suprantama, Valančius visai nepaisė karo teismų reikalavimo, kad ir vyskupas jiems atimtų kunigų teisę. Tačiau jo užtarimu tiek pas vietos karo viršininkus, tiek pas patį Muravjovą daugeliui padėjo pristatyti liudininkai ir įtikinėjimas, ten plačiai buvo pavartotas ir pats suprantamiausias ir labiausiai įtikinantis rusų administratorius argumentas — papirkinėjimas. Buvo sakoma, kad Valančius ir pačiam Muravjovui buvo įdavęs stambius piniginius kyšius, už kuriuos jam ne vieną pavyko išgelbėti.

Norėdamas paveikti administracijos opiniją ir užkirsti kelią jos nusistatymui, kad visi kunigai esą revoliucijonieriai, Valančius turėjo griebtis ir vienos labai jam nemalonios priemonės — organizuoti specialią kunigų delegaciją pas Muravjovą pareikšti ištikimybei rusų carui. Tos delegacijos priekyje vyskupas sąmoningai buvo pastatęs žinomą savo rusiškomis simpatijomis Ukmergės dekaną kunigą Enriką Balevičių. Laiku ją pasiuntus, vis dėlto pats jos delegavimo faktas ne vienam kunigui buvo išgelbėjęs gyvybę. Rusų administracija šią delegaciją buvo plačiai išgarsinusi, norėdama šiuo faktu prispirti kitus sukilėlius padėti ginklą ir pasiduoti.

16.

Sukilimą numalšinus, visas Valančiaus viešasis kuriamasis darbas sustojo, visų pirma kad valdžia uždraudė blaivybės brolijas ir parapines mokyklas. Rusų vyriausybė tuo pačiu laiku visu frontu puolė katalikybę Lietuvoje. Prasidėjo katalikų bažnyčių vertimas pravoslavų cerkvėmis, likvidavimas ir šiaipjau tuo laiku negausių vienuolynų, nuolatinis kunigų trėmimas Sibiran ar į šiaurės ir rytų Rusijos gubernijas, draudimas priiminėti į seminarijas naujus klierikus ir griežtas draudimas net į likusius vienuolynus priiminėti naujokus, kad tuo būdu kiti ordinai savaime išmirtų. Sykiu ėjo pastangos į katalikų pamaldas įvesti rusų kalbą, draudimas statyti naujas bažnyčias, koplyčias ir net kryžius, draudimas kunigams be atskiro kiekvieną kartą gauto leidimo keliauti iš savo parapijos ribų net į artimiausiųjų parapijų atlaidus, reikalavimas, kad tiek senąjį kunigą keliant į naują vietą, tiek skiriant naująjį būtų gautas gubernatoriaus leidimas, draudimas viešųjų bažnytinių eisenų, vertimas aukštesniųjų mokyklų mokinių caro šventėmis eiti į pravoslavų cerkves ir t.t. Kartu buvo proteguojami visi tie kunigai, kurie karjeros sumetimais pasireikšdavo kaip šių suvaržymų šalininkai. Greta buvo paskelbta daugelis visiems Lietuvos gyventojams bendrų katalikams taikomų įvairių suvaržymų, kaip draudimas katalikams pirktis žemę ar užimti Lietuvoje bet kokią valdinę tarnybą. O specialiai lietuviams buvo 1865 m. paskelbtas spaudos draudimas, jau ir prieš tai pradėtas vykdyti, išleidus keletą lietuviškų knygelių rusų raidėmis.

Kadangi gyvenantį toli Varniuose vyskupą sunku buvo nuolatos sekti, tai įsakyta perkelti vyskupijos centrą, puspenkto šimto metų buvusį Varniuose, į Kauną. 1864 XI 6 čia apsigyvenęs, vyskupas tuojau buvo paliktas tiesioginėj policijos priežiūroj, laikytas lyg ir namų arešte: jam buvo uždrausta lankyti vyskupiją. Net mieste policija sekė jo pasirodymą. Visa korespondencija tiek su Vatikanu, tiek ir su savo vyskupijos kunigais buvo perliustruojama.

Susirašinėjimu su valdžios atstovais ir tam tikrais diplomatiniais žygiais vyskupas ir toliau mėgindavo sušvelninti vieną kitą smūgį. Tik retais atvejais jam tai pavykdavo. Tuo pačiu laiku diecezijon grįžo ir pavyskupis A. Beresnevičius, bet vyriausybė ypatingai bijojo tariamosios jo įtakos Valančiui ir dėl to jam uždraudė Kaune gyventi. Jį įkurdino Mintaujoje, kur jis savo globon paėmė Kuršo katalikus.

Tik Valančiui Kaune apsigyvenus ir administraciją nuolatos pasiekiant įvairių policijos

agentų skundams prieš vyskupą, pačioje 1864 m. pabaigoje, jau sukilimui pasibaigus, Vilniaus generalgubernatorius vis dėlto nusistatė ganytoją ištremti. Žinia apie tai greit pasiekė Kauną, o iš čia slaptai siunčiamais raštais buvo tuojau per dekanus painformuoti visi vyskupijos kunigai. Gandai, kad vyskupas bus greitai ištremtas iš Kauno, žaibo greitumu pasklido visoje vyskupijoje. Daug kur, kunigų paraginti, valstiečiai ryžosi važiuoti į Kauną atsisveikinti su mylimuoju ganytoju. Ir štai beveik vienu laiku tūkstančiai vežimų, kartais su ištisomis šeimomis ir net su mažais vaikais, užtvino Kauno gatves. Vietos administracija apstulbo. Griebtis kokių nors priemonių prieš tas minias buvo neįmanoma, nes gi niekas iš tų keliauninkų nebuvo įstatymams nusižengęs. Tuojau buvo apie tai pranešta į Vilnių. Generalgubernatorius pabūgo, kad, Valančių ištrėmus, gali kilti naujų neramumų ką tik taip kruvinai nuramintame krašte. Taigi nusistatyta šiuo tarpu vyskupo neliesti, tik jį palikti nuolatinėj priežiūroj.

Bet ir sekamas, dažnai ir visokiomis piniginėmis pabaudomis baudžiamas, ganytojas nepasidavė. Kaip tik dabar ir prasidėjo jo antras, nemažesnės reikšmės už pirmąjį, veiklos laikotarpis. Vyskupas jau nusivylė galėsiąs ką nors laimėti diplomatinėmis priemonėmis. Jis taip pat matė, kad ir savo kuriamojo, ramaus darbo nebegalės tęsti. Bet ir tylus tupėjimas vienoje vietoje, visos vyskupijos valdymas vienais valdžios kontroliuojamais raštais visai neatitiko jo būdą. Jis buvo kovotojas, tai ir tokiomis sunkiomis aplinkybėmis jis nuo tos kovos ne tik neatsisakė, bet ieškojo jai naujų formų. Ir pamažu pradėjo, savaime aišku, neviešai, tokiai kovai organizuoti ir savo vyskupiją. Ne kovai su ginklu rankoje, kuriai jis ir toliau nepritarė, bet priderintai prie gyvenamų aplinkybių, atitikusių ir lietuvio valstiečio būdą. Pats neseniai buvęs griežtas legalistas, dabar jis pirmas griebėsi nelegalaus ginklo — parašė eilę propagandinių raštų, kuriuose piešia ir šiokią tokią kovos programą, slaptai tai išspausdina ir išplatina visoje vyskupijoje. Kad geriau šiokį savo darbą užmaskuotų, jis iš paviršiaus ir toliau lyg ir bendradarbiauja su valdžios organais, net ir tokiu tuo laiku kebliu klausimu, kaip rusiškųjų raidžių įvedimas į lietuviškus raštus.

Tų rusiškomis raidėmis lietuviškų knygų spausdinimo atžvilgiu tiek ir negausi anuo laiku pasaulietinė lietuvių šviesuomenė (pvz. Jonas Juška, L. Ivinskis, jaunas studentas Tomas Žilinskis ir kiti), tiek ir pats vyskupas Valančius, o per jį ir žymi dvasiškijos dalis, pradžioje nebuvo pilnai susiorientavę, juo labiau, kad ir lietuviškos spaudos draudimas buvo tokia vyriausybės priemonė, kuriai nei Lietuvoje, nei kaimyniniuose kraštuose nebuvo panašių precedentų, taigi neturėta tuo žvilgsniu ir sektinų kovos pavyzdžių. Svarbiausia gi, pradžioje visai nebuvo aišku, kaip į tokį draudimą reaguos pati lietuviškoji liaudis, kuriai labiausiai jis ir buvo taikomas, nes gi toji liaudis ir buvo svarbiausias lietuviškų knygų skaitytojas.

Kadangi jau pirmosios administracijos paruoštos rusų raidėmis knygos buvo skiriamos naujai kuriamoms pradžios valdinėms mokykloms vietoj parapinių, tai vyskupui visų pirma rūpėjo, kad į tas katalikų vaikams skiriamas knygutes nebūtų įterpta tokių vietų, kurios katalikams yra nepriimtinos, kad nebūtų brukama užmaskuota pravoslavija. Dėl to, Vilniaus administracijai pasiūlus, jis ir buvo pradžioje sutikęs jas visas tikrinti ir aprobuoti, jei ten neatsiras nepriimtinų jam vietų. Kad iš anksto išvengus galimumo per tas knygutes vesti nepriimtiną pravoslavišką agitaciją, jis pats pasiūlė Vilniaus mokslo apygardos globėjui, kurio žinioje buvo daugumo tų knygučių ruošimas, joms į rusiškas raides transkribuoti pasikviesti jam gerai žinomą ir visiškai patikimą asmenį — Lauryną Ivinskį, kuris vyskupo nusistatymu turėjęs atsverti toms knygutėms žalingą tokio Krečinskio ir ekskunigo Petkevičiaus įtaką. Pagaliau ir pats Valančius sutiko toms pradžios mokyklos išversti "Trumpą Katekizmą Aukszcziausei Kraszto wiresnibej lijpant paraszitą", gerai žinodamas, kad šis katekizmas būsiąs išleistas rusų raidėmis, nors, savaime aišku, pats vyskupas katekizmą rašė ne rusų raidėmis, bet senomis anksčiau visose lietuviškose knygose vartojamomis.

Veikiai paaiškėjo, kad pati lietuviškoji liaudis visas tas "kirvukais" spausdintas knygutes, nors ir turinčias vyskupo aprobatą, atmeta ir labiausiai dėl to, kad ir tų "kirvukų" daugumas negalėjo paskaityti. Ir savo vaikų žmonės į pradžios mokyklas beveik neleido, tai ir nebuvo kam tų knygučių kišti. Tuo būdu pavojus, kad per jas bus brukama ir pravoslavija, savaime atkrito. Ne tik pats Valančius tuojau nustojo čia bendradarbiauti, bet atšaukė ir Ivinskį, o greitu laiku sumanė pats organizuoti lietuviškų knygų, senas rašmenimis spausdinimą Prūsuose ir jų slaptą gabenimą į Lietuvą.

Pirmosios Prūsuose pasirodžiusios ir Didžiąjai Lietuvai skiriamos knygos buvo kelios maldaknygės, be pakeitimo iš senų, legalinių pavyzdžių pakartotos, užsakius jas keliems paprastiems kontrabandnešiams, kurie iš jų pardavinėjimo tikėjosi turėti gražaus pelno, nes maldaknygės ir seniau buvo pačios populiariausios lietuviškos knygos. Tačiau jie neturėjo ryšių su tais, kurie tokias maldaknyges rašė. Tad ir iš viso jų vienų iniciatyva negalėjo lietuviškų raidžių klausimo išspręsti, nes jie ir toliau būtų galėję vien tik tokius senų leidinių pakartojimus gaminti ir platinti. Kaip tik tuo pačiu laiku vyskupas ir pasiryžo į tą klausimą įsimaišyti ir paėmė į savo rankas jau ne senųjų kartojimą, bet naujųjų gaminimą, spausdinimą ir platinimą.

Seniau santykiuose su rusų vyriausybe ir jos administracija vengęs, kiek galėdamas, kokių

nelegalių darbų, dabar jis pats pradėjo organizuoti griežtai nelegalinę akciją, iš dalies net įgijusią savotišką revoliucinį pobūdį. Kiek bebūtų sunku suderinti tuos žodžius — vyskupas ir revoliucijoniškumas — vis dėlto šiuo metu tai buvo vykdomas faktas.

Abejonių nekeliančiu vėliau pagarsėjusio "knygų karaliaus" garsaus knygnešio Jurgio Bielinio liudijimu, kaip tik per jį vyskupas buvo pasiuntęs į Prūsus 5,000 rublių lietuviškų knygų spausdinimo reikalui. Šie pinigai buvo skiriami visų pirma paties Valančiaus parašytoms knygoms išleisti. Pinigai buvo įduoti Varmijos vyskupijos kunigui Zabermanui, kuris tuo metu aptarnaudavo Mažosios Lietuvos lietuvius katalikus. Tačiau jam apysilpniai temokant lietuviškai, Valančiui pavyko jo padėjėju įtaisyti dar 1864 m. dėl sukilimo į Prūsus išėjusį buvusį Beržininkų vikarą, kunigą Antaną Brundzą, kuris vyskupo Valančiaus slapta rekomendacija Varmijos vyskupo buvo paskirtas Robkojų filijos (beveik pačiame pasienyje) administratorium.

Šių dviejų Valančiaus padėjėjų rūpesniu 1867-1869 m. ir buvo čia išspausdinta eilė paties vyskupo parašytų politinių tikybinių knygučių, kurių įtaka Lietuvoje buvo be galo didelė. Jos įnešė į Lietuvos gyvenimą visai naujus motyvus. Dėl šių knygučių, iš dalies, žymi dauguma rusų vyriausybės kėslų prieš Lietuvą liko be pasėkų, nes jos ir suformavo naują Lietuvos visuomenės nuotaiką.

18.

Tai buvusi aštuonių mažo formato brošiūrų serija, vienu beveik laiku vyskupo parašytų. Ten greta grynai tikybinių, susietų su katalikybės statymu prieš pravoslaviją klausimų, buvo ir aiški politinė ir iš dalies agitacinė tendencija. Pirmas buvo išspausdintas keturių puslapių atsišaukimas "Brolej Katalikaj, jumis noriu per gromata kelis žodžius pasakiti". Šis atsišaukimas net ir formos žvilgsniu pilnai atitiko kitas Valančiaus "ganytojiškas gromatas". Niekas tuo laiku neabejojo, kad tai buvo jo ir parašyta. Jame jis įspėjo ūkininkus nepasiduoti valdžios vyliams emigruoti į Rusijos rytus ir kartu piešė liūdną likimą tų, kurie tiems vyliams anksčiau buvo pasidavę. Paskiau buvo išspaudinta "Gromata apskrita Popiežiaus Piusa IX apie sielawartus bažniczios szwentos", "Isz Tamsybės wed tiktay kelis Teysybes", "Parspieimas apej Szwentą Wierą", "Szniakesis Katalika su nekataliku", "Litania apej wisus Szwętus Muczelnikus", "Prajautimas", "Wargai Bažniczios Kataliku Lietuwj ir Žemajcziusi" ir "Ape atpuskus Jubileiszkus". Visos šios knygelės buvo išspausdintos 1867-1869 m. Jose, net ir tokiose, kur atrodo kalbama vien tikybiniais klausimais, Valančius, ryškiomis spalvomis nupiešęs valdžios pastangas įvairiomis priemonėmis supravoslavinti Lietuvą ir sugriauti Katalikų Bažnyčią Lietuvoje, kartu formulavo ir tam tikro pasipriešinimo programą, būtent:ar tai atviro savo bažnyčios ir tikybos gynimo forma ar savotiškojo boikoto forma, nors čia nebuvo pats tas žodis vartojamas, bet faktiškai piesiamas jo turinys. Kaip tik boikotą jis ragino taikyti naujai vaidžios pradžios mokyklams kuriamoms vietoje panaikintų parapinių, į jas savo vaikų neleidžiant. Šis jo raginimas nebuvo be atbalsio likęs. Dar eilę metų po to, kada tos brošiūros buvo išspausdintos, daugelį pradžios mokyklų lankė beveik vieni rusų valdininkų ir kolonistų vaikai, o lietuviai savo vaikus mokė slaptai pas įvairius "daraktorius". Tai ir buvo Lietuvoje nors ir tokių kurijozų, kad, pvz. dar 1885 m. Grinkiškio pradžios mokykla veikė, turėdama tik vieną mokinį, o ir tas buvęs paties mokytojo sūnus! Ilgainiui dar tik išimties atvejais, norint berniukus leisti į aukštesnes mokyklas ir neturint galimumo juos privačiai paruošti gimnazijos egzaminams, leista juos kartais ir į pradžios mokyklas. Ypač į XIX a. pabaigą. Bet griežtas Valančiaus reikalavimas visai ten savo dukterų neleisti, nes, esą, visi tie rusai mokytojai — tai tik pasileidėliai, taip buvo uoliai vykdomas, kad ir 25 metams nuo jo mirties praėjus, visoje vyskupijoje vos keletas mergaičių tas mokyklas lankė. Tai, tarp kita ko, turėjo ir tą pasėką, kad ligi XIX a. pabaigai Lietuvoje beveik visai nebuvo išėjusių iš kaimo inteligenčių.

Vyskupo gi raginimas saugoti nuo maskolių savo bažnyčias daug vėliau ryškiausiai iškilo pagarsejusiame Kenstančių ir ypač Kražių bažnyčios gynime, kur liaudis elgesi visai taip, kaip ją kadaise mokė Valančius.

Šias knygutes išspausdinus, reikėjo jas ir išplatinti. Pačioje spaudos draudimo pradžioje dar nebuvo susiraizgęs tas platus knygų gabenimo tinklas, kuris vėliau buvo visą Lietuvą apėmęs. Todel vyskupas čia pats padarė pradžią ir, susirišęs su eile pasienio kunigų, daugiausia vikarų, o per juos ir su kitais pasienio kontrabandnešiais, per juos ir įgabeno, o apskritai per klebonijas į žmones visas tas knygutes paleido. Tuoj jos paplito visame krašte ir žmonių tarpe sukėlė tokį sujudimą, kad greitai apie jas sužinojo vietos policija, o per ją ir aukstesnioji administracija. Pradėta sekti jų platinimosi kelius, atsirado vienas kitas, kuris ir policiją painformavo apie platintojus. Paaiškėjo kai kurie platinimo organizatoriai ir pagaliau buvo suruošta pirmoji spaudos draudimo metu byla dėl lietuviškų raštų. Atsakomybėn buvo patraukta eilė kunigų ir pasauliečių. Tardymo metu prieita teisingos išvados, kad visos tos brošiūros buvo paties vyskupo rašytos. Tačiau nelengva buvo tai įrodyti, nes vyskupo pavardės nebuvo nė vienoje tų brošiūrų, o rusų administracijos akims apmuilinti vienoje jų autorium buvo nurodytas kunigas Zabermanas, kuris, būdamas Prūsijos valdinys, galėjo rusų administracijos neboti. Tačiau vėl tam pačiam tikslui į vieną brošiūrą jo sauvališkai įneštas raginimas lietuviams dėtis prie Vokietijos vėliau patrauktųjų atsakomybėn padėtį

A. MELNIKAS BAŽNYČIA

labai pablogino, nes čia jau buvo galima juos kaltinti ir krašto išdavimu.

Norėdama įrodyti, kad tai esančios Valančiaus parašytos knygutės, policija net griebėsi stilistinės ekspertyzos — iš stiliaus nustatydama, kad tai tik vyskupas galėjo taip rašyti. Tai jai patvirtindavo ir kai kurie rusų vyriausybei atsidavę ir nepatenkinti vyskupu kunigai. Vis dėlto pačiam Valančiui bylos nesugebėta iškelti, nes visi tie prieš jį nukreipti kaltinimai buvo vien spėjimai, kuriais byloje nebūtų galima remtis. Užtat atsakomybėn patrauktieji platintojai buvo sunkiai nubausti — tam tikrą laiką išlaikyti kalėjime, jie daugiausia buvo iš Lietuvos iš-

tremti į Sibirą. Tik kai kuriems, kurių kaltė nebuvo visai aiškiai įrodyta, ištrėmimas buvo pakeistas draudimu gyventi Lietuvoje.

Norėdama užkirsti kelią tokias knygeles ateityje ne tik platinti, bet ir jas spausdinti, rusų policija susirišo su Prūsijos policijos atstovais ir prašė pagalbos panašių lietuviškų knygų spausdinimą Prūsuose sustabdyti. Tačiau veikiančiais ten įstatymais to nebuvo galima padaryti. Patys Mažosios Lietuvos spaustuvininkai, daugiausia vokiečiai, jau nujautė gražų pelną iš lietuviškų knygų spausdinimo ir vokiečių policija tuo žvilgsniu juos palaikė. Bet nenorėdami visiškai nutraukti kaimyninių santykių su rusų policija, jie ėmė, kaipo ne Vokietijos pilietį, jau anksčiau minėtą vieną tų knygnešių spausdinimo organizatorių, kunigą Antaną Brundzą, ir 1870 m., t. y. anos bylos metu, atidavė jį rusams, kurie, 11 mėnesių jį išlaikę kalėjime, paskiau jį ištrėmė į Mezenę (Rusijos šiaurėje), 1876 m. į Pinegą, o paskiau perkėlė į Tambovo guberniją.

19.

Nuolatos susidurdama su vyskupu, nepaisančiu įvairių valdžios įsakymų ir potvarkių, administracija nekartą mėgindavo jį palauzti, taikydama jam įvairias administracines, daugiausia pinigines bausmes. Jau 1864 m. pabaigoje už leidimą statyti vieną bažnyčią Zarasų apskrityje vyskupas baudžiamas 500 rublių. 1865 m. tos pabaudos ypatingai gausiai jam taikomos. Jis paskyrė Ukmergės bajorų mokyklos kapelionu kunigą Gabševičių ir už tai buvo nubaustas 100 rub. Mat, kun. Gabševičius dar 1861 m. buvo administracijos atleistas iš Kauno gimnazijos kapeliono pareigų ir ištremtas į Petrozavodską (jo vieton vyskupas buvo paskyręs kunigą Klemensą Kairį, kuris 1863 m. buvo suimtas, ištremtas į Verchoturję ir ten 1864 m. mirė). Kada Gabševičius grįžo iš ištrėmimo, administracija neleido jo niekur skirti, bet vyskupas to nepaisė.

Tais pačiais 1865 m. vyskupas nubaudžiamas net 1000 rublių vien už tai, kad vyskupijos rubricelėje buvo išspausdinęs "vieną cenzūros uždraustą vietą" (taip šį nutarimą formulavo administracija. Bet ši "uždrausta vieta" buvo kunigų Mackevičiaus, Noreikos ir Gargaso įrašymas tais metais mirusiųjų kunigų sąrašan, už kurių vėles kiekvienas kunigas privalėjo atlaikyti mišias. Rusų valdžia už dalyvavimą sukilime kunigus Mackevičių, Noreiką ir Gargasą buvo nubaudusi mirtim. Šitokiame paskelbime administracija teisingai įžiūrėjo griežčiausią nepritarimą tai bausmei. Įsidėmėtina, kad vyskupas, nors sukilimui nepritarė ir sulaikydavo kunigus nuo jo rėmimo, bet susidūręs su tų pačių kunigų persekiojimu, ne vien juos gynė tuo laiku, kada jie buvo atsakomybėn traukiami, bet nuolatos slaptai globojo juos ir ištrėmime. Vyriausybė teigė, kad visi nubausti kunigai jau yra nustoję kunigų teisių ir jiems griežčiausiai draudė mišias laikyti ir kitas dvasines pareigas eiti. Bet vyskupas, nors ir negalėjo formaliai tokių sprendimų pakeisti, visai su jais nesiskaitė ir nuolatos slaptai kunigus tremtinius palaikydavo, siųsdamas jiems daznai ir per įvairius pasaulliečius vadinamąsias obligacijas, kurias dažniausiai jis pats iš savo kišenės ir apmokedavo. Pavyzdziui, į mirties esafotą vedamas garsusis sukilelių vadas kunigas Antanas Mackevicius jį lydejusiam kunigui augustijonui slaptai perdave keletą tūkstancių tokių dar neatlikt̃ų obligacijų, kurios pas jį susirinko iš įvairių sukilimo dalyvių. Jos buvo perduotos vyskupui, o šis jų dalį paskirstė vietos kunigams, o daugumą issiuntinėjo kunigams tremtiniams, pats jas apmokėdamas. Vėlesniu laiku administracija nuolatos kaltindavo vyskupą, kad šis siunčiąs nuteistiems ir ištremtiems kunigams pinigines pašalpas. Nors formaliai jis buvo verčiamas ir iš vyskupijos rubricelių juos visus išbraukti, tačiau administracijai nesusigaudant rubricelių sąrašuose, daugelis jų ten ir figūruodavo. Ir savo rubriceles Valančius siuntinėjo ištremtiems savo vyskupijos kunigams. Jiems grįžtant iš trėmimo dėl įvairių manifestų ir vyriausybei juos paleidžiant į laisvę be teisės apsigyventi Lietuvoje, vyskupas daugumą jų stengėsi įtaisyti jokių vietų neužimančiais mansijonoriais, taigi r nerekalingais valdžios sutikimo, tose Žemaičių vyskupijos parapijose, kurios buvo Latvijoje, taigi ne Lietuvoje. Daugelis jų rasdavo prieglobstį pas Ilukšto kleboną kunigą Tamulevičių (Dovydaitį).

Pabaudos gi tuo tarpu ir toliau buvo vyskupui dedamos. Už tokį mažmožį, kaip Raseinių ir Šiaulių labdaros draugijų aukų kunigų aprobavimas, vyskupas nubaudžiamas 200 rublių. Už šventinimą kunigais kelių seminariją baigusių aliumnų tuo laiku, kada valdžia buvo uždraudusi naujus kunigus šventinti, vyskupas sumoka 200 rublių. Nors pačiam vyskupui judėti Kaune "sveikatos sumetimais" ir nebuvo draudžiama, bet kada vieno tokio pasivaikščiojimo proga jis aplankė našlaičių prieglaudą, čia buvo įžiūrėta "katalikiška propaganda" ir vėl uždėta stambi, 1000 rublių pabauda. Už tai, kad dar 1862 m., t. y. tuo metu, kada tai dar nebuvo draudžiama, jis buvo leidęs statyti Drūkšių parapijos koplyčią, teko sumokėti 500 rublių pabaudos, ir t.t.

Visose tose jam keliamose bylose Valančius siuntė savo pasiaiškinimus. Gavęs pabaudą, jis geru noru niekados jų nemokėjo, tik pats vertė gubernatorių ją išreikalauti ar iš vyskupo algos ar iš jo valdomų vyskupijos turtų. Todėl 1866 m. pabaudų jam buvo uždėta daug mažiau. Užtat, kaip jau buvo aukščiau minėta, 1866 m. pabaigoje Kauno gubernatorius siūlė vyskupą visai iš Lietuvos ištremti. Tokį pat siūlymą buvo 1867 m. padaręs ir Kauno vicegubernatorius, kuris motyvavo tuo, kad vyskupas nė vieno valdžios potvarkio ar įsakymo nepriimąs be protesto ir be pasipriešinimo, o jį bausti piniginėmis pabaudomis esą netikslu, nes gi ne jis pats iš savo kišenės tas pabaudas sumoka. Vis dėlto vyriausybė jo neištrėmė ir po kiek laiko vėl atnaujino piniginių bausmių jam skyrimą. 1870 m., kada kaip

tik ėjo smarkiausias rusų kalbos veržimasis į katalikų pamaldas, Valančius paėmė ir iš rubricelės pašalino rusišką maldos už carą tekstą, kuris jau seniau ten buvo prievarta įbruktas. Jam buvo paskirta sumokėti 500 rublių pabaudos. Paskiau — 100 rublių už tai, kad, nežiūrint dar 1864 m. paskelbto draudimo, konsistorijos protokolai buvo surašomi lenkiškai. Vėl 500 rublių už tai, kad, negavęs gubernatoriaus leidimo, jis buvo kunigą Domininką Alšauskį perkėlęs iš Barstyčių į Kalvariją. Tačiau čia vyskupui pavyko išsiaiškinti, ir bauda nebuvo išieškota.

Vyskupas buvo tikras kalinys Kaune. Kiekvienas jo žingsnis buvo sekamas. Tačiau iš seno pažinęs visas policijos silpnybes ir jų neaukštą išsilavinimą, jis neretai sugebėdavo visus seklius suklaidinti, ir ne vien tokiais smulkiais atvejais, kada rusų pirkliais persirengę jį aplankydavo iš ištrėmimo grįžtantieji kunigai, kuriems buvo uždrausta lankytis Lietuvoje, bet ir didesnę reikšmę turinčiais klausimais. Kaip tik tuo laiku gretimą Seinų vyskupiją valdė jaunas vyskupas Konstantas Ireniejus Lubienskis. Kilęs iš rusų caro dvarui artimos lenkų aristokratų šeimos, jis, kaip ir Valančius, vyskupu buvo pasiūlytas rusų valdžios, nes vyriausybės sferose tikėtasi juo pasinaudoti kaip valdžios kėslų prieš katalikybę įrankiu. Bet šis energingas ir atkaklus vyskupas visai ir nemanė rusams tarnauti. Tačiau valdžios izoliuotas nuo bendravimo su kaimyniniais Lenkijos vyskupais, neturėdamas su kuo pasitarti, jis buvo padaręs keletą klaidų, dėl kurių jį net pradėta kaltinti, kad jis bendraująs su vyriausybe. Norėdamas ateityje panašių klaidų išvengti ir padarytąsias atitaisyti, jis nusistatė būtinai pasimatyti su vyskupu Valančiumi, kurio garsas, kaip geriausiojo katalikų diplomato Rusijos imperijos ribose, anuo laiku buvo labai paplitęs. Tačiau koks nors oficialinis vizitas Kaune buvo neįmanomas. Taigi jis privatiškai susinešė su Valančiumi ir, šio patartas, atvyko aplankyti Aleksoto parapiją. Šiam atvykus, vyskupas Valančius išsiruošė kasdieniniam "sveikatos" pasivažinėjimui. Vežikas, "netyčiomis" pasuko per Aleksoto tiltą. Pakilęs į kalną, Valančius išlipo pasivaikščioti miške ir ten susitiko vyskupą Lubienskį, kuris jo laukė. Jiems pavyko nekliudomai praleisti keletą valandų ir aptarti visus rūpimus klausimus. Policija šį kartą nieko apie tą pasimatymą nežinojo. Kaip tik nuo to laiko vyskupo Lubienskio taktika griežtai pasikeitė, ir jis, sekdamas vyskupo Valančiaus pavyzdžiu ir patarimais, pradėjo paralyžiuoti visus rusų valdžios žygius, nukreiptus prieš katalikus. Vienok jam tai turėjo tragiškų pasėkų. Jis greitai buvo suimtas ir, žandarų lydimas, išvežtas ištrėmiman i Rusiją. Nuskirtos vietos jis taip ir nepasiekė: 1869 m. kelionėje buvo jį lydėjusio žandarų karininko nunuodytas.

20.

Tuo sunkiausiuoju jo veiklos metu vyskupas Valančius vis dėlto neapsirėžė vien bažnytiniu ir politiniu darbu. Daug įvairių knygų jau anksčiau buvo jis parašęs, bet išskyrus vieną Žemaičių vyskupijos istoriją ir keletą eilėraščių (be ano jau minėto eilėraščio apie Papilės mūšį, dar blaivybės reikalams pavestas eilėraštis "Ak Tu Diewe wisagalis" ir kt.), visus kitus savo dalykus jis sumetė tikybinėmis temomis, nes jie jam atrodė reikalingiausi tiek parapijų mokyklų mokiniams, tiek ir jas išėjusiems. Ir šiuo laikotarpiu, be anų, jau anksčiau minėtų tikybinių-politinių brošiūrų, jis davė dar eilę naujų tikybinių knygų — 1866 m. parašė ir 1868 m. Tilžėje išspausdino savo "Žiwatų Szwentųjų" antrąją dalį — "Giwenimus Szwentuju Diewa", 1864 m. išvertė proza ir 1869 m. išspausdino "Wisas pasalmes S. Dowida Karalaus", o 1871 m. jas ir sueiliavo ir 1872 m. išspausdino, pavadinęs "Pasalmes arba Giesmes Dowido Karalaus ir pranaszo". 1873 m. buvo jo parašytas ir tais pačiais metais išspausdintas "Mokslas Rima Kataliku" (spaudos draudimo metu pasirodė penki leidimai), 1873 m. iš lenkų kalbos išvertė "Garbinimą Szwecziausios Szirdies Diewa musu Jezaus Kristaus". 1870 m. parašė ir 1874 m. Tilžėje išspausdino (su 1855 m. kontrafakcija) "Giwenimą Szwencziausios Panos Marijes" (7 leidimai spaudos draudimo metu ir trys leidimai po to). Yra dar keletas abejotinų knygų, kurios tebuvo išspausdintos po jo mirties, bet buvo jam priskiriamos, nors jis pats jų savo užrašuose ir nemini.

Pasaulėtinės literatūros srityje jis pirmu laikotarpiu, kaip matėme, beveik visai nedirbo. Bet ir jos jis neignoravo. Ypač jis rėmė tuos jaunuosius kunigus, kurie kaip tik pasaulietinės literatūros dirvoje rodė didelių gabumų — pirmoj galvoje Klemensą Kairį, kuris, deja, anksti ištrėmime miręs, nebesuspėjo plačiau kaip poetas pasireikšti. Jis rėmė ir Antaną Baranauską, kurio giesmių jau buvo prie savo kantiškų pridėjęs. Ragino jį poezijos neapleisti. Tuo žvilgsniu labai būdingas Valančiaus Baranauskui laiškas, 1865 1 8 rašytas, kuriame jis baiminaisi, kad šis dėl naujų jam atitekusių pareigų ("Anykščių Šilelio" autorius, ką tik buvo paskirtas Petrapilio akademijos profesorium), nepamirštų Lietuvos, juo labiau, kad, esą, nuo nepamenamų laikų anoji šalis (t. y. Lietuvos rytai) neturi savo rašytojų ir dėl to verčiasi žemaitiškomis knygomis. Taigi Baranauskas privaląs savo rašytojo jėgas atiduoti tautiečiams.

Kaip jau matėme, tuo laiku Valančius palaikydavo artimus ryšius ir su kitais pasaulietiniais lietuvių rašytojais — Ivinskiu, Daukantu, Akelaičiu. Vienok savo plunksną jis skyrė vien tikybiniams dalykams. Bet lietuvių spaudą uždraudus, jis stojo į lietuvių tautos kultūrinę kovą ir pasaulėtiniais raštais, kurie ligi mūsų dienų nenustojo savo reikšmės. Čia, matyti, jį paveikė ir tas faktas, kad negausūs tuo laiku pasauliečiai rašytojai buvo nustoję visai ką nors spausdinti, nes ir kelio į Prūsus nežinojo ir spausdinimui lėšų neturėjo. O išėjusi iš kaimo jaunoji karta dar nebuvo subrendusi. Veikė Va-

lančių ir tai, kad, spausdinant nelegaliai Prūsuose, jam visai nereikėjo skaitytis ir su rusų cenzūra. Pirmas jo pasaulietinis darbas buvo 1867 m. išspausdintas tūkstančio dviejų šimtų "Patarlių Žemaiczių" rinkinys. Tačiau tai nebuvo jo originalus darbas, bet, A. Baranausko liudijimu, jis tas patarles buvo atrinkęs iš kunigo Miežinio sudaryto žodyno, kuris visas tebuvo išspausdintas po 30 metų. 1868 m. Valančius išspausdino pirmąją lietuvių kalba vaikams skiriamą "Waiku kningelę". Ji buvo parašyta dar 1864 m. Ją išspausdino su iliustracijomis. Tai buvo pirmoji iliustruota lietuviška knygutė (seniau tik vienas 1824 m. Zabičio elementorius turėjo ir kiek iliustracijų). Nepavyko išaiškinti, kas tas gana primityvias iliustracijas paruošė, bet visai galimas daiktas, kad jos pasiskolintos iš kokios lenkiškos knygelės. 1865 m. parašė ir 1868 m. Joteikos slapyvardžiu išspausdino "Paugusiu žmoniu kningelę". Ir čia jis skynė pirmuosius kelius, nes tai, greta Dovydaičio "Šiaulėniškio Senelio", buvo viena pirmųjų pasakojimo turinio lietuviškų knygų, skiriamų suaugusiems (apie pusantro šimto puslapių didumo). Šiame darbe apsčiai užfiksuota ir įvairių tikrų anų laikų gyvenimo faktų, apie kuriuos šiaip iš kitur neturime visai žinios. Kaip ir antrąją jo dalį sudarė 1872 m. parašytas "Pasakojimas Antano Tretininko". Valančius jau nebesuspėjo šio dalyko išspausdinti. Apie 1889 m. šis rankraštis buvo patekęs į E. Volterio rankas, kuris Tilžės vokiškuose Mitteilunguose 1889 m. pateikė kiek autentiškų ištraukų. Patį rankraštį jis buvo persiuntęs į Ameriką, kur jis buvo 1890 m. išspausdintas "Vienybėje Lietuvininkų", o iš ten 1891 m. išleistas ir atskira knyga. Deja, šis veikalas buvo išleistas ne toks, kokį jį buvo Valančius parašęs, bet "ištaisius" ar, teisingiau pasakius, sudarkius J. Andziulaičiui jo kalbą. Vėliau nauji jo leidiniai nebuvo sutikrinti su originalu, kuris, berods, yra dingęs, tik toliau "taisyta" aną pirmąjį leidimą. Tuo būdu jo forma nuo pirminio teksto dar labiau nutolo. Iš visų pasaulietinių Valančiaus raštų labiausiai išpopuliarėjo 1869 m. parašytas ir 1869 m. pirmą kartą išspausdintas "Palangos Juzė". Dar Valančiui gyvam esant, šis kūrinys buvo du sykius pakartotas. 1878 m. išėjo, greičiausia, paties autoriaus seniau papildytas ir išplėstas leidimas. Šiame veikale įdėta nemaža vertingos etnografinės medžiagos, kiek liaudies dainų ir autentiškų paties Valančiaus eilėraščių ir giesmių. Ligi paskutiniojo spaudos draudimo dešimtmečio šie keli veikalai buvo vienintelės beletristinės mūsų knygutės, labai pamėgtos ne vien liaudies, bet ir šviesuomenės. Tai buvo mūsų grožinės prozos pirmoji užuomazga.

*
* *

Intensyvus, nenutrūkstamas darbas, gyvenimas nuolatinėje gresmėje, kad ištrems, negalėjo neigiamai neatsilieptti ir šiaip netvirtai jo sveikatai. Darbo nuolatos didėjo, o padėjėjų mažėjo. Sufraganui A. Beresnevičiui buvo leista atvykti iš Mintaujos Kaunan, tiktai vyskupui mirus. Daugelis jo jaunesniųjų ir jauniausiųjų padėjėjų buvo ar ištremti ar skiriami įvairioms atsakingoms pareigoms, dėl kurių jie negalėjo Kaune gyventi ar, ir čia gyvendami, nuo savo tiesioginių pareigų atitrūkti. Sveikata nuolatos silpnėjo, senoji šeimyninė kepenų liga labiau ir labiau pakirsdavo vyskupo fizines jėgas. Dar jis suspėjo paminėti savo 25 metų vyskupavimo sukaktį, bet 1875 m. gegužės 17 (najuoju stiliumi — gegužės 29) Kaune, vyskupo rūmuose, toji niūraus XIX amžiaus Lietuvos horizonto ryškiausioji žvaigždė amžinai užgeso. Gegužės 21 (birželio 2 d.) jis buvo Kauno katedroje pirmas Lietuvos vyskupų palaidotas.

Medžiaga vyskupo Valančiaus biografijai. Vyskupo Valančiaus Žemaičių vyskupijos valdymo laikams nušviesti svarbiausioji medžiaga yra tas daugelis tūkstančių dokumentų, sudariusių vadinamąjį Valančiaus archyvą, ligi 1940 m. saugomą Metropolijos archyve. Tais dokumentais atsirėmęs, prof. A. Alekna 1920 m. "Draugijoje", 1921—1922 m. "Ganytojuje" ir 1921 m. "Mūsų Senovėje" buvo išspausdinęs keliolika straipsnių, nušviečiančių atskirus vyskupo Valančiaus veiklos etapus. 1923 m. jie beveik mechaniškai buvę sujungti į atskirą monografiją. Visa šio archyvo medžiaga savarankiškai teko savo laiku naudotis ir šiuos žodžius rašančiam. Tačiau Valančiaus archyvas apėmė ne visą iš Valančiaus laikų išlikusią oficialinę korespondenciją ir susirašinėjimus, nes dar prieš pirmąjį pasaulinį karą vienas prolenkiškai nusistatęs Kauno dvasinės seminarijos profesorius dalį to archyvo medžiagos buvo slaptai iš čia išėmęs ir atidavęs Vilniaus Lenkų Mokslo Mėgėjų draugijos bibliotekai, kur ji ir buvusi laikoma ligi paskutiniojo karo. Tą Valančiaus archyvo naikinimą ir skaidymą sustabdė tik vyskupas P. Karevičius. Jis įsakė visą archyvą sutvarkyti ir įrišti į atskirus tomus, kurių bus arti šimto. Šiuos žodžius rašančiam tai pasakojo pats a. a. arkivyskupas Karevičius, kuris minėjo ir to profesoriaus vardą. Bet ir šis jau yra miręs, tai ne mums jau jį teisti — jo vardą galime ir užmiršti.

Svarbų šio archyvo papildymą galėjo sudaryti Kauno gubernatoriaus, Vilniaus general-gubernatoriaus ir Vilniaus general-gubernatorijos žandarų archyvai, kuriuose vyskupo veikla buvo nušviečiama jau iš kitos pusės — rusiškai administracinės. Žymiausioji tų archyvų bvlų dalis, jų tarpe nemaža ir vyskupą Valančių liečiančios medžiagos, 1915 m. buvo išgabenta į Rusiją ir ten žymi jų dalis 1917 m. buvo sunaikinta. Išlikusia dalimi teko ir man 1918 m. naudotis, lygiai kaip vėliau — išlikusia Kaune gubernatoriaus archyvo dalimi. Kai kas iš tos archyvinės, liečiančios M. Valančių, medžiagos buvo mano paskelbta 1921—1922 m. "Mūsų Senovėje".

Kitą didelės vertės medžiagą teikia paties

vyskupo sau, ne spaudai užrašai, kurių plačias ištraukas, išverstas iš lenkų kalbos į lietuvių, J. Tumas buvo paskelbęs 1899—1903 m. "Tėvynės Sarge", 1900—1901 m. "Žinyčioje" ir 1903 m. "Dirvos Žinyne". Šį vertimą iš naujo ištaisęs ir pridėjęs kiek komentarų 1929 m. J. Tumas buvo išleidęs kaip "M. Valančiaus Pastabas pačiam sau." J. Tumas, šį naują tų ištraukų leidimą ruošdamas, savo rankose neturėjo tuo laiku užsimetusių autentiškų vyskupo užrašų, tai į šį leidinį buvo įsibrovę nemaža ir klaidų ir netikslumų. Vėliau Valančiaus "Pamiętnik domowy" buvo surastas. 1938 m. man teko "Mūsų Senovėje" paskelbti keletą tokių užrašų, kurių J. Tumas nebuvo išvertęs, ir atitaisyti nemaža J. Tumo vertimo klaidų. 1940 m. toje pačioje "Mūsų Senovėje" buvau išspausdinęs santrauką visų Valančiaus rankraščio "Rozmaite Wiadomosci" užrašų. Kaip tik tuo laiku rankraštis buvo surastas. Iš jo J. Tumas buvo pateikęs, palyginti, labai nedaug ištraukų. Keletą autentiškų ištraukų iš Valančiaus užrašų knygų 1902 m. buvo davęs kun. A. Dambrauskas-Jakštas lenkų žurnale "Kwartalnik Teologiczny".

Įvairiu laiku buvo paskelbta nemaža privatinės bei viešaisiais reikalais vyskupo korespondencijos su įvairiais lietuviais ir net nelietuviais veikėjais, rašytojais, mokslininkais (Daukantui, nors žymiausioji dalis Valančiaus laiškų Daukantui dingo; P. Kuršaičiui, L. Geitleriui, J. K. Gintilai, A. Baranauskui, Pabrėžos Valančiui), tačiau išlikusi jo įdomi korespondencija su spaustuvininkn Zavadzkiu (11 laiškų iš 1852—1861 m.) nebuvo išspausdinta. Juos visus nurašęs maniau išspausdinti "Mūsų Senovėje", tačiau dėl karo tai nebuvo įvykdyta, ir patys nuorašai dingo. Aštuonių blaivybės "gromatų" rinkinį buvo 1915 m. atskira knygute išleidęs J. Tumas, o aštuonias jo lietuviškas "gromatas", daugiausia atskiroms parapijoms rašytas, teko jau man išspausdinti 1938—1939 m. "Mūsų Senovėje". Dar vieną tokią "gromatą" išspausdino J. Stakauskas 1938 m. "Tiesos Kelyje". Tačiau J. S. Dovydaitis buvo pirmasis išspausdinęs 10 įvairių vyskupo "gromatų" antroje ir trečioje "Šiaulėniškio Senelio" dalyje (1861—1864 m.) ir "Gyvenime Stepo Raudnosio" (išspausdintame tiktai 1895 m.).

Be jau minėto "Antano Tretininko Pasakojimo", kitų anksčiau nežinomų Valančiaus tekstų buvo tik vieno Mykolo Biržiškos 1911 m. "Lietuvių Tautoje" paskelbta iš rankraščio tas "Žemaiczių Wiskupistes" skirsnelis, kuris buvo dvasinės cenzūros išbrauktas. Šiaip pilnas Valančiaus raštų rinkinys nebuvo išleistas, tik nuo 1901 m. ryšium su 100 metų gimimo sukaktimi pradėta naujais leidimais spausdinti jo tikybines ir pasaulietines knygas, nors, dažniausia, taip "ištaisytas", kad kitur negalima nei autoriaus kalbos nei stiliaus pažinti. 1929 m. J. Tumas knygoje "M. Valančius. Maskoliams Katalikus persekiojant" pakartojo anas 1867—1869 m. politines tikybines brošiūras, o 1931 m. J. Balčikonis "Valančiaus raštuose" pakartojo jo pasaulietinius raštus ("Vaikų knygelę", "Paaugusių žmonių knygelę". "Palangos Juzę" ir "Antano Tretininko Pasakojimus").

Ne vien lietuvių kalba literatūra apie Valančių apima keletą šimtų pozicijų, tačiau daugiausia ji nieko naujo į Valančiaus biografiją neįneša. Kiek didesnę reikšmę turi Valančiaus amžininkų raštai, nes tai buvo gyvųjų jo veiklos liudininkų parodymai. Čia minėtini lenkiškai 1883 m. išspausdinti bendri T. Dobševičiaus atsiminimai, kuriuose nemaža rašoma ir apie Valančių, ir to paties Dobševičiaus 1848 m. D. Eitwido slapyvardžiu išspausdinta "Žemaičių Vyskupystės" recenzija; B. Smigelskio "Kritika Žemaičių Vyskupystės" ir "Atsiminimas apie Žemaičių vyskupystę", išversti į lietuvių kalbą, tebuvo išspausdinti 1911—1912 m. "Draugijoje". 1875 m. žurnale "Przegląd Katolicki" išspausdintas J. Račkausko 25 metų Valančiaus vyskupavimo sukakties paminėjimas ir platus jo nekrologas, kuris buvo išverstas 1901 m. "Tėvynės Sarge". Taip pat minėtinas M. Akelaičio straipsnis apie Valančių 1861 m. laikraštyje "Kurjer Wilenski" ir dar keletas lenkiškai 1875 m. išspausdintų nekrologų. Šiaip iš literatūros apie Valančių nemaža naujos ir anksčiau nežinomos medžiagos pateikia savo prancūziškos monografijos apie "Apaštalų Sostą ir Rusiją" antrame tome A. Boudou. Ją šiame rašinyje teko kiek naudoti iš lenkiško, 1930 m. pasirodžiusio vertimo ("Stolica Apostolska a Rosja"). Nemaža autentiškos, iš archyvų išrankiotos medžiagos pateikia ir vyskupas P. Kubickis savo didžiulio darbo "Bojownicy kaplani" II dalyje 1 tome, išleistame 1936 m.

Vysk. Valančiaus atvaizdas. Yra išlikusių keletas autentiškų vyskupo fotografijų. Jų vienoje jis nusifotografavo kartu su visa Žemaičių vyskupijos kapitula, turėdamas greta savęs kaip tik aną pralotą Bytautą, su kuriuo kartu važiuodamas, jis vos nebuvo prigėręs. Jo gi portreto du varijantus buvo išspausdinęs žinomas "Vilniaus Albumo" leidėjas Vilčinskis. Nėra žinios, kas tuos portretus piešė; galimas daiktas, kad tas pats Vilniaus lietuvis tapytojas Jonas Zienkevičius, kuris piešė ir Daukanto portretą. Tačiau Vilčinskiui atsiuntus į Varnius pirmąjį jo atvaizdą, jau raižinyje atmuštą, vyskupo raštinė buvo griežtai jį sukritikavusi, nes, esą, jis visai į vyskupą nepanašus (tai yra tas pats atvaizdas, kurį, pasiskolinęs iš Vytauto Didžiojo Universiteto Bibliotekos, J. Balčikonis buvo prie Valančiaus raštų pridėjęs). Tuomet buvo pagamintas antras atvaizdas, kuris ir raštinę patenkino.

KŪRYBOS PASAULY

LITERATŪRA

NOBELIO LAUREATAS PAER LAGERKVIST

Jau kelinti metai ėjo šnekos, kad Nobelio literatūros premija turėsianti tekti švedui Paer Lagerkvist. Juk jis stovi pačioje dabartinės švedų literatūros viršūnėje, be to, jį šiai garbei buvo pristatę toki žinomi vardai, kaip Andre Gide ir R. Martin du Gard, abu tais laurais vainikuoti.

Šiemet lūkestis išsipildė. Oficialiame švedų Akademijos pareiškime pasakyta, kad Paer Lagerkvist premiją gavo: "Už meninę galią ir už giliai įsišaknijusį savarankiškumą, kurį jisai parodo savo raštuose, ieškodamas atsakymo į amžinuosius žmonijos klausimus". Tai jau ketvirtas švedų rašytojas, pagerbtas garsiausiuoju literatūros pasaulio vainiku. Prieš jį ėjo pasakotoja burtininkė Selma Lagerloef, paskui — beletristas Verner von Heidenstam ir lyrikas Karlfeldt, kuriam premija buvo suteikta jau po mirties.

Naujasis laureatas gimė 1891 metais iš senos ūkininkų giminės. Galimas daiktas, kad giliai konservatyvi namų dvasia sukėlė reakciją, atsimušusią jo literatūroje, į kurią jis išėjo 1912 metais. Nuo to laiko Paer Lagerkvist yra davęs bene 35 knygas — poezijos, beletristikos, dramos ir apybraižų. Iš pradžių savo kūryboje jisai ėmėsi proletarinių motyvų, bet netrukus pasuko į žmogiškąją ir meniškąją problematiką, vaizduojančią amžinai aktualius žmogaus gyvenimo konfliktus. Nemažą jo raštų dalį apima poezijos rinkiniai. Beletristikoje jisai davė autobiografinį romaną "Tikrovės svečias", arba tokius dalykus kaip "Kovojanti dvasia", "Piktos pasakos", "Budelis" ir kt. Itin galingas jis pasireiškė, parašydamas "Neužaugą" ir "Barabą". Šie du romanai ir išvedė autorių į tarptautinę areną bei pripažinimą. Tad kiek plačiau žvilgtelėkime ypač į pastarąjį kūrinį, kuris bene ir bus jo šedevras.

"Barabas"

Paer Lagerkvisto romanas "Neužauga" žvelgia į žmogaus blogį ir klastą Italijos renesanso fone, kuris nuspalvintas kraujo troškimu ir išdavyste. "Barabas" yra pasakojimas apie tikėjimą ir meilę Kristaus nukryžiavimo ir krikščionių persekiojimo metais. Vyriausias šios knygos veikėjas yra vagis ir plėšikas, kuris išvengė kryžiaus ir buvo paleistas, kai Jeruzalės minios prašė pasigailėti jo, o ne Jėzaus.

Nėra tai istorinis ar biblinis romanas priimtąja prasme. Autorius visai nesistengė atkurti senovinio pasaulio arba pavaizduoti personažų visu šių dienų romano technikos subtilumu ir įsigilinimu. Jisai, pasigaudamas paprastų prozos priemonių, rašo apie simbolinį asmenį, kurio gyvenimas praėjo kovoje tarp tikėjimo ir abejonės. Autorius tyčia palieka savo pasakojimo prasmę atvirą įvairiems aiškinimams. Skaitytojui palieka nusispręsti, ar Barabas iš noro tikėti perėjo į patį tikėjimą. Tačiau ir Barabas su kitomis aukomis mirė ant kryžiaus, kai Neronas ėmė persekioti krikščionis po Romos gaisro. Kiti buvo tikri ir nekalti krikščionys, o Barabas — sulaukėjęs, pilnas nusižengimų vagis, plėšikas ir žmogžudys. Jis galvojo, kad ugnis neša krikščionių Dievo kerštą. Jis niekados nesuprato, kad jų Dievas yra meilė ir kad Jo įsakymas yra — "Mylėkite vienas kitą".

Nors Barabas Lagerkvisto veikale nėra perdaug išryškintas kaip individuali būtybė, bet jisai mus traukia kaip simbolinė figūra. Jis buvo per grubus, kad galėtų suprasti prasmę to gyvenimo, kuris buvo paaukotas išgelbėti jam, o drauge — ir visai žmonijai. Vienok nukryžiuotasai Mokytojas ir Jo mokslas traukė jį. Barabas jautė kažkokią paslaptingą jėgą, jį stūmusią sekti paskui Jėzų į Golgotos kalną. Jis susirado Kristaus pasekėjus, bet negalėjo suprasti jų kilnaus tikėjimo. Jis stovėjo, akis įbedęs į tuščią karstą Velykų rytą. Jis kalbėjosi su Petru ir su žmogumi, kuris buvo prikeltas iš numirusių. Visi regėtieji dalykai graužė jo dvasią, kai jis atkrito į banditus. Jie neatlyžo ir vėliau, kai jis buvo pasmerktas vergo mirčiai Kipro salos vario kasyklose, arba net tada, kada jis žengė imperatorių Romos gatvėmis. Ženklelyje, kuris rodė jį esant vergą, jisai buvo įsibrėžęs žodžius— "Christos Iesus".

Barabas nėra vien tik pavienio asmens draskymasis tarp abejonės ir tikėjimo. Jis simbolizuoja daugelį asmenų, kurie negali suprasti aukščiausiųjų idealų, tačiau visados jaučia tas viršūnes, kurių nepajėgė pasiekti, kurių jie netgi nesistengė siekti. Ir jie kaip tik kalti, kad nesistengė. Krislas Barabo yra bemaž kiekviename mūsų.

Paer Lagerkvist savo veikalu skaitytoją priveda prie įdomios ir visuotinės problemos, nuoširdžiai išgyventos ir pasiliekančios meninėje plotmėje. Tai graži ir žmogų giliai paliečianti knyga. Jos vertę išsyk pastebėjo žvaliausieji mūsų laikų protai. Andre Gide pasakė: "Negali būti jokios abejonės, kad "Barabas" yra įžymi knyga".

A. R.

Paer Lagerkvist

PRANO VAIČAIČIO SUKAKTIS

1876—1901

Praėjo 50 metų nuo Prano Vaičaičio mirties, o jisai savo kūrybos žodžiu pasiliko gyvas lietuvių tautoje. Kai kurie jo posmai yra tapę liaudies nuosavybe ir Lietuvos laukuose skambėjo sykiu su kitomis mūsų žmonių dainomis. Tai rodo, kaip jisai yra artimas tautos širdžiai, kaip gražiai mokėjo atspėti jos jausmus ir troškimus.

Slenkant metams, Pranas Vaičaitis buvo nelygiai vertinamas: iš pradžių jis buvo statomas su pirmaisiais mūsų dainiais, bet ilgainiui kritikai jį nustūmė į nežymią vietą. 1927 metais apie jį "Gubose" plačiai parašęs Z. Kuzmickis pasidarė tokias išvadas —

"Tuo būdu aiškėja, kad Vaičaičio kūryba poezijos atžvilgiu yra silpnoka, kadangi:

1) ji prasilenkia savo žanru su poeto psichiniu patosu;

2) ji yra tendencinga;

3) techninis Vaičaičio poezijos aparatas — kalba, stilius, eiliavimas — nėra dailingas ir poetiškai kultivuotas;

4) Vaičaičio kūryba nėra originali ir savaiminga: tiek turinio, tiek formos atžvilgiu ji dažnai yra imituojanti".

Maždaug tokios nuomonės buvo laikytasi ir vėlesnių lietuvių kritikų. Tačiau ji nėra visai teisinga, nes poete ji ieško tik silpnų punktų. Teisingiau yra rašytoją vertinti pagal jo stipriąsias viršūnes, o Pranas Vaičaitis jų turi labai gražių. Be to, įtakų ieškojimas yra tokia meškerė, kuria kiekvieną poetą galima suniekinti, rodant, kad jis ką nors nusižiūrėjęs, tuo tarpu kada čia esama tik visai normalių panašumų, paliečiant tas pačias idėjas ir tuos pačius jausmus. Antra vertus, įtakos, jei jos nėra paviršutiniškos, nereiškia rašytojui silpnybės, o tik tam tikrą dvasinę giminystę arba normalų pasipildymą. Tų įtakų būta ir Prano Vaičaičio kūryboje, bet jos nebuvo nei tokios lemiančios, nei nemažina jo talento, kuris, tiesa, yra nelygus.

Iš tikrųjų Pranas Vaičaitis ir šiandien yra įdomus, vertingas ir padrąsinantis, jei atsižvelgsime į jo geruosius eilėraščius. Jis turi gražią lyriko dovaną. Jo elegijos stovi tarp pačių gražiųjų šios rūšies kūrinių lietuvių literatūroje. Ir dabar jos į mus prabyla tuo pačiu jausmo gilumu ir tikrumu, kaip ir prieš penkiasdešimt metų. Mums yra brangios jo istorinės dainos ("Žalgirio kova", "Algirdo kova ties Maskva"), apsakančios didžiąsias Lietuvos praeities dienas, kada "narsūs Vytauto bajorai pradėjo karan brolius šaukt". Jis didžiuojasi plačiomis senovės Lietuvos sienomis, kurios ėjo "nuo Žalgirio lig Mogiliavo, nuo pat Maskvos lig pajūrės", tariant jo paties žodžiais.

Gražūs jo yra ir tie posmai, kur jisai griebiasi humoro. Aštriai valdė ir satyrą savo visuomeninėje lyrikoje, kuri, deja, formos atžvilgiu yra pati silpniausia tarp visų P. Vaičaičio kūrinių.

Pranas Vaičaitis buvo ir poetas patrijotas. Jis apdainuoja savo kraštą, jo grožį, išsiilgimą, paukščių giesmes, žmonių darbus ir papročius. Ir atsidūsėjęs jisai taria: "Gražu, gražu mūs Lietuvoj". Kaip šią valandą, taip ir anais laikais Lietuva buvo ruso prislėgta. Todėl jis dainuoja tą sunkią priespaudą, trėmimus iš tėvynės, persekiojimus ir smerkia parsidavėlius, įdavinėjančius žandarams savo brolius. Tokiais juodais laikais poetas nenusimena, bet lietuviškosios kovos draugus šaukia stoti į darbą — "drąsiau be abejonės, baimės".

Pranas Vaičaitis pasilieka lietuviui brangus ir kaip poetas, ir kaip savo tautos sūnus. Jis skatino savo brolius tais laikais, kada juodi priespaudos debesys buvo aptraukę Lietuvos padangę. Lygiu būdu ir šią valandą jis taip artimai, taip gyvai atliepia lietuvio širdyje, jam bylodamas šiais žodžiais:

Oi, eisime, broleliai, į tolimą kraštą
Gudrumo ieškoti, tėvynės vaduoti.

Taip ragindamas vaduoti tėvynę, jis šandien ne tik stiprina lietuvio dvasią, rodo jam kelią ir pavyzdį, bet ir paguodžia savo dainos posmais: paguodžia širdis, nelaimių sutrintas, nušluosto ašaras ir kelia jausmus.

A. V.

VIKTORAS KAMANTAUSKAS

Lapkričio 1 dieną Norwood, netoli Bostono, mirė žinomas lietuvių kalbininkas ir vertėjas Viktoras Kamantauskas. Lietuviai neteko itin kruopštaus ir vertingo darbininko.

Velionį reikia statyti tarp pirmaeilių mūsų vertėjų. Šioje srityje jisai turėjo dvi retas savybes — puikiai mokėjo eilę svetimų kalbų ir buvo lietuvių kalbos žinovas. Tuo būdu vertimai jam ėjo lengvai, ir jisai jų yra parūpinęs arti 50. Juos peržvelgę, matome pedagoginių raštų ir ypač gausiai — grožinės literatūros. Tarp jo vertimų randame klasikų autorių, kaip Moliere, Corneille, Victor Hugo, o taip pat ir naujesnių rašytojų — Galsworthy, Romain Rolland, Arnold Bennett, Willa Cather ir k. Specialią grupę čia sudarytų vaikų literatūros vertimai, kaip "Mano mažasis Trotas" arba "Pinokio nuotykiai".

Tarp originalių V. Kamantausko raštų pirmoj vietoj eina jo veikalai apie lietuvių kalbą — "Trumpas lietuvių kalbos kirčio mokslas" (dvi dalys), "Trumpas kalbos netaisyklingumų ir barbarizmų vadovėlis", "Kalbėkime lietuviškai", "Kirčiuota lietuvių literatūros chrestomatija" ir k. V. Kamantauskui pirmon galvon rūpėjo ne teorija, bet kalbos praktika — jos taisyklingas vartojimas.

Viktoras Kamantauskas buvo gimęs 1899 metais spalio 16 dieną Rumšiškėse. Būdamas 7 metų, jis su tėvais atvyko į Ameriką. Čia mokėsi Yale universitete ir pasižymėjo dideliais kalbos gabumais. Iš viso jisai mokėjo bene 12 kalbų, ir iš pačių pagrindų. Jis buvo nepamainomas vertėjas ne tik iš anglų kalbos, bet ir į anglų. Dar mokykloje būdamas, jisai laimėjo visos Amerikos klasikinių kalbų konkursą.

1921 metais V. Kamantauskas grįžo į Lietuvą. Kurį laiką studijavo Kaune ir Prancūzijoje, paskui dirbo mokykloje ir vėliau — Užsienio Reikalų ministerijoje. Prieš Lietuvos okupaciją jisai buvo paskirtas konsulu į Liepoją.

KNYGOS ir ŽURNALAI

Jurgis Jankus: PIRMASIS RŪPESTIS. Išleido Liet. Knygos Klubas, 1951 m. Chicago. 213 p. Kaina 2 dol.

Jurgis Jankus jau nuo 1923 metų kruopščia literatūros dirvoj. Tačiau jo vardas tvirtai raštų pasaulyje atsistojo ir jau pasiliko, kai jis pastaraisiais prieš karą metais davė savo pirmas knygas — "Egzaminus", "Be krantų". Šie romanai buvo parašyti šiltai, autorius buvo arti patyręs savo vaizduojamąjį pasaulį, o savo realizmą perpūtęs lengvais impresionizmo vėjais. Jis žengė tolyn, domėdamasis ir drama. Ne visi paskesnieji jo raštai išvydo pasaulį — kai kurie rankraščiai pasiliko anapus. Plačiausias jo mostas buvo "Naktis ant morų", kur stengėsi ne tik meniškai, bet ir idėjiškai pavaizduoti mus ištikusių nelaimių paveikslą.

"Pirmasis rūpestis" yra novelių rinkinys, kuriame skaitome keturiolika dalykų. Iš jų galime artimai pasekti Jurgio Jankaus meną. Pirmiausia krenta į akį, kad autorius yra apsigimęs pasakotojas. Nežinau, ar jis toks yra eiliniame gyvenime, bet savo raštuose — tikrių tikriausiai. O tokių pasakotojų mūsų raštuose gana šykštu. Turime gerą krūvą šaunių beletristų, bet nedaug kas iš jų palieka įspūdį, kad štai čia pasakojama istorija, atsitikimas. Kiti veikiau mums duoda gyvenimą, jausmą, mintį, intrygą. O Jurgis Jankus dar yra ir pasakorius. Kitose literatūrose ši tradicija yra sena, galima sakyti, pirmutinė. Ji jau yra pasakų pagrinde. Mūsų literatūroje geras šios rūšies pavyzdys gali būti Pietaris — iš kiekvieno jo puslapio jauti, kad jisai ne tik pasakoja, bet ir nori pasakoti. Jurgis Jankus vargiai besisiekia su pasakomis, bet tik įeina į tam tikrą literatūros tradiciją. Tiesą sakant, jam niekur nė įeiti nereikėjo, nes jauti, kad jis šią savybę nešiojasi iš prigimties.

Pasakojimas remiasi atsitikimais. Visiems jau žinoma tiesa, kad Jurgis Jankus yra intrygos meisteris savo raštuose. Kai kur jis tuos intrygos siūlus net perdaug patempia, kaip, pav., "Naktyje ant morų", kur gal būtų natūraliau, taip kietai nesistengiant visus kelius ir takelius pabaigoje suvesti į draugę. Dabartiniame rinkinyje skaitome bene gudriausią ir sėkmingiausią šio žanro pavyzdį autoriaus raštuose. Tai "Velnio bala". Ir antru skaitymu ji pasilieka įdomi, traukianti ir tikrai guviai atskleista. Ir kas įdomiausia — čia nėra išnarpliotas tik nuotykis, bet gražiai įpinama ir problema — žmogaus sąžinės ir veiksmų problema. Ji grindžiama psichologiškai, nors poroj vietų lyg ir jaučiama, kad autorius tartum aiškina savo veikėjo žygius, kada anas turėtų savaime išaiškėti. Atidžiai perskaičius, šen ten galima pastebėti strigas, kuriomis buvo susiūtas visas atsitikimas. Visumoje gi turime bene sėkmingiausią intryginio pasakojimo kūrinį — sykiu ir gyvą ir prasmingą.

Tarpais Jankaus novelėse intryga išvirsta į gryną nuotykį, kada jau ir naujų krumplių neužsikabina, o tik vystomas tas pat epizodas. Toksai dalykas yra "Tavo rankos švarios". Lyg ir atrodytų, kad čia važiavimas su lavonu gauna per žymią proporciją ir pasidaro lyg nepriklausomas nuo visumos.

Tačiau būtų vienašališka Jurgį Jankų pastatyti tik komplikuotų veiksmų meisteriu. Jisai žengia ir į paprastą būtį, į mažus ar didesnius dienos atsitikimus, į švelnius ir paprastus pasaulėlius, į tokias pat artimas nelaimes ar tragedijas. Taigi, jisai ir iš šiokios dienos išskelia savo kibirkštį — ir čia taip pat jis reiškiasi kaip įgudęs pasakojimo meistras. Ką jisai beimtų, ar šiokiadienį epizodėlį, ar painiai susivijusį nuotykį, visur jauti tikrą jo ranką— pasakotojo žodį. Tai sako, kad ir paprastuose realistiniuose dalykuose jisai yra įdomus skaityti ir tave neša vis tolyn, neleisdamas perdaug stoviniuoti. Įdomumą didina ir tai, kad sykiu Jurgis Jankus sklaisto ne tik atsitikimą, bet ir žmogaus sielą, kartais ir labai suktus jos kelius. Šiuo požiūriu autorius yra tikrai įžvalgus lukštenti sielos vingiams. Kai kur galėtum net šūktelėti: jis turi bemaž detektyvo smalsumą prieiti ligi slaptųjų tavo pasielgimo motyvų. Galop Jurgio Jankaus pasakojimas sklendžia taip patraukliai gal ir dėl to, kad jame esama tam tikrų dramatinių savybių — ne iš esmės, bet šiaip labai paslaugių. Pavyzdžiui, jam tikrai natūraliai vejasi dialogai, jisai įdomių situacijų geba surasti ir nežymiame epizodėlyje. Tie dalykai ir traukia skaitytoją, nes šiaipjau kokių puošmenų Jurgis Jankus nesigriebia nei kalboje nei stiliuje — abu šie dalykai natūralūs, priderinti prie nuosaikios realistinės mokyklos.

Dar grįžtant prie tų paprastesnių novelių, tenka pripažinti, kad tarp jų randame pačius gražiuosius, šilčiausiai apgaubtus autoriaus kūrinėlius šiame rinkinyje — "Pirmąjį rūpestį", "Pabėgėlius" ir kt. Čia jis ne tik intryguoja, kiek kalba į širdį mūsų pačių nelaimės ar rūpestėlio paveikslais.

Jurgis Jankus stengiasi byloti ir į mūsų mintį, atskleisti šių dienų idėją, arba mums ją įprasminti. Tokio pobūdžio pirmoje vietoje yra "Pasaulio dailininkas", į kurį autorius sudėjo daugiausia savo įsitikinimo. Šiame kūrinyje iš arti pasekame ir fantastinį autoriaus bruožą. Net leisdamasis ir į šią sritį, jis pasilieka įtikimas ir gražiai moka panaikinti ribą tarp grynų vaizduotės regėjimų ir tikrovės — mes esame taip sumaniai patraukti, kad nė nejaučiame, kad prieš mus išsiklosto fantazijos vaisiai. Taip gal yra ir todėl, kad ir šiame dalyke rašytojas laikosi realistinės plotmės, yra konkretus. Tik poroj vietų, galimas daiktas, jisai šį fantastinį savo realizmą jau per tirštai nudažo kai kuriuose savo vizijos atributuose.

Visuose kūriniuose Jurgis Jankus yra tvirtas epinio pasakojimo atstovas. Mažai jis nešamas lyrinių padvelkimų, kaip dalis šiandieninių beletristų — ne tik mūsų, bet ir kitose literatūrose. Jis žengia tiesiai ir aiškiai epinio meno keliu, sykiu būdamas artimas ir šiltas.

Aug. Raginis

Tremtyje jisai uoliai dirbo su pagrindinėmis lietuviškomis organizacijomis, — VLIKu, Raudonuoju Kryžiumi ir k. Čia itin daug jis galėjo pasitarnauti, į kitas kalbas versdamas svarbius VLIKo ir kitų veiksnių memorandumus, raštus. Atvykęs į Ameriką, jisai nesiliovė dirbęs, nors sveikata jau senokai buvo smarkiai pašlijusi. Čia jis rašė žodyną, tik mirtis neleido jam šio darbo pabaigti.

A. V.

VINCO JONIKO EILĖRAŠČIAI

Šiemet pasirodė net dvi Vinco Joniko poezijos knygos: "Brangmens" ir "Sielvarto raudos". Pirmąją išleido "Alka" Brooklyne, antrąją — "Venta" Vokietijoje. Iš tremties laikų turime kitas dvi knygas: "Trys margi laiškeliai" ir "Pakeleiviai". Keturios poezijos knygos rodo autoriaus nemažą produktyvumą. Vargu kitas mūsų autorius tiek daug parašė ir paskelbė per tokį trumpą laiką. Keturios knygos jau, rodos, turėtų praskleisti jo veidą ir parodyti jo kūrybinį pajėgumą.

Pirmame rinkiny ("Trys margi laiškeliai") Vincas Jonikas buvo tikras naujokas. Tačiau kaikurie posmeliai gražiai praskambėjo ir teikė vilčių, kad jis tvirčiau ieškos savitos išraiškos. Antroje knygoje — Pakeleiviuose" — giliau užgriebia gyvenimą, įvairus ir savo tematika, ir forma kur kas stipresnis. Bet čia jį apėmė kažkoks entuziazmas, rinkinin sugrūdo begales balasto, reklaminių, publicistinių, pigios patrijotikos eilėraščių, kurie nustelbė ten esančias skaidriąsias žiežirbas.

Rodės, kad autorius jau bus pasimokęs ir atidžiau atrinks savo eilių knygą ir rimčiau žiūrės į poeziją. Tačiau "Brangmenius", — iš pirmo žvilgsnio gana solidnią knygą, — vėl griūte užgriuvo banalūs ir blogi eilėraščiai. Tas pats neatrinkimas ir formos neišbaigimas. Kai kur pradeda visai gerai, o paskui staiga prijungia visai nesiderinančią eilutę. Sumaišomos nuotaikos, stiliai ir labai lengvai įšokama į svetimą gaidą.

Jis mėgsta apdainuoti kaimą, vaikystės prisiminimus, bet prie jų dar nesuranda poetinio priėjimo. Ir šie eilėraščiai, kur jis vaizduoja kalėdininkus, kaimo muzikantus ir visą buitį, yra neišbaigčiausi, labai skurdūs savo poetiniu vaizdu. Prie jų reikia prijungti ir tuos, kuriuose autorius mėgsta pafilosofuoti, nusileisti net iki visuomeninių pilietinių jausmų. Geriausiai sekasi ten, kur jis, pasigaudamas nuotaikos, išsako tiesioginį savo momentą (pvz., "Tolstanti žemė"), kur neieško kokių gudrybių, o stengiasi būti paprastas ir nuoširdus. Tada atleidi jam ir kalbinius bei kirčio netikslumus ir patiki nors nuoširdumu.

Reikia atkreipti dėmesį į du žemaitiškus eilėraščius, įdėtus knygos pradžioje ir gale. Tiesa, jie sunkiai kai kam įkandami dėl savo tarmiškumo, tačiau išlukštenęs, surandi juose kuo daugiausia poezijos. Tai vieni iš geriausių V. Joniko eilėraščių. Kažkas yra pasakęs, kad poetas turi rašyti savo tarme. Gal ir V. Jonikas žemaičių tarmėje labiau surastų save, negu bendrinėje kalboje.

"Sielvarto raudose" autorius sutelkė tremtinio dūsavimus, apjungdamas ir iškeliavimą iš namų ir sugrįžimą. Čia randame 23 vienu eiliavimu parašytas raudas.

Raudos yra viena iš sunkiausių poezijos formų, nes autorius yra nuolatinėje per didelio jausmo grėsmėje. O kai plūsta nuogas jausmas, jis virsta tik žaliava, kurią dar reikia transformuoti į poetinę formą. Šios formos negausūs pavyzdžiai visose literatūrose ir rodo, kad tai kietas riešutas, į kurį ir V. Jonikas nusilaužė dantį.

Prisimename Jeremijo ir kitų šv. Rašto pranašų raudas. Kokiu stipriu vaizdu išsakoma gyvenimo tragika. Ir retorika čia nerėžia ausies. Ir mūsų liaudies raudose kiek daug subtilumo, švelnumo, kokių gražių palyginimų ir metaforų.

"Sielvarto raudos" yra reta knyga, kur veltui ieškosi poezijos, gražių vaizdų, metaforų, epitetų. Jau pirmame įžanginiame eilėraštyje perdaug įkrinta į Brazdžiono gaidą, pasitelkia biblinius vaizdus. O toliau— yra ištisa banalybė. Niekur nesustosi, nieko nepasidžiaugsi. Ir dar blogiau, autorius įsismaginęs drožia į publicistikos laukus, į senas nudėvėtas mintis ir iki baisaus nuobodumo kankina skaitytoją.

Keturios knygos, daug ir maža, — maža kūrybos. Autoriui reikia sutelkti dėmesį ne į kiekybę, bet į kokybę, su dideliu darbu prisėsti prie knygos.

M. G.

Jonas Gailius: SUSITIKIMAS. Apysaka. Išleista 1951 m. New Yorke. 155 p.

Autorius daug rašo įvairiais klausimais perijodikoje, bet jam nesvetima ir beletristika. Kiek anksčiau laikraščiuose yra pasirodę keletas jo apysakų. Ši pastaroji — "Susitikimas" — yra bene didžiausias J. Gailiaus kūrinys, kuris praeitais metais ėjo "Darbininko" atkarpoje.

Šiai apysakai autorius pasirinko pernelyg aktualią temą: karo sūkurius, okupacijas, tremtį, išblokšto žmogaus kančias ir beprasmiškumą. Indrė — jauna mergaitė, idealistė — pastatoma tarp dviejų vyrų. Jos mylimasis Alvydas bolševikų išblokštas iš tėvynės. Ją myli Alvydo draugas Karolis, bet ji vistiek pasilieka ištikima pirmajam. Vėliau audros ją nubloškia į Vokietiją, į tremtinių stovyklą. Karolis vėl pasirodo ir, nesulaukęs atgarsio į savo meilę, stoja į kunigų seminariją.

Toliau autorius gana plačiai vaizduoja partizanų kovas, jų herojišką dvasią. Partizanų tarpe atsiranda ir Alvydas, pasidaro net būrio vadu ir kaunasi, eina per ugnį, klodamas priešus. Vėliau jis su keliais vyrais keliauja į vakarus, prasimuša pro visas sienas ir čia susitinka su savo mylimąja. Tuo tarpu Karolis tampa kunigu ir juos sutuokia.

Vaizduojamos čia kilnios idėjos, tauri meilė ir didelis pasiaukojimas tėvynei bei herojizmas. Knyga lengvai skaitoma ir padvelkia kilnesniu gyvenimu, nors ir ja netiki.

Autorius pasirinko paviršutinišką reportažinį vaizdavimo būdą, kai kur net publicistikos griebiasi, kad įtikintų skaitytoją. Todėl kai kurios nereikšmingos dalys, (pvz., stovyklinio gyvenimo aprašymai), yra ištęstos, o neišvystytos tos scenos, kurios praskleistų veikėjus ir sustiprintų intrygą. Autorius paviršutiniu būdu komponavo visą apysaką, nesistengė jos suglausti, išryškinti ir geriau pagrįsti. Toks Alvydo žygis į Vakarus ir jo motyvacija net darosi juokinga. Autorius, atrodo, iš anksto užmanė tuos perskirtus veikėjus suvesti krūvon ir sutuokti, ir dar net jų bičiulį iš nelaimingos meilės nuvedė į kunigų seminariją.

Lenkdamas veikėjus iš anksto pasistatytai idėjai, jis neleido veikėjams prasiskleisti žmogiškame charakterio ir Alvydo portretai labai blankūs ir negyvi.

Pasilikdamas tik reportažiniame pilnume. Todėl ir Indrės, ir Karolio, stiliuje, autorius visame gyvenimo vaizdavime neišbrenda iš banalybių. Sentimentaliai paspalvindamas, jis skuba piešti būties ekvarėles, visai neužgriebdamas laiko ir žmogaus kančios gelmių.

P. Jurkus

Šatrijos Ragana: SENAME DVARE. Apysaka. Trečias leidimas. Išleido Baltija Toronte. 1951. 176 p.

Amerikoje yra leidyklų, kurios duoda tik klasikus. Atrodo keista,— kas gali išpirkti, — bet jos gerai verčiasi ir kas metai išspausdina naujas klasikų laidas.

Kūrinių niekas aklai nekartoja. Kiekvienas yra per naują suredaguojamas, patobulinamas, papildomas moderniais įvadais ir komentarais, nes gyvenimas nuolatos žengia pirmyn, gausėja žinios ir pažiūros į tuos pačius veikalus, pagaliau keičiasi ir spaudos technika.

"Baltija" išleido Šatrijos Raganos-Marijos Pečkauskaitės "Sename dvare". Atrodo, kad ji sumanė duoti mūsų klasikus ir pakartojo "Sakalo" bendrovės parengtą ir vokiečių okupacijos metais išspausdintą šios apysakos laidą.

Ta antroji laida buvo parengta tiksliai, nepakeičiant autorės nei kalbos nei stiliaus. Buvo suvienodinta tik vienas kitas mažmožis, pritaikant mokyklos praktikai. Leidinį redagavo A. Pauliukonis.

Trečioji laida yra tiksli antrosios laidos foto kopija, gražiai ir skoningai išleista ir daro tikrai malonų įspūdį.

Tačiau ji daugiau pritaikyta vyresniesiems skaitytojams, kurie jau žino apie autorę ir jos kūrybą. Mūsų gyvenimo sąlygos nūnai pagrindinai pasikeitė, pasikeitė ir skaitytojas, ypač jaunimas, kuris neturi lietuviškos mokyklos. Ir knygų taip nebegalime pateikti, kaip Lietuvoje, kada komentarus ir visokius įvadus atliko mokykla. Ir tiksliai foto būdu nukopijuota knyga jau nepatenkina skaitytojo.

Nežinia, kada galėsime išleisti kitus tos pačios rašytojos veikalus. Todėl būtinai reikėjo supažindinti su autorės gyvenimu, jos visa kūryba ir su pačiu kūriniu, praskleidžiant jo literatūrinę vertę. Šitoks įvadas kaip tik padėtų jaunimui suprasti ir įvertinti autorę ir pasigėrėti "Senojo dvaro" grožiu.

Kai Pečkauskaitė rašė "Senąjį dvarą", dar daugiau kas mokėjo lenkiškai, gerai pažino žlugusią dvaro kultūrą, bet dabar jau visa tai nutolę. Jaunimas nebemoka lenkiškai, nepažįsta tos romantiškos dvaro aplinkos, ir knyga gali būti nesuprasta. Todėl reikėjo išversti lenkiškas frazes, pridėti retesniųjų žodžių žodynėlį.

Ateityje, leidžiant kitus klasikų raštus, reiktų atsižvelgti į dabarties sąlygas ir juos per naują perredaguoti ir pritaikyti dabartiniam skaitytojui.

P. Jurkus

DR. PR. GAIDAMAVIČIAUS "IŠBLOKŠTASIS ŽMOGUS"

Dvasios ir medžiagos savitarpio priklausomybė matyti visoje kultūros istorijoje. Šį organišką ryšį suardė didžioji pasaulio katastrofa, išsiveržusi antruoju pasauliniu karu. Čia žuvo ne tik kultūros ir meno paminklai, ne tik materialinės gėrybės, bet buvo pažeista ir pati žmogaus egzistencija savo gelmėse, išbloškiant žmogų iš gimtosios žemės ir savo kultūrinės aplinkos.

Ką reiškia šis išblokštas žmogiškajai egzistencijai ir visai kultūrai, iš kur išblokštajam žmogui kyla pavojai, kokios yra tos jėgos, kurios graso žmogaus prigimčiai, atitrūkus nuo savo žemės, kokie dar galimi atramos taškai, norint išvengti visiško sudužimo ir apatijos, plačiai nagrinėja Dr. P. Gaidamavičius savo "Išblokštajame žmoguje".

Šioje knygoje autorius sprendžia tremties problemą, virtusią aktualia ne tik mums, bet ir milijonams kitų žmonių. Jos sprendime autorius eina būdingu moderniame mąstyme išryškėjusiu keliu: pakilti iki metafizinių aukštumų, neišleidžiant iš akių ir fizinės tikrovės. Jo knygoje yra išlaikyta toji organiškoji vienybė tarp gyvybės, gamtos ir Dievo, kurios trūksta Vakarų Europos mąstytojams ir kuri jo veikalą daro būdingai lietuvišką, mums suprantamą ir savą.

Jau pačioje knygos pradžioje autorius pasisako: "Savo dvasiniu pradu jis (žmogus) lengvai pakyla virš fizinės tikrovės, tačiau likti vien metafizinėje tikrovėje — nepajėgia" (14 psl.). "Fizinė tikrovė jam lieka nuolatine baze, iš kurios jis gali stiebtis ir erelio žvilgsniu dairytis beribėn" (ten pat). Ir autorius šio savo dėsnio laikosi visame dėstyme. Pirmuose keturiuose skyriuose jis nagrinėja šią "nuolatinę bazę", sudarančią žmogiškosios egzistencijos integralinę dalį. Į šią "bazę" įeina rastoji ir perkeistoji aplinka, kurią žmogus, su ja santykiaudamas, įima savo būtin. Tačiau šis įaugimas į aplinką nėra vien biologinis, bet ir dvasinis: "Grynai fizinis žmogaus suaugimas su aplinka negali būti imamas izoliuotai nuo dvasinio, iš kurio kaip tik išauga kultūra" (40 psl.). Dar labiau šis organiškas ryšys tarp dvasios ir gyvybės iškyla, kur autorius kalba apie "aš-tu" bendruomenę. Nors čia ryšys tarp žmogaus ir žmogaus tampa egzistencinis, dvasinis ir asmeninis, tačiau ir čia neišleidžiama iš akių fiziškoji tikrovė: "Bendravimas nėra tik dvasinio buvimo giedra be laiko ir erdvės, o asmens buvimas medžiaginėj tikrovėj" (53 psl.). Ši "aš-tu" bendruomenė tobulėdama išauga iki "aš—mes" bendruomenės, kurios pagrindą sudaro šeima ir kuri savo atbaigimą randa tautinėje bendruomenėje. Tautinis bendruomenės ryšys yra taip pat ne vien biologinis, bet ir dvasinis: "Tautos, kaip bendruomenės, pagrinde glūdi ne biologinis, o dvasinis pradas. Taigi, ne kraujas yra konstitucinis tautos pradas, o dvasinė-kultūrinė realybė, kuria remiasi "mes-aš" centras". (80 psl.). Šis dvasinio tautos prado iškėlimas darosi labai aktualus, sprendžiant mūsų tautinės gyvybės išlaikymo klausimą, ir jis nurodo, kur glūdi šio klausimo sprendimo esmė: lietuvybės išlaikymo esmė yra ne fizinės lietuviškos kilmės akcentavime, bet lietuviškos kultūros kūrime ir perteikime, kuriame glūdi tautos gyvybė. Svetimos kilmės žmogų mes galime padaryti lietuviu, perteikiant jam lietuviškąją kultūrą. Ir priešingai — lietuvis pavirsta svetimtaučiu, perteikiant jam svetimą kultūrą: "Jei tėvai, perteikdami fizinę gyvybę, nepajėgia perteikti dvasinės tautos realybės, vaikas neišvengiamai atitrūksta nuo tėvų tautos, įsijungdamas kiton" (80 psl.). Tai yra gili tiesa, kurią patvirtina visas tremties gyvenimas. Svetimasis pasaulis, kuriame esame išsisklaidę, veržiasi į mūsų vidų, formuoja mus kitokiais žmonėmis. Kadangi tai yra natūralus-egzistencinis reiškinys, kadangi svetima kultūra natūraliai veržiasi į mus, tai čia nieko nepadės teoretinės kalbos apie pasipriešinimą svetimoms įtakoms ir apie savosios tautinės gyvybės išlaikymą, jei nebus įsteigtos institucijos, kuriančios, saugojančios ir perteikiančios savosios tautos vaikams savo kultūrą.

Apžvelgęs plačiai ir giliai žmogaus fizinį ir dvasinį įaugimą savo aplinkoje, kuri prasideda tėviškė ir šeima ir baigiasi tėvyne ir tauta, susiorganizavusia į valstybę, išvesdamas tautinės vienybės ryšį iš tautos sielos ir ją atremdamas į konkretų tautos idealą, paskutiniuose trijuose skyriuose autorius nagrinėja patį išbloškimą ir jo pasėkas fizinei ir dvasinei žmogaus egzistencijai. Prievartinį išbloškimą jis skiria nuo asketinio išbloškimo, kuris yra laisvai parinktas ir aukštesnio idealo įprasmintas, todėl negriaunąs žmogaus asmenybės, bet padedąs jai tobulėti. Skirtingas tiek nuo tremties, tiek nuo asketinio išbloškimo yra metafizinis išbloškimas, kuris yra atitrūkimas nuo pačios būties šaltinio, todėl skaudžiausiai pergyvenamas, nors ir išblokštasis turėtų tėvynę ir namus.

Pabaigoje autorius sustoja prie įvairių žmogaus reagavimų į išbloškimą: stoikinės laikysenos, maištingo savęs sunaikinimo ir vilties, kuri, išeidama iš "aš-tu" santykio ir atremta į Absoliutą, pajėgia išblokštąjį išgelbėti iš tremties grėsmės ir įprasminti jo gyvenimą.

Šias aktualias tremties gyvenimo problemas autorius nagrinėja ne tik gilia moksline rimtimi, bet ir gyvu iškeltųjų dalykų pergyvenimu ir juose įsijautimu. Jis ne tiek pasitiki protiniais išvedžiojimais bei įrodymais, kiek intuityviniais įžvelgimais, pasinaudodamas šiam tikslui mūsų ir pasaulinių rašytojų kūryba. Su šiuo jo metodu tik nelabai derinasi 129 psl. iškeltas priekaištas fenomenologinei filosofijai, esą, ji apsiribojanti būties apraiškomis ir nesiekianti jos gelmių. Fenomenologinė filosofija,

atidengusi žmoguje, be racionalinių, dar ir intuityvines ir emocines pažinimo galias, kaip tik rado kelią į šias būties gelmes, kurios buvo svetimos tradicinei racionalinei filosofijai. Ji taip pat, iškeldama dalykiškumo svarbą filosofiniame mąstyme, apsaugo šį mąstymą nuo tuščių spekuliacijų, neturinčių atramos tikrovėje, būdingų tai pačiai racionalinei filosofijai.

Gal kiek pertemptas čia ir šviesuolių vaidmuo tautinės gyvybės ugdyme: "Pastarajame (t. y. tautos dvasios ugdyme. A. B.) pagrindinis vaidmuo tenka šviesuoliams. Jie yra tikrieji tapsmo aktoriai. Visi kiti yra tik nebylūs tautiečiai, aidas ir jėgų šaltinis" (77 p.). Tautinės kultūros išlaikymui vienodai reikalinga ir tradicija ir pažanga, ir kuris šių elementų svaresnis, sunku pasakyti. Daug faktų verčia manyti, kad tas "konservuojantis elementas" — ūkininkai mūsų tautoje turi lemiančios reikšmės ne tik tautinės gyvybės išlaikyme, bet ir jos ugdyme. Negalime paneigti ir niekas tai neginčija, kad ūkininkiškasis elementas glūdi lietuvio būdo pagrinduose. Toji naujoji šviesuolių karta, kuri sėkmin ai darbavosi ir tebesidarbuoja tautinės kultūros ugdyme, yra kilę iš ūkininkų. Geriausiu atveju jie yra antrosios kartos inteligentai, o trečiosios kartos sutinkami labai retai. Gyvenimo ritmas, vykstąs ūkininko sodyboje, yra savotiškesnis, ramesnis ir natūralesnis, negu miesto gyvenimas, kuris yra pakliautas techniškojo vyksmo dėsniams. Ūkininko gyvenimas yra pakliautas gamtos ir Dievo dėsniams, o jo konservatizmas nėra sėklus papročių laikymasis, bet gilus patrijarchališkas gyvenimo būdas, kurio šaknys siekia pačias tautos gyvenimo gelmes ir tolimą praeitį. Ūkininkas yra paklusnus savo žemei ir Dievui, o nedirbtinėms kombinacijoms. Todėl politinės ar socialinės kombinacijos daug mažiau paliečia ūkininką, negu šviesuolį. Ir komunizmas žino, kad daug lengviau yra laimėti savo idėjoms nuo žemės atitrūkusį darbininką ar moderniniame gyvenime paskendusį inteligentą negu ūkininką. Todėl prie ūkio kolektyvizacijos komunistai ėjo labai atsargiai, atidėdami jį pabaigai kaip sunkiausią uždavinį. Būdamas pakliautas gamtai ir Dievui, ūkininkas yra sunkiausia nutautinti. Iškilus nutautinimo grėsmei, jis moka priešintis ne tik pasyviai, bet ir aktyviai. Todėl mums atrodo, kad ūkininkas tiek tautinės gyvybės išlaikyme, tiek jos ugdyme užima reikšmingą vietą, nes jis labiau negu kas kitas yra surištas su žeme ir tautos gyvybės gelmėmis, kurias autorius teisingai laiko žmogiškosios egzistencijos pagrindais.

Ir jei autorius kalba apie tautos sielą, vadindamas ją pastoviu dvasiniu pradu, kuriuo tauta yra gyva kaip tauta (96 psl.), tai šioji tautos siela, neiškreipta svetimų įtakų, gražiausiai yra išsilaikiusi ūkininkijoje. Ir kad mūsų ūkininkija, pasklidusi po visą pasaulį, yra susitelkusi išimtinai miestuose, o tėvynėje likusioji yra kolektyvizuojama ir tuo būdu sutraukiami šimtmečiais ugdyti ryšiai su žeme, ši aplinkybė sudaro labai rimtą grėsmę mūsų tautinei gyvybei. Lietuvis savo prigimties gelmėmis tampriau surištas su žeme negu kitos tautos žmogus. Nuo jos atplėštas, jis labiau grasomas didžiosios mūsų dienų nelaimės — sumasėjimo ir nuasmenėjimo. Ar jo individualybė bus užtenkamai stipri atsispirti šiam pavojui, parodys ateitis.

Tiek tremtyje, tiek tėvynėje pamažu nyksta mūsų tautos "ūkininkiškumas", kuriame glūdi mūsų tautos gyvybė, ir mes tampame miestiečiais ir proletarais. Nyksta tie sentimentalūs ryšiai, kurie mūsų inteligentą traukė į kaimą. Nors tremtiniui, virtusiam miestiečiu, miesto gyvenimas ne visada yra malonus, tačiau jo vaikai, kurie auklėjami svetimos dvasios mokykloje ar tiesiog gatvėje, savo nuotaikomis išauga tikri miestiečionys, kuriems visa, kas lietuviška ir ūkininkiška, yra tolima ir svetima.

Nežiūrint šių menkų pastabų, kurios greičiau yra sugestijos, skaitant "Išblokštąjį žmogų", negu priekaištai autoriui, jo veikalas visumoje apima tas deginančias problemas, kurių išsprendimas yra vienas didžiųjų mūsų rūpesčių. Jame kiekvienas tremtinys, kaip įžangoje pastebi autorius, galės surasti pats save, galės susiorientuoti svetimoje aplinkoje, rasti tuos atramos taškus — tautinę kultūrą ir tikėjimą Absoliutu, į kuriuos autorius atremia mūsų viltis, ieškant išeities iš "absurdiško pasaulio" ir gelbstint save nuo apatijos ir visiško sudužimo. Jis padės ir vietiniams lietuviškos kilmės gyventojams suprasti, kad saugi pastogė ir geras uždarbis yra ne viskas savo tėvynę praradusiam tremtiniui; kad jis gyvena ne tik dabarties rūpesčiais, kiek praeities skausmingais ir džiaugsmingais atsiminimais ir ateities viltimis bei lūkesčiais; kad kitų laimė jam kelia tik skausmą.

Šis veikalas įdomus ne tik savo aktualiu tremties problemų sprendimu, bet ir lietuviškos filosofinės minties kryptimi. Nors mes esame Vakarų kultūros žmonės, tačiau šios kultūros neigiamybės — organiško ryšio tarp gyvybės, gamtos ir Dievo praradimas — mus dar nėra giliai palietęs. Mes dar nesame paklydę racionalizmo ir visų vertybių reliatyvizmo dykumoje, nors šios dykumos erškėčiai ir pasirodo. Kadangi Europa ieško iš naujo šio tarp gamtos, gyvybės ir Dievo prarasto ryšio, lietuvių tauta, išlaikiusi gyvą šį ryšį, savo kultūra gali būti labai reikšmingas įnašas Europos atgimimo kelyje.

A. Baltinis

ATSIŲSTA PAMINĖTI

Jonas Aistis: SESUO BUITIS. Poezija. MCMLI. Išleista prel. Pr. M. Juro lėšomis. 45 p. Kaina 1 dol.

Knygą galima gauti pas autorių: 48 Green St., Putnam, Conn.

Stasys Yla: ŽMONĖS IR ŽVĖRYS DIEVŲ MIŠKE. Kaceto pergyvenimai. Išleido Immaculata. 1951 m. 555 p. Kaina 5 dol. Knygą galima gauti pas autorių: R. F. D. 2, Putnam, Conn.

Pulgis Andriušis: SUDIEV, KVIETKELI! Apysaka. Išleido "Australijos Lietuvis". Adelaide, 1951. 181 p.

Antanas Rūkas: BOKŠTAI, MEILĖ IR BUITIS. Eilėraščiai. Išleido Jonas Kutra. Chicago, 1951. 111 p.

Vincas Jonikas: SIELVARTO RAUDOS. Išleido Venta, 1951, 58 p.

Jurgis Jankus: PIRMASIS RŪPESTIS. Išleido Liet. Knygos Klubas, Chicago, 1951. 213 p.

Julius Štarka: TUŠTI PALIKTIEJI NAMAI. Balsui ir fortepionui. Išleido Pašvaistė, New York. Kaina 1 dol.

Balys Sruoga: KAZIMIERAS SAPIEGA, 4 veiksmų, 9 paveikslų istoriška kronika. 258+XII+2 psl. Knygos gale įdėtas J. Blekaičio straipsnis — "Balio Sruogos teatro bruožai". Viršelį ir titulinį puslapį piešė Albinas Bielskis. Tiražas 700 egz. Kaina $2.50. Išleido Knygų Leidykla TERRA, 748 West 33rd St., Chicago 16, Ill. 1951 m.

Knyga gaunama leidykloje arba pas lpatintojus.

Balys Gaidžiūnas: VIENERI METAI IR VIENA SAVAITĖ. Išleido "Dirva". Cleveland, 1950 m. 183 p.

LITUANIA ILUSTRADA. Rio de Janeiro. 28 p.

J. Jazminas: MOTERIS, NUO KURIOS PABĖGAU. Chicago, 1951. 94 p.

W. Paul: KASDIENINĖS ŠNEKAMOSIOS IR RAŠOMOSIOS ANGLŲ KALBOS VADOVAS. II dalis. Frazeologijos žodynas. Leidžia "Word and Phrase", Tinkley Park, Ill. 1951 m. 18 p.

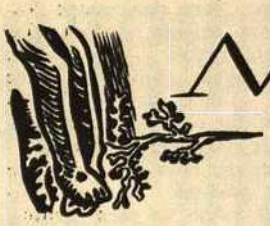

MENAS

SCENOS POETĄ MININT

Algirdo Jakševičiaus, prieš 10 metų palikusio mus aktoriaus, režisoriaus ir mokytojo, negalima nemin-ėti. Bet kalbėti apie jį man, jį mylėjusiam, sunku ir skaudu: aš jaučiu, kokiu skepticizmu šaldomas jo vardas, kaip netikima jam tų, kurie jo, kaip menininko ir asmens, nepažino, nes dar neturėjo progos, ir kurie jo nesuprato, nepajėgdami ar nenorėdami. O vesti ginčą, karščiuotis dėl jau numirusio brangaus žmogaus — kažkaip nedera, užgaulu jo atminimui. Jam nebereikalinga visa tai.

Aš gal pabandysiu užmesti kelis įspūdžius, kurie išliko reljefiški ir tikri, mąstant apie jį.

Iš gražiausiųjų metų, nepakartojamai gražių viltimi ir entuziazmu— metų studentavimo, teatro studijos ir didelių planų, veržiasi į mane drauge su ramiu Algirdo Jakševičiaus veidu jo nesavanaudiška, neafišuota, tikra ir rami teatro meilė. Tokia meilė esti motinų, labai retai — draugų. Jis ją turėjo, ja spinduliavo ir, apie ją niekad žodžiu nekalbėdamas, jos mokė — menui.

Jis buvo paprastas ir mielas žmogus, trejetą metų atnešdavęs į mūsų humanitarinę, cemento grindim palėpę savo idėjas, sumanymus, kūrybišką liepsnelę. Neduok Dieve, jį pastatyti nulietą iš bronzos ant pjedestalo, viršum minių! Visa, kuo gyvena jaunas ir gyvas žmogus ir menininkas, buvo artima jam, nes jokiu bruožu jis nesišovė iš aplinkos, laikysena nebrėžė jokio nepaprastumo. Jei nebuvo sunkiai surakintom lūpom liūdnas, su juo buvo lengva ir gera bendrauti, ir šimtai vakarų po repeticijų ne tuoj nutrūkdavo, nusitęsdami už vidurnakčio, pilni gyvos kalbos, įspūdžių, planų.

Bet Jakševičius buvo kitoks, jis skyrėsi iš būrio teatro aktorių, iš mūsų — jo mokinių ir draugų. Jis buvo tas pilnas loterijos bilietas, iš pažiūros neatskiriamas nuo tuščiųjų, bet pakrautas neeiline kūrybine galia ir sąmoningu, dideliu siekimu.

Kitoks teatras, negu trafaretinė, pilka tvankybė, teatras formos ir poezijos, žaismo ir nuotaikos, teatras savas, mūsiškas, iš mūsų lietuviškų, kiek kitaip besiformavusių, kiek kitaip pasaulį jaučiančių dūšių nulietas — štai, buvo jo dominuojantis siekimas.

Gana greit pamatęs, kad įsivyravusios teatro rutinos nesugriaus, jis metės į Balio Sruogos pakištą minį — lėtą brandinimą naujų, naujais pagrindais auklėjamų žmonių, kad iš jų kiltų naujas teatras. Ir kad tas teatras, pagal kuklias mūsiškas išgales, turėtų aukštesnį kultūrinį lygį ir todėl domėtųsi ir spręstų aukštesnes, didesnės inteligencijos reikalaujančias meno problemas, — sąmokslo lizdas buvo universitetas.

Štai, čia mes pažinome Jakševičių, suartėjome su juo, pamilome jį, bent dalinai supratome ar bent pajutome jo ieškojimą. Jis buvo puikus pedagogas — kantrus, nuoseklus, jautrus, estetinius dalykus rišęs su etiniais — su bendru tonu teatre, su taurumu, su švariais santykiais studijiečių tarpe, su meile. Jokio pavydo ar intrygos, kaip rečiausio džunglinio žvėries, studijoje būdami, nebūtume pajėgę nė įsivaizduoti. O džiaugsmo dėl kiekvieno draugo pavykusio žingsnio ar žodžio buvo tiek, kad jo, rodos, užtektų didžiausiam meno triumfui.

Jakševičius mąstė vaizdais, jis juos sugestijavo, kartais — rodė, bet dažniau bandė išgauti lyg iš pačių mūsų, žadindamas vaizduotę, iniciatyvą, kūrybiškumą. Ir gal dėl tų vaizdų, aiškiai matomų jame, jį lyg apsėdusių, jam buvo kiek sunkiau išaiškint. Jam pritrūkdavo žodžių, nes jie vis neatitiko vaizdo, ir nervingų nuorūkų skaičius augdavo. Kartais mes taip ir neatspėdavome ir visi likdavome besikankinią, neradę išraiškos, o kartais jis pašokdavo iš vietos švytėdamas: — "Štai, tas!"

Akademinis Teatras — koks išdidus vardas, kai pagalvoji žmogus darbininkas! — turėjo ir galėjo tapti kūnu. Studijos archyve saugojom, tarp visokių plakatų, eskizų, recenzijų ir programų, vieną didelę oficiozo iškarpą, kurioje kultūros departamento direktoriaus buvo juodu ant balto išreikšta: statomi nauji universiteto rūmai su puikia, moderniškai rengiama scena ir sale, kurią okupuos iš Algirdo Jakševičiaus studijos išaugsimas teatras! Ir kodėl buvo visu tuo netikėti, o galvoti apie karą, vargą, bolševikus ir vokiečius, netekimą žemės po kojom ir sočią, nepalaidotą mirtį fabrike? Mes tikėjom, nes buvom jauni, ir dirbom drauge su Jakševičium, ištikimi iki žuvimo.

Tai buvo studija, draugystė, meno problemos — nes teatras neišvengiamai įtraukia į visų žanrų problemas, — tikėjimas ir šviesus darbas.

Kai Jakševičius, daug metų prieš mums išgirstant Jean-Louis Barrault varda, sakė, kad jo siekiamam teatre aktoriaus kūnas turėtų būti, kaip smuikas virtuozo rankose, tai buvo programa. Tiksliau — jos dalis. Tai reiškė išieškotą, įprasmintą ir menišką judesį, kūno padėtį, aktorių padėčių santykį, kaip pabrėžtą, didelės reikšmės sceninį elementą. Būtų nesusipratimas tvirtinti, kad juk taip visuomet ir buvę. Išskyrus Žilinsko, ir — visai kitam, priešingam plane—

Numatoma išleisti apie 50—60 sąsiuvinių, maždaug po 2 sąsiuvinius kas mėnuo.

ATEITIS. Nr. 8. Redaktorius — **Jaulius Jurkus.** Turinyje: Simas Sužiedėlis — Prie mirties vartų, J. Juknevičius — Dr. Jonas Basanavičius, K. Mockus — Žadinkim brolius, A. Mažiulis — Lietuviškasis dievų vardynas ir kt. Yra knygų skyrius, apžvalga, gausu grožinės literatūros. Skoningai iliustruota.

"AIDŲ žurnalo administracijoje, Kennebunk Port, Maine gaunamos šios knygos:

Naujas Testamentas. Vertė arkivyskupas J. Skvireckas, išleido prel. P. M. Juras. Kaina 2 dol. Audeklo viršeliais — 3 dol.

Tomas Kempietis — Kristaus sekimas. Vertė O. Labanauskaitė, išleido prel. P. M. Juras. 424 psl., kaina 2 dol.

Lekcijos ir Evangelijos. Išleido arkivyskupas J. Skvireckas. Kietais viršeliais. Kaina 2 dol. 50 centų.

"Aidų" žurnalo komplektas, įrištas kietais viršeliais. Kaina su prisiuntimu 9 dol. 50 centų.

Jurgis Baltrušaitis — Poezija. Spaudai parengė J. Aistis, išleido prel. P. M. Juras. 270 psl., kaina 1 dol.

A. Vaičiulaitis — Kur bakužė samanota. Išleido Kultūros Institutas, 288 psl., kaina 2 dol.

Juknevičiaus sceną, mūsų teatre to niekada nebuvo, o buvo šabloniškai "gyvas" zujimas, pagal geriausią provincinį skonį, patetiškas arba šaržuotas makalojimasis rankomis, mataravimas galvų ir, Dievuliau, jokios, o jokios meniškos mizanscenos!

Prieš ateidamas į teatrą, į Žilinsko studiją, Jakševičius buvo prisiyręs prie Meno Mokyklos pabaigos, ir tai buvo skulptorius, kuris nulipdė daug reljefiškų, neįprasto raiškumo "Marko milijonų" mizanscenų.

Kas yra mizanscena? Neklauskime to savo pažįstamo, bent viešai. Daugumoj atvejų mes juos — ir save — sukompromituosime. Na, sakysit, čia tai jau paprasta: fizinė aktorių padėtis scenoje, jų pozos ir gestai, padėčių santykis su kitais...

Aš taip ilgai galvojau. Atseit, kažkas panašaus į sugrupavimą foto nuotraukai. Šabloniški fotografai susodina visus, įtemptus ir išsproginusius akis, kaip egiptiečių statulas, o gabūs sudaro "natūralias" padėtis— visokius juokavimus, koketiškus žvilgsnelius kito į kitą, kibinimus ir plaukų šiaušimus. Kokį vieną būtinai paguldo ant žemės, kitą patupdo, o visi kiti į juos žiūri ir juokiasi, išskyrus tą, kuris rimtas stovi profiliu ir žiūri į sceną, atseit — į "tolį". Bet, sakysit, kodėl tada paplūdymio vaizdelis, turgaus derybos, ar veselija kaime — ne mizanscenų eilė?

Dalį atsakymo aš gavau kažkada iš Algirdo Jakševičiaus. Jis buvo mūsų mokytojas universiteto palėpėje, studijoje. Mudu gėrėm kavą rudenėjantį, šiltą vakarą po Miesto sodo kaštanais, kavinės kamputy, Kaune. Jis buvo užsidegęs V. Krėvės "Skirgaila", kurį turėjo pastatyti Valst. Teatre. Jis pasakojo man, kaip jis vaizduojas vieno paveikslo pradžią. Kai uždanga pakyla, sakė, paskutinis vaidilos kanklių užgavimas tebevirpa ore. Už sunkių skobnių — susimąstę sėdi bajorai. Sustingęs stovi vaidila, baigęs dainą, kviečiančią į didžius žygius. Jis — prieky, visų matomas, veidu į žiūrovų salę. Tačiau bajorų žvilgsniai susmeigti ne į jį. Laukimas, nebylus, bet įtemptas, neramus žvilgsnių laukimas — niekam nekrustelint — susmigęs į kambario gilumą. Ten, prie tamsaus lango, nugara į puotaujančius (ir žiūrovus), ne tuoj tepamatomas, stovi tikrasis, svarbusis — kunigaikštis. Jis tylį, sunkiai ir nepersmelkiamai. Jakševičius piešia ant cigarečių dėžutės ir rodo man: — "Štai, taip. Bajorų akys sako: tu — mūsų viltis. Tu — spręsk".

Aš supratau: tai vadinasi mizanscena. Teatro mizanscena. Ne atvirutės ir ne mišrių maudynių. Joje yra sukaupta, kondensuota scenos prasmė. Joje yra įforminimas, suvedimas masių į prasmingą santykį. Yra nuotaika — labai tiršta, iš karto angažuojanti jus, žiūrovą. Yra piešinys. Yra kūrybos momentas: mizanscena sukurta Jakševičiaus, — nepadiktuota būtinybės ar autoriaus pastabos. Ir dar: yra momentas atbaigimo, "taško", kuris užbaigia vieną situaciją, po kurios prasidėsiantieji judėsiai — bus perėjimas į kitą mizansceną, turbūt, kitos prasmės ir nuotaikos.

Ar jums neatrodo, pabandžius įsivaizduoti Jakševičiaus mizanscenų, kad jūs lyg klausėte pagaunančios muzikos. Arba skaitėte kažką labai gražaus — poeziją? Juk taip turėtų būti — kiekvienu atveju, jei nelengva įsivaizduoti, jūs tikrai pajustumėte tai teatre, uždangai pakilus. Mizanscena — pati savimi, dar be "vaidybos" ir be teksto — yra jau meno elementas.

Mizanscena tokiam teatre, koks turėjo būti Jakševičiaus, yra tas pats, kas metafora poezijoje. Ji nebūtinai turi artimą kontaktą su realybe — kontaktą, kurį literatūros mokytojai patardavo mums atstatyti per — "tarytum", "lyg":

Tik dangaus
Negęsta akys sidabrinės.

— Jūs suprantat, — sakydavo mokytojai, — tai tik tarytum akys. Tai žvaigždės negęsta, primindamos poetui akis.

Tačiau "tarytum" nevisur padeda. Ir nebūtinai reikalingas. Teatran "tarytum" įvedė Stanislavskis savo vadinamoje vaidybos sistemoje. Tiksliau sakant — "jeigu". Aš esu normalus pilietis, žinau, kad deja, nesu Julijus Cezaris, bet scenoje man padės, jei aš savęs paklausiu: kaip aš pasielgčiau šioje situacijoje, "jeigu" būčiau Cezaris?

Labai geras yra stanislavskinis "tarytum", padedąs nemeluot, nežalot savo prigimties, tik sąžiningai ir visu savimi — protu, jausmu ir judesiu — atsakyti į klausimą, į problemą. Tačiau, kaip ir poezijoje, jis nevisur padeda atskleisti teatrinę metaforą. Ir jis nevisur reikalingas. Teatre lieka nuostabaus žavesio akimirkų, nepaprastos poetinės galios nuotaikų, kurių negalima — ir, Dieve gink, nereikia! — racionalizuoti. Tokiais atvejais mes vartojame žodį "irracionalus" — t. y. įteisiname ir vardu pavadiname savo nesižinojimą, negebėjimą nušviesti. Teatrinė metafora — mizanscena dažnai yra irracionali. Kaip būtų gera apie tai pasišnekėti su Jakševičium, paklausti, ką jis apie tai mano! Juk jis pats buvo scenos poetas.

1936 metų pavasarį į Kauną iš Klaipėdos buvo atvežtas naujas spektaklis — "Viltis". Mums, studentams, sutino delnai nuo plojimų, o skruostai degdami, tikriausiai, šviečiesi visoje salėje. Henrikas Kačinskas bisavo monologą, kaip Kipras ariją. Susižavėjimui nebuvo galo.

Ir tikrai: Juknevičiaus spektaklis buvo pilnas jausmo, tiesos, gyvenimiškumo ir neužmirštamai gyvai, tikroviškai vaidinusių aktorių. Kaukiąs vėjas, mirksinti švieselė, susigūžusios baimėj ir laukime žvejų moterėlės, kretantys seniai — visas jaunimas jūrcj, o siaučia baisi audra! — visa tai jaudino, baimino, kėlė panašų jausmą, koks apima tikros nelaimės metu: degančių namų vaizdas, žinant, kad juose liko žmonių, arba akyse skęstąs vaikas, kurį skubama gelbėt, bet vargu ar bejmanoma suskubti, ir panašiai. "Viltis", be to, kėlė pilietinius jausmus — pasipiktinimą suktais išnaudotojais, užuojautą skriaudžiamiesiems. Grynai techniškai — visa buvo kuo rūpestingiausiai apgalvota, išieškota, atlikta: trobelės vidus — visai tikras, ir audros iliuzija — pilna. Tikro, sutirštinto gyvenimo iliuzija.

Kai 1938 metais debiutavo Algirdas Jakševičius, salėje šito entuziazmo nebuvo. Žiūrovai laikėsi įdėmiai, bet šaltokai, o ir pats spektaklis neturėjo to galutinio, švaraus išbaigtumo įspūdžio. O'Neill'o "Marko milijonai" nedarė gyvenimo įspūdžio, nekėlė aistrų, nestatė tiesioginių, visiems suprantamų ir ryškiai apibrėžtų, kaip juoda-balta, problemų.

Bet aš žiūrėjau spektaklio tiek kartų, kiek buvo įmanoma. Tame vaidinime traukė ir žavėjo kažkokios visai skirtingos, ne tokios konkrečiai išreiškiamos vertybės, kaip "Vilty". Tiesa, daug kas galima būtų apibrėžti ir įvertinti: vaidyba, kuri Kačinsko ir Mironaitės buvo gili ir subtili, scenovaizdis, jau minėtas grupiruočių skulptūriškumas, nuotaikos, ritmai. Tačiau šalia viso to ir lyg virš visko pleveno tokia tiršta, nenusakoma atmosfera, panaši į muzikos ar poezijos, neišreiškiama, didelė ir savo grožyje — tragiška. Atskiros scenos galėjo būti neišbaigtos, kai kurie vaidmenys — nevykę, šen bei ten galėjo praskambėti netikra gaida ar judesys, tačiau tatai negalėjo suplėšyti šitos atmosferinės skraistės, šito sukaupto, nepagaunamo elemento, kuris visų sceninių įvairybių, žanrinių ir individualinių, sumą sulydo į vienumą ir sukuria tai, kas vadinama **spektaklis**.

Ir tai buvo Jakševičius, jo atnešta ir uždėta visiems nešti atmosfera —

MOKSLAS

DR. JONAS BASANAVIČIUS

Minint jo gimimo 100 metų sukaktį

Jaunystė. Jonas Basanavičius gimė 1851. XI. 23 d. Ožkabalių km., Bartininkų vls., Vilkaviškio apskrity. Jo tėvas Juras buvo vienas iš šviesesniųjų ano meto apylinkės ūkininkų ir visų kaimynų labai gerbiamas, jog keletą metų net vaitavęs Bartininkuose, o motina Marė Birštonaitė, kurios pavardę vėliau Jonukas ir slapyvardžiu sau pasirinko, buvo labai švelnaus ir jautraus būdo moteris. Jau gana anksti tėvai Jonuką buvo numatę išleisti į kunigus, todėl jam mažai teko anų dienų pagrindinio "mokslo" — su botagu paskui gyvulius lakstyti, o buvo mokslinamas pas vietos "daraktorius". Dvylikos metų būdamas, jis galėjo jau šiek tiek lietuviškai ir lenkiškai skaityti, mokėjo truputį aritmetikos bei mišiems patarnauti. Vėliau jį prirengė Vincas Mazurkevičius į Lukšių pradžios mokyklos pirmąją "klasę" (skyrių). Iš čia 1865 Jonukas bandė laikyti į Marijampolės apskr. mokyklos pirmąją klasę, bet teišlaikė vos tik sekančiais (1866) metais. Po metų (1867) ta mokykla buvo paversta jau į gimnaziją. Baigęs keturias klases, Jonukas tėvams atsisakė važiuoti į Seinų kunigų seminariją, todėl jau V-je klasėje teko mokyti kitus, tuo užsidirbant reikalingo pinigo. Aplamai gimnazijoje Basanavičių Jonukas buvo laikomas gabiu mokiniu ir gimnazijos vadovybės, jam esant VI-VII kl., labai dažnai buvo siuntinėjamas į žemesnes klases "mokytojauti", t. y. pakeisti susirgusius arba neatvykusius mokytojus. Pačią gimnaziją jis baigė 1873 m. sidabro medaliu.

Universitete. Baigęs gimnaziją, jis pasuko į Maskvos universitetą ir įstojo į istorinį-filosofinį fakultetą, pasirinkdamas proistorės ir istorijos mokslus. Tačiau šiame fakultete teišbuvo tik iki sekančio rudens (1874): skurdus gyvenimas ir menka profesūra nustūmė romantišką praeitimi gyvenantį jaunuolį į medicinę, kur jis tuojau gavo Varšuvos mokslo apygardos stipendiją (350 rublių pragyvenimui ir 100 rb. kelionpinigių visiems metams), įsteigtą Maskvos rusofilų Lenkijos, taigi ir Užnemunės, jaunuoliams atvilioti į Maskvos universitetą. Medicinos mokslus J. Basanavičius labai rimtai studijavo ir 1879. VI. 19 d. gavo jau gydytojo diplomą, t. y. daug greičiau, negu ano meto kiti medikai. Tuo pat metu jis dar studijavo ir Lietuvos istoriją, klausydamas šios srities dalykų istorijos-filosofijos fakultete.

Gydytojas. J. Basanavičius buvo gabus ir pareigingas gydytojas. Dar universitete jis sudomino medicinos profesūra, ir jam buvo patarta bandyti likti prie universiteto. Baigimo dieną jis padavė prašymą ruoštis chirurgijos katedrai ir paprašė tos pačios stipendijos, bet po kelių dienų išvažiavo į namus ir kurį laiką vertėsi gydymu savo tėviškėje, vėliau Vilkaviškyje, Aleksote. Rudens sulaukęs, išvyko vėl atgal į Maskvą, kur patyrė, kad jis paliekamas ruoštis prie chirurginės katedros, tačiau jam nebus teikiama jokia stipendija. Dabar jis mėgino verstis gydytojo praktika ir Maskvoje, bet bijodamas, kad už stipendiją nenukištų kur nors dirbti į Rusijos užkampį, tuojau pat per savo draugus bulgarus susirišo su Bulgarija.

Šis kraštas J. Basanavičių viliojo, nes kaip tik tuo metu buvo dar nesenai atgavęs nepriklausomybę ir nekentė rusų imperializmo. Todėl, gavęs teigiamą atsakymą bei kelionpinigius, per Bukareštą jisai išvyko į Bulgariją. Ten jis 1880. II. 7 d. buvo paskirtas į Lom Polianką departamento gydytoju ir vietos ligoninės vedėju, kur jis sutvarkė ligoninę, daug studijavo ir rašė į specialią medicinos spaudą (rusų ir bulgarų) atskirais medicinos klausimais.

Tuo metu Bulgarijos politinis gyvenimas virte virė. Basanavičius buvo įtartas rusofilu, todėl jis pats išvyko 1882 m. užsienin "pasigydyti". Atvykęs į Vieną, dirbo universiteto klinikose ir bibliotekoje. Nors bulgarų vyriausybės buvo kviečiamas, jis ir toliau pasiliko Vienoje. Pragoje vedė Gabrielę Eleonorą Mohliūtę. Pritrūkęs pinigo, sugrįžo vėl į Bulgariją. Pradžioje dirbo Elenoje, vėliau buvo perkeltas atgal į Lom Polianką.

Sugrįžusį Bulgarijon Basanavičių vėl užklupo politiniai neramumai ir 1885—1886 m. bulgarų-serbų karas. Tuo metu jisai ligoninėje dirbo dienomis ir naktimis, persidirbo ir susirgo plaučių uždegimu, o netrukus ir dėmėtąja šiltine. Sekančiais metais (1887. VIII. 7) J. Basanavičius buvo klastingai pašauktas pas ligonį, ir kažkoks bulgaras Aleksandras Manuilovas jį peršovė dviem šūviais, greičiausia vėl kaip "rusofilą". Sužeistas J. Basanavičius išvyko į Vieną, kur pasveiko, tačiau pasilikusi viena kulka, atrodo, ir buvo vėliau jo visų negalavimų pagrindinė priežastis.

1888 m. J. Basanavičius medicinos reikalais apvažiavo visą Bulgariją, surinkdamas labai daug medžiagos bulgarų antropologijos bei sanitarijos klausimais, ir parašė eilę straipsnių į bulgarų naujai įsteigtą medicinos žurnalą "S'debna medicinskij akt".

Žmonai mirus (1889. II. 28), Basanavičius pradėjo rašyti didelį mokslinį darbą apie Bulgarijos sanitarinę padėtį (Materiali za sanitarnata etnografija na Bulgarija, Sofi-

---

uždėta aktoriams, dažnai to nežinantiems, daiktams, šviesoms, laivo burei, violetiniam Gudaičio dangui, negyvai princesei. Tai buvo prošvaistė į naujus mūsų teatro kelius.

Drauge su anuo trumpu mūsų nepriklausomojo gyvenimo laikotarpiu praeitin pasitraukė ir gyvasis, ieškantysis mūsų teatras. Jis palengva liovėsi kūręs ir ėjęs priekin — per keletą silpnėjančių metų, kuriuos dominavo karas ir okupacijos. Varpu jis dar tebegyvas namuose. Mėgėjiškos mūsų pastangos čia yra ne daugiau, negu buvusio įsibėgėjimo paskutinis, jau beėgis riedėjimas, ne daugiau, negu anų sceninių šviesų atošvaista. Mes esame vaiduokliai, kuriais tiki vaikiškos sielos, bet netiki suaugę protai: mūsų nėra. O Algirdas Jakševičius **buvo**, nes jis buvo dar ten, tvirtu savo žemės pagrindu po kojom, jis buvo realybė ir dar netesėtas pažadas. Su juo — simboliškai, pačiam teatrui mirštant—užgesęs paskutinė šviesi anos epochos viltis. Viltis lietuviško, poetinės išraiškos teatro. **Jurgis Blekaitis**

ja 1891), kuris buvo labai šiltai sutiktas Vakarų Europos spaudos, jau nekalbant apie pačius bulgarus, dar ir šiandieną juo besididžiuojančius.

1892. IX. 24 d. jis buvo iš Lom Poliankos perkeltas į Varną, kur teko būti jam vyriausiuoju gydytoju miesto ligoninėje vidaus ligoms, o 1894 m. paskirtas kunigaikščio Ferdinando rūmų gydytoju Euksinograde.

1900 m. Basanavičius buvo kviečiamas į Konstantinopolį bulgarų ligoninės direktoriumi, tačiau dėl silpnos sveikatos atsisakė ir pasiliko vietoje iki 1905. I. 19 d., t. y. kol gavo pensiją. Su pensija jis baigė gydytojo darbus ir pasišventė tik lietuvių tautos praeities studijoms: istorinės studijos, išmainytos jaunystėje į mediciną, atgauna vėl savo prarastas teises.

Raštininkas ir literatūros istorikas. Rašinėti J. Basanavičius pradėjo gana anksti, dar gimnazijoje, Petro Kriaučiūno įtakoje, eilėraščius lietuviškai ir lenkiškai. Tuo metu jis išvertė Lenortavičiaus "Wiosna" (pavasaris), kurį išspausdino 1882 m. "Lietuviškoje Ceitungoje".

Spausdintu žodžiu pirmiausia jis pasirodė 1878 m. lenkų žurnale "O mitologii litewskiej" (Niwa, 8 nrs., 618—623), recenzuodamas A. Kirkoro "Zarysy pierwotnej slowianszczyzny".

Šiaip lietuvių literatūros istorijai yra svarbūs šie jo raštai: "Iš Aušros gyvenimo — Aušros atsiradimo istorija", Varpe 1903, o ypatingai plačiai ir dokumentuotai — "Vienybėje Lietuvininkų" (1903); tai 1923 m. pasirodė ir atskiru leidinėliu; "Medega d-ro V. Pietario biografijai", Dirvažinynas, 1903 m.; "Prie kun. A. Strazdo biografijos", LT, 1908, 1910, 1911; "Iš dr. Basanavičiaus archyvo", M. Senovė, 1922; "Spaudos 1864 metų uždraudimas, jojo pasekmės ir reikšmė", 1924. Taip pat jis išspausdino dr. V. Pietario "Iš mano atsiminimų", o rankraštyje liko rūpestingai surinkta (1905 m. tuo reikalu jis lankėsi ir Sauerveino tėviškėje) Jurgio Sauerveino biografija ir jo raštai dviejuose tomuose.

Kalbininkas. Basanavičius tam tikrą duoklę atidavė ir lietuvių kalbai. Jis parašė "Prie historijos mūsun rašybos", 1899, kur teikė visuomenei skirtingą rašybą. Spausdindamas "Ožkabalių dainas", ir tuo reikalu rašydamas 1901. II. 9 d. kun. A. Milukui, pastebėjo, kad "ne menk prisides prie susipažinimo su a-dialektu, kuriuomi vardu aš norečiau piet-lietuviškanjan tarmen pramintie" (LT IV, 86). Taip pat jis iškėlė kai kuriuos tarmės dalykus prie Alf. Bielinio užrašytų dainų, pridėdamas savas pastabas (Apie Latakinių dzūkų dainas, LT IV, 261-264). Šiaip lietuvių kalbos žodžius plačiai vartojo savo "trakologiškosioms studijoms" ir mirtinai pyko ant K. Būgos, kuris savu laiku išjuokė jo trakiškojo žiedo etimologijas, o taip pat atsisakė ir nuo tariamojo prūsų rašto. Aplamai, J. Basanavičius kalbininkas nebuvo ir jam trūko labai daugelio pačių pagrindinių lyginamosios kalbotyros ir pačios lietuvių kalbos mokslo žinių, kurių jis neįstengė papildyti nė gausia skaityba. Įsigilinęs į savo trakologiją, jis atmesdavo visus kalbos mokslo laimėjimus, kurie tik neparemdavo jo tezės.

Tautosakininkas. Labai dar anksti (1865), vos tik "daraktorių" mokslus išėjęs ir tik vienus metus Lukšių pr. mokykloje tebuvojęs, nežinia kieno paskatintas ar vien tik savos namų aplinkos paveiktas, Basanavičių Jonukas susidomėjo savo apylinkės pasakojimais bei dainomis ir pradėjo visa tai užrašinėti. Vėliau tautosakos rinkimą tęsė per vasaros ar kitas atostogas, atrodo, Petrui Kriaučiūnui vis naujai šiam darbui paskatinant.

Pirmiausia spaudoje pasirodęs jo gimtajame Ožkabalių km. užrašytosios dainos. J. Basanavičius dar būdamas Maskvoje palaikė ryšius su Prūsuose įsteigtąja "Litauische literarische Gesellschaft", rinkusia ir skelbusia lietuvių tautosaką. Iš Bulgarijos 1880 m. birželio mėn. jis ir pasiuntė šiai draugijai (Jacobui) 11 dainų, kurių 7 pasirodė jos leidžiamuose raštuose (Miteilungen der litauischen literarischen Gesellschaft I, 114-118 psl.). Vėliau jis pridėjo dar visą eilę dainų, spausdintų "Aušroje", ir išleido Tilžėje 1884 m. tų pačių "Ožkabalių dainų" vardu (48 psl., kur yra 45 dainos). Šis dainų rinkinys vėliau dar kartą buvo papildytas jo ir kitų užrašytomis dainomis ir vėl tuo pačiu vardu išspausdintas 1902 m. Amerikoje (Shenandoah, Pa.), kun. A. Miluko lėšomis ir pastangomis (plg. B. laiškus kun. A. Milukui, "Aušros" 40 m. sukaktuvėse, 84-92 psl., Philadelphia, Pa., 1923). Šiame dviejų tomų dainyne J. Basanavičius sutelkė 420 dainų, jas tokiais žodžiais vertindamas: "Tulos jun labai svarbios (lietuviškosios trakologijos tezei, nes mini Dunojų, A. M.), o visos kitos — prigules prie gražiausiun dainun tautos musun..." (t. p., 86 psl., 1901. II. 9 laiškas iš Varnos, m. p.).

Netrukus tame pat žurnale (MLLG) pasirodė ir jo užrašytos mįslės, sudarančios 215 mįslių rinkinėlį ir pavadintos "Ožkabalun myslei" (MLLG II, 19-28).

Vėliau jis išspausdino labai svarbią medžiagą mūsų tautotyrai, pavadintą "Fragmenta mythologiae" (MLLG II, 57-70 ir 177-189). Tas dalykas buvo išversdintas dar ir vokiškai (t. p. 340-351).

1892 m. per "Varpą", "Žemaičių ir Lietuvos Apžvalgą" J. Basanavičius prašė jam siųsti tautosakos rinkinius. Į šį kvietimą atsiliepė žemaičių bajoras M. Davainis-Silvestraitis, Motiejus Slančiauskas-Slančius, Vilius Kalvaitis, jo brolis Vincas, K. Būga ir kiti. Visi jie siuntė jam pasakas, padavas ir kitą tautosaką.

1898 m. iš M. Davainio-Silvestraičio ir P. Janušio užrašų, sava medžiaga papildydamas, jis išspausdino "Dirvoje" (ir atspaudu) "Medega tautiškai vaistininkystei", kuri dar ir šiandieną neturi sau lygios mūsuose.

Tais pat metais pasirodė jo paruoštos "Lietuviškų pasakų" I dalis, 192 psl. ir II dalis — 1902 m., 262 psl. (Shenandoah, Pa.), taip pat kun. A. Miluko lėšomis. Abiejose knygose paskelbtos daugiausia mitologinio turinio 320 pasakos.

1903 m. išspausdin'a "Iš gyvenimo lietuviškų vėlių bei velnių" 386 psl. Chicago, Ill., kur paskelbta 813 sakmių iš visos Lietuvos, nors daugiausia jų iš Prūsų. Čia J. Basanavičius parašė ir įvadą-studiją iš 77 psl., kur gausiai pateikė senųjų kronikų ištraukų ir lyginimų su kitų tautų tautosaka ir papročiais.

1904-5 m. pasirodo ir "Lietuviškos pasakos yvairios" I-IV, Chicago, Ill. Į šį stambiausią pasakų rinkinį jis sutelkė ir kitų spausdintas pasakas, "nuvalydamas" joms barbarizmus, ir naujai įvairių rinkėjų užrašytas. Visas rinkinys sudaro 1247 psl. ir sutelkia 781 pasaką bei sakmę. Tai didžiausias ne tik jo išleistas pasakų rinkinys, bet kartu didžiausias ir visoje mūsų pasakų literatūroje.

1909 m. jis išspausdino "Levas lietuvių pasakose ir dainose", kur taip pat pateikia visą būrį pasakų, tačiau leidžia sau "vilką" pakeisti "levu".

Vėliau pasirodė dar visa eilė studijų, susietų su jo trakologija, ir kuriose sudėta daug iki to meto nepaskelbtos tautosakos iš įvairių rankraščių.

Besirūpindamas tautosakos rinkimu ir leidimu, J. Basanavičius prisikalbino Olšauskį (Amerikoje) leisti atskirą tautosakai ir etnografijai žurnalą, tačiau šis pabūgo piniginių nuostolių. Šis J. Basanavičiaus sumanymas buvo iš dalies tik įvykdytas jo redaguotos "Lietuvių Tautos", o Nepr. Lietuvoje — "Tautos ir

žodžio", "Mūsų Tautosakos", "Tautosakos Darbų" ir "Gimtojo Krašto".

Tautotyrininkas. Basanavičius jau iš pat jaunystės buvo linkęs istoriniams mokslams ir žavėjosi didinga tautos praeitimi. Tebebūdamas Maskvos universitete jis drauge su Petru Vileišiu rūpinosi legaliai išleisti atskirą knygelę apie Kęstutį ir palaikė labai artimus ryšius su Vincu Pietariu, kuris taip pat domėjosi Lietuvos praeitimi.

Išvykęs Bulgarijon ir dirbdamas sunkų gydytojo darbą, visą atliekamą laiką jis skyrė Lietuvos praeities tyrinėjimams, o ypač, kai ten bebūdamas, susikūrė lietuvių ir trakų artimos giminystės teoriją. Iš Bulgarijos jis rašė Prūsų lietuvių laikraščiams visą eilę straipsnelių, keldamas Lietuvos garsią praeitį. 1880 m. "N. Keleivyje" pasirodė "Rubežiai ir skaitlius lietuvių tautos"; 1881 m.— "Apie kryžiokus", "Apie įsteigimą Ragainės pylies"; 1882 m. "Lietuviškoje Ceitungoje" išspausdino "Apie senosios Lietuvos pylis". Įsteigęs "Aušrą", per jos lapus paleido antrąją dalį "Apie senosios Lietuvos pilis", "Iš mūsų praeigos", "Ar sena lietuviška dūšia", "Iš priežasties atradimo Lietuvoje rašyto akmens" ir kt. Visi šie trumpi straipsneliai buvo skiriami ne tiek praeities tyrinėjimui, kiek tautos žadinimui.

Be visos eilės tokių plačiausia prasme tautotyrinių straipsnių ir straipsnelių Basanavičius yra rašęs ir kitų, kur stengėsi sutelkti visą prieinamą medžiagą tuo ar kitu klausimu ir kartu pasakyti savo žodį. Iš jų, daugiau istorinių, minėtini: "Baudžiava Lietuvoje I, Bartininkų kraštas", Lietuvių Tauta I, 1907; "Karaliaus Mindaugo žymėspaudis", t. p.; "Kunigaikštis Kęstutis ant savo žymėspaudžių", LT, 1908; "Iš Seinų vyskupystės istorijos", t. p. 1909 m.; "Apie Vištytį ir jo istoriją", t. p., 1916; "Iš Palangos istorijos", t. p., 1921 (atskirai — 1922) ir kt. Visuose šiuose darbuose jis pateikia dokumentus, nevengdamas ir tautotyros duomenų, tačiau istoriku jis nebuvo: trūko kritiškumo. Jis iki savo mirties tebetikėjo dar pramanyta "Grovo Kyburgo kelione" (žr. jo darbą "Vilniaus lietuvių dainose", LT IV, 603 psl.), "prūsų raštu" ir kt. romantiniais išsigalvojimais.

Visu savo tautotyriniu žinynu jis prabilo, tik palietęs lietuvių tautos s e n i a u s i ą j ą praeitį, kur tenka remtis proistorės, kalbos ir etnografijos duomenimis, kur istorinių šaltinių žinutės paskęsta ancje duomenų gausybėje. Iš tokių raštų lietuviškajai tautotyrai reikšmingiausias buvo ir dar paliko, nors kai kurios išvados šiandieną jau pasenusios ir nebepriimtinos, "Apie vėles ir nekrokultą senovės lietuvių" (žr. "Iš gyvenimo lietuviškųjų vėlių bei velnių"). Čia jis pateikė, išrinkęs iš įvairių metraščių ir kitų šaltinių, v i s a s anuo metu žinomas tuo klausimu žinias, plačiai jas lygindamas ir su kitų tautų papročiais. Kitas jo darbas nemažiau reikšmingas, tai įvadas "Lietuvių Kryžių" albumui (Vilniuje, 1912 m., pavadintas "Lietuvių kryžiai archaiologijos šviesoje", kur jis lietuviškąjį kryžių kildino iš **senojo antkapinio stulpo.** Už šį įvadą užpultas keletos kritikų, jis parašė atskirą darbą, pavadintą "Iš krikščionijos santykių su senovės lietuvių tikyba ir kultūra", Vilniuje 1912. Pastarasis jos straipsnis taip pat pateikė daug šaltinių ir kitos vertingos medžiagos, tačiau aštrus ir ironiškas minčių reiškimo būdas visa tai nuslopina. Labai įdomūs ir vertingi įvadėliai "Lietuvių raudoms" (LT IV, 59-64 psl.) ir kiti, kurie neprarado ir šiandieną savo reikšmės.

Visai atskirą raštų dalį sudaro vadinamoji "lietuviškoji trakologija", kur J. Basanavičius visomis galiomis ir įvairiausiais duomenimis įrodinėja, kad l i e t u v i a i y r a t r a k ų - f r y g ų p a l i k u o n y s. Ši mintis jam gimė Bulgarijoje, kai jis išgirdo bulgarų rugiapiūtės dainas, giedamas mums artima melodija (žr. jo autobiografija, 118 psl.; LT IV, 231 psl.) ir pradėjo lyginti kai kuriuos vietų vardus, piliakalnius, kai patyrė, jog rusų "bilynos" sukurtos pietucse, o tik paskiau nukeliavo į šiaurę ir ten išliko su pietų krašto gamtos įvaizdžiais ir panašiai. Tai savo tezei įrodyti jis pašventė daugelį metų, ja gyveno, rašė ir... tačiau neįtikino. Iš šios srities jo darbų reikšmingiausi: "Etnologiškos smulkmenos", 1893; "Lietuviškai - Trakiškos studijos", 1898; "Levas lietuvių pasakose ir prygiškai-trakiškoje dailoje", 1907—1919; "Apie trakų prygų tautystę ir jų atsikėlimą Lietuvon", 1921, "Trakų kalbos likučiai vietų varduose lietuvių kalbos šviesoje", 1925, ir daugelis kt., paskelbtų "Lietuvių Tautos" tomuose. Ankstyvieji J. Basanavičiaus "trakologijos" darbai, iškeldami lietuvių tautos garbingą ir didingą praeitį, turėjo nemaža reikšmės tautiniam lietuvių atgimimui ir buvo jais sekama kitų rašiusiųjų (Šliūpo, Širvydo, net K. Būgos), tačiau paskutinieji šios reikšmės nebeturėjo ir liko tik prisiminimui, nors pro juos visiškai užsimerkęs negali praeiti lietuvis tautotyrininkas — juose paskelbta niekur kitur dar nepagarsintos lietuviškos tautosakos ar kitos reikšmingos medžiagos. Apie šią jo "mokslinę teoriją" yra rašęs Bronius U n t u l i s "D-ro Jono Basanavičiaus teorija apie lietuvių tautos kilmę" (LT IV, 227-260), tačiau iš esmės dar iki šiol ji nėra įvertinta ir nenurodyti visi pirmieji šios teorijos autoriai, kurių įtakoje ją J. Basanavičius plėtojo.

Švietėjas. Lietuvių švietimu Basanavičius susidomėjo, dar Maskvos universitete būdamas. Jis su P. Vileišiu norėdamas pralaužti spaudos draudimą (P. Vileišiui iš dalies pavyko, nes gavo kelioms knygelėms cenzūros leidimą atspausti jas lotyniškais rašmenimis), vertė iš lenkų kalbos "Abėcėlę", kuri taip skambėjo "Abecele arba Elementorius diel Lietuvos kajmo mergajczų. Isz lenkiszko in lietuwiszką kalbą perverte ir dapilde Jonas Bassanawiczus Wilnuje 1863 m.". Nors ant jo viršelio rašė 1863 m., tačiau spaudai buvo paruošta tik 1874. XI. 28 d.

Sugrįžęs į Vilnių 1906 m., drauge su P. Vileišiu ir P. Matulioniu, išrūpino leidimą lietuvių dviklasei mokyklai. Vėliau ši mokykla savaime išvirto gimnazija.

Vos tik grįžęs iš Bulgarijos, 1905. VIII. 13 d. jis tarėsi su M. Davainiu-Silvestraičiu įkurti "Lietuvių Tautos" žurnalą, kur būtų galima skelbti mokslo straipsniai. Tačiau jį teišleido 1907 m. ir redagavo iki mirties, paruošdamas tris didelius tomus, o iš dalies pats juos ir prirašydamas.

1905 m. jis tarėsi su Vilniaus lietuviais dėl Lietuvių Mokslo Draugijos steigimo, kuria jau nuo 1880 m. rūpinosi, daug rašė tuo reikalu spaudai ir parengė šios draugijos statutą, nors jis valdžios tebuvo patvirtintas vien tik 1907 m. Tada jisai visa šiai draugijai atidavė: ir rankraščius, ir biblioteką, ir rinkinius, ir savo pinigus. Jis daugelį metų traukė jai narius, ruošė suvažiavimus. Lietuvių Mokslo Draugija keliolika metų buvo vienintelė lietuvių mokslo įstaiga — visų darbų centras.

Visuomenininkas, lietuvybės žadintojas ir kovotojas. Į visuomeninį darbą J. Basanavičius įsijungė Maskvos universitete, dalyvaudamas ano meto lietuvių studentų ratelyje, kuris tačiau lietuviškaisiais reikalais nesutarė, ir kiekvienas lietuvis studentas žvalgėsi į visus kraštus: vieni džiaugėsi gauta stipendija ir darėsi ištikimais caro tarnais, kiti — gyveno unijos dvasia ir nuostabiai greitai darėsi lenkais, o tretieji — ugdė ir saugojo lietuviškąją mintį, stengdamiesi pralaužti spaudos draudimo varžtus. Su pastaraisiais realistais ir kartu romantikais J. Basanavičius tapte sutapo ir susigyve-

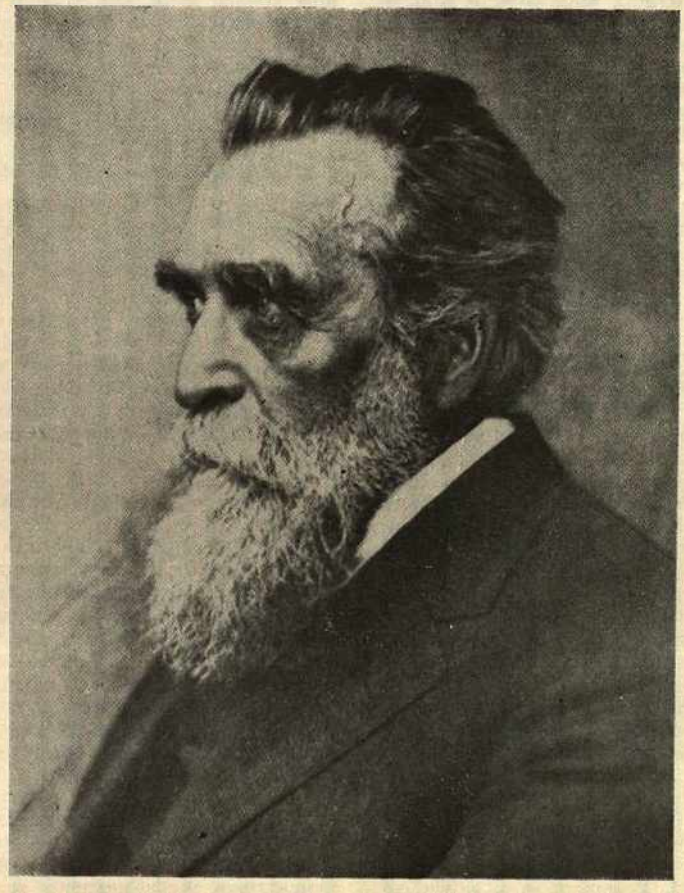

Dr. Jonas Basanavičius

no, nors jų būrelis buvo pats mažiausias (P. Vileišis, Brazaitis, St. Raila...).

Baigęs mokslus ir pasukęs Bulgarijon, kur virte virė ir politinis darbas, nepasiliko jis nuošalyje, bet įsijungė ir prisidėjo prie rusofobų demokratų partijos, kuriai vadovavo Karalovas. Dėl šios politinės veiklos jam teko ten ir nukentėti. Prasidėjus šios partijos persekiojimams, jis pasitraukė 1882 m. iš Bulgarijos. Antru kartu sugrįžęs Bulgarijon, jis ir toliau dalyvavo bulgarų demokratų partijos gyvenime, jai vadovavo Varnoje ir du kartus (1903 ir 1905 m.) dalyvavo šios partijos kongresuose, rašė jai politinę programos dalį sanitariniais krašto reikalais. Tai buvęs, pasak jo, atsilyginimas bulgarų tautai, kuri jį priglaudusi.

Išvykęs į laisvą Bulgariją, Basanavičius galėjo laisvai dirbti ir savo tautai. Jis tuojau susirišo su Maž. ir Didž. Lietuvos susipratusiais lietuviais, kuriems rūpėjo lietuvių tautos reikalai. Pirmiausia jis susisiekė su Fr. Kuršaičiu ("Keleivio" red.) ir su Einoriu, kuris vėliau leido "Naująjį Keleivį", juos kalbindamas padaryti laikraščius lietuviškesniais. Tačiau ano meto Prūsuose pasirodantieji lietuvių laikraščiai stengėsi būti perdėm ištikimi savo kaizeriui ir pabūgdavo aiškiau pasisakančių straipsnių, kuriuos pasiųsdavo J. Basanavičius bei jo draugai. Jam pavyko atspausdinti keletą tokių straipsnių, sudrumstusių visus ramybės vandenis, ir dėl to gimė "Byrutės Dr-ja", sumaniusi leisti lietuvišką laikraštį.

Atskiro lietuviškojo laikraščio reikalais jis 1881 m. teiravosi spausdinimo sąlygų Sofijoje pas Žeirovą, 1882 m. Bielgrade ir Prahoje (Calve's knygyno savininką). Tačiau sustojo Tilžėje, nes iš ten lengviau pasiekiama D. Lietuva, kuriai pirmiausia šis laikraštis skiriamas, ir buvo vietoje surastas žmogus, kuris sutiko atsakyti prieš vokiečių valdžią bei prižiūrėti patį spausdinimą. Pirmasis "Aušros" numeris buvo spausdintas Ragainėje 1883 m. kovo mėn. pradžioje Albano ir Kybelkos spaustuvėje, kurio ats. redaktoriumi pasirašė Jurgis Mikšas, o jo išleidimui pinigus sudėjo A. Višteliauskas, Šernas ir pats Basanavičius.

Be visos eilės straipsnių "Aušroje", Basanavičius rašė lietuviškaisiais reikalais ir rusų spaudoje, pasisakydamas prieš lenkinimo pastangas ir kt. (žr. "Novoje Vremia", "Peteburskija Vedomosti", 1884). Šie straipsniai sukėlė didelę audrą ir J. Basanavičius įsigijo "lenkaėdžio" vardą.

Sustojus "Aušrai" J. Basanavičius jau retai rodėsi spaudoje degamaisiais lietuvių reikalais, nes jis ir pats pasuko daugiau į mokslinę sritį. Ir tik 1892 m. vėl jis prabilo su aštriu straipsniu "Apšvietoje", kur dar griežčiau pasisako prieš lenkus ir rusus ("N. Vremia" tokio būtų nespausdinusi). Šiame straipsnyje "Priedėlis prie lietuviškojo klausimo" jis pateikė ir visą savo politinę programą, k. a., a) kad Lietuva lietuviška taptų; b) kad idėjos apie "Lietuvos savistovybę ant tautiško pamato" išsiplatintų kunigų ir bajorų tarpe; c) kad apšvietimo kalba visų Lietuvos luomų taptų lietuviškoji kalba ir d) kad sandora ir meilė viešpatautų tarp visų Lietuvos gyventojų ir idealu visų luomų taptų — lietuvybė.

Šiai savo politinei programai, paremtai teisių atstatymu ir kalbos atgaivinimu, bet be socialinės dalies, jis pasiliko ištikimas iki mirties.

Iš Bulgarijos J. Basanavičius, kur buvo tapęs piliečiu ir išsitarnavęs pensiją, į Vilnių parvyko slapta, negaudamas iš Vidaus reikalų ministerijos sutikimo. Vilniuje tuo metu (1905) buvo pats revoliucijos įkarštis, kūrėsi politinės partijos ir sambūriai, tačiau į jas J. Basanavičius tiesiogiai neįsijungė. Jis Vilniuje stengėsi išlikti aukščiau visų politinių partijų, ir reprezentuoti lietuvių tautą, tačiau slaptai dalyvaudavo jų ginčuose ir įvairiais slapyvardžiais polemizuodavo.

1905 m. J. Basanavičiui ir kitiems kilo mintis sušaukti Lietuvių Seimą. Šiam sumanymui įvykdyti buvo tuojau sudaryta komisija. J. Basanavičius parašė ministeriui Vittei memorandumą ir, pasirašęs drauge su D. Malinausku, J. Ambraziejumi, M. Davainiu-Silvestraičiu, pasiuntė ir išspausdino "Vilniaus Žiniose" (Nr. 267), o netrukus pranešė ir apie įsteigimą tautiškai-demokratiškos partijos (t. p. 279). Šis

skelbimas Vilniuje sukėlė tam tikrą nepasitenkinimą, tačiau Lietuvių Seimo nesutrukdė, nes J. Basanavičius vis tik įstengė dar visus apjungti.

Vilniaus Lietuvių Seimas nepriėmė Basanavičiaus pasiūlytosios programos ir nuėjo kitais keliais, tačiau pats jisai visus jo nutarimus priėmė, nes tai "buvęs tautos nutarimas".' Ir kai spaudoje pasirodė Seimo "pataisyti ir papildyti" nutarimai, tai jis, kaip vienas iš pirmininkų, griežtai užprotestavo, nors patiems papildymams, kuriais buvo reikalaujama laisvės lietuvių kalbai Vilniaus vyskupijos bažnyčiose, perdėm pritarė. Priimdamas Seimo nutarimus ir pareikšdamas protestą prieš klastojimus, J. Basanavičius pasirodė esąs tikras demokratas, bet ne vadistinis atstovas, kokiu vėliau jis buvo kartais daromas Lietuvoje, laikant jį tautininkų partijos pradininku.

1906 m. J. Basanavičius parengė memorialą Suvalkų gub. prijungti prie Lietuvos, bet pajutęs artėjantį suėmimą už Didžiojo Vilniaus Seimo sušaukimą, išvyko į Petrapilį ir tarėsi su Rusijos konstitucinės demokratijos partijos atstovais (P. Miliukovu ir kt.) dėl Lietuvos autonomijos ir kt. reikalais.

Grįžęs iš Petrapilio Vilniun, J. Basanavičius pradėjo ruošti memorialą popiežiui Pijui X "Apie lenkų kalbą Lietuvos bažnyčioje". Tai pabaigė tik Kaune ir nepasirašęs išleido lietuviškai ir lotyniškai (į lotynų kalbą vertė kun. A. Bajorynas). Iš A. Smilgos pasakojimų jis parašė knygelę apie lietuvių lenkintojų kompaniją ir tuo sukėlė naujas audras.

Dr. J. Basanavičius dalyvavo rinkimuose į I-ją Valstybės Dūmą Kaune ir Suvalkų gub., o į III-ją Dūmą buvo išrinktas nuo Bartininkų apylinkės. Buvo prikalbintas išstatyti savo kandidatūrą ir į IV-ją Dūmą, tačiau tie patys draugai, kurie jį prikalbino, atstovu pravedė visai kitą asmenį. Draugų apviltas, jis atsisakė visos viešosios politinės veiklos ir pasitraukė į mokslinį darbą.

1911 m. J. Basanavičius buvo vienas iš "Vilijos" bendrovės žemės ūkio mašinoms gaminti organizatorių ir stambiųjų akcininkų, o 1913 m. taip pat vienas ir iš Lietuvių Ūkininkų B-vės steigėjų.

Kilus sumanymui pastatyti Vilniuje Lietuvių Mokslo ir Dailės Dr-jcms Tautos Namus, J. Basanavičius su Martynu Yču (Dūmos nariu) 1913 m. išvažiavo Amerikon rinkti aukų. Jie abu ten surinko 23,709 dol. Tai buvo pirmoji tokia stambi rinkliava Amerikoje lietuvių reikalams, bet kilus karui, namai nebuvo nupirkti, dalis šių pinigų žuvo, o likusieji buvo sunaudoti LMD leisti įvairiems vadovėliams, kurių užteko keletui metų ir Nepriklausomai Lietuvai.

1915 m. vokiečiams okupuojant Vilnių, J. Basanavičius iš jo nepasitraukė ir liko kartu su tauta, kuriai vėliau stengėsi visomis išgalėmis padėti. Tuo metu apie jį būrėsi visa lietuviškoji veikla, ir įvairūs lietuviai delegatai, grįžę iš vykusių užsieniuose konferencijų, jam visus nutarimus ir sumanymus referuodavo, tarytum pačiam tautos patrijarchui arba prezidentui. 1917 m. rugsėjo mėn. 18—23 d. d. jis pirmininkavo Lietuvių Konferencijai, kuri J. Basanavičių išrenka Tautos Tarybos nariu. Kritiškiausiomis Tautos Tarybos dienomis 1917 m. gruodžio mėn. iki 1918 m. vasario mėn. 16 d., kai Tautos Tarybos narių tarpe prasidėjo nesutarimai ir išsiskyrė pažiūros į Lietuvos Nepriklausomybės idėją, kai buvo padaryta visa eilė bailių nutarimų, dėl kurių paskui atskiri asmenys rado reikalo tris TT protokolus savo stalčiuose pasilaikyti ar gal net sunaikinti, Dr. J. Basanavičius nesvyravo ir 1918 m. vasario mėn. 16 d. privedė prie Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo akto, kurį pats pirmasis ir pasirašė. Šiuo didžiuoju savo gyvenime ir svarbiausiuoju Lietuvos Valstybės atstatymo aktu J. Basanavičius užbaigia savo ir jo kartos bendraminčių didįjį kovos tarpsnį, kurį pradėjo, laužydamas spaudos draudimą, cenzūras ir okupantų sauvales.

Bolševikams, o vėliau lenkams, užėmus Vilnių, Dr. J. Basanavičius liko prie Lietuvių Mokslo Dr-jos ir istorinių bei kultūros turtų, kuriuos nepalaužiamu užsispyrimu gindavo nuo įvairių pasikėsintojų.

1919 m. rudenį, atidarant Vilniaus Universitetą, lenkai atsiuntė ir Dr. J. Basanavičiui kvietimą. Tačiau jis griežtai atsisakė dalyvauti, nes šis universitetas tarnausiąs lietuvybės naikinimui. Jis nedalyvavo ir nė lenkų suruoštame "Vilniaus prijungimo prie Lenkijos" iškilmingame akte, pareikšdamas griežtus protestus, tačiau jis mielai vyko (ir vadovavo visai delegacijai) 1920 m. į Kauną Steigiamojo Seimo atidaryman. Tada jis nepabojo nei silpnos sveikatos, nei kelionės sunkumų.

* * *

1927. II. 16, švenčiant Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo sukaktuves, Vilniuje užgeso jo gyvybė. Ir mirė jis tuo metu, kai Vilniaus lietuviai, minėdami šią šventę, giedojo Tautos Himną. Tauta nulinko gedulu, jam nusilenkė net ir Vilniaus lenkai, prieš kuriuos jis kovojo.

A. Mažiulis

LITUANISTIKOS INSTITUTAS

Lietuvių Profesorių Dr-ja prieš gerą pusmetį paskelbė sumanymą steigti JAV-bėse Lituanistikos Institutą. Šiuo metu jau aptarta Instituto sąranga, sudarytas ir spaudos žmonėms paskelbtas jo statutas ir pereinama prie konkrečios veiklos fazės. Visa tai, be abejonės, kelia nuostabą ir pasididžiavimą kiekvienam kultūringesniam mūsų tautos nariui. Lietuviškas Institutas nelietuviškoje žemėje! Jukgi ir pačioje Lietuvoje kelerius metus kalbėta, rašyta, kol pagaliau antrojo nepriklausomybės dešimtmečio pabaigoje įsteigtas Lituanistikos Institutas.

Tačiau, reikia pasakyti, Lietuvoje tas darbas, kurį turėjo atlikti Institutas, anaiptol nedirvonavo ir prieš tai: buvo švietimo ministerija, kuri organizavo žodyno rinkimą; buvo universitetas, kuris tvarkė tautosaką, tyrinėjo Lietuvos kraštą ir jo praeitį; buvo Spaudos Fondas ir Katalikų akademija, kurie susidėję leido Lietuviškąją Enciklopediją. Įsteigtas Lituanistikos Institutas, aišku, ėmėsi tikslingesnio, planingesnio ir labiau koordinuoto lituanistikos darbo. Deja, kada jau buvo įeita į reikiamą vagą, kada parinkta ar parengta tinkamų žmonių, svetimųjų antplūdis viską sudarkė.

Ir šiandien ne kartą pamąstome, ar nesame klydę, siekdami pilnutinumo ir visai nepaisydami spartos. K. Būga beveik be talkininkų, ministerijos paspaustas, suspėjo dar 1924 m. parengti pirmuosius Lietuvių k. žodyno sąsiuvinius, o jo įpėdinis J. Balčikonis, net iš universiteto pasitraukęs, atsidėjęs tam vienam žodyno darbui, per 10 su viršum metų nesuspėjo nė vieno tomo išleisti. Bet kruopštumo stokos jam, rodos, neprikištum: visokiausių sričių bei paskirčių laikraščiuose nuolat rasdavai paties Balčikonio raginamųjų straipsnių su pavyzdžiais, kaip užrašinėti žodžius. Bijota vargšo, kad, išleidus žodyną, dar neliktų kcks gyvas neužrašytas žodis gyvoje tautoje ar mirusio'e knygoje. O žodyno mes taip ir neturime.

Broliai latviai turi dešimtis storiausių tomų savo dainų, išleistų prieš gerą pusšimtį metų, o mes per 20 metų nesuspėjome išleisti nei dainų, nei pasakų, nei nieko. Kad bū-

tume bent tiek išleidę, kiek vieno Basanavičiaus dar spaudos draudimo laikais išleista Amerikoje! O juk tautosaka buvo renkama valstybiniu mastu. Rinko ją pulkai gimnazistų, batalijonai studentų, ir valdžia nelikо skolinga, už gabalą mokėdama po litą. Kas iš to, kad tų pulkų surinkta bent 200,000 dainų ir nemažiau kito žanro gabalų: ne tik prieinamos naudos jokios, bet ir tuščiai pasigirti juk niekam negalime, kad esame dainingiausia tauta. Kuo gi įrodysi? Ar Antakalnyje suverstų rankraščių vaizdu, jei tokį kas būtų užtikrinęs?

Beje, V. Krėvė be kokių gudresnių klasifikacijų, vien abėcėline tvarka, buvo bepradedąs leisti bent patarles su priežodžiais. Tačiau ir jų tebuvo išleista vos keliolika tūkstančių (rodos, ligi K raidės), kadangi Alantas su Baliu profesorių pasistengė diskredituoti mūsų visuomenės akyse. O būtume tikrai turėję multiplikuotą bent tą vieną, patį smulkųjį žanrą, mūsų liaudies išminties liudytoją.

Galima būtų visą eilę tos pat kategorijos pavyzdžių prigraibyti, bet čia norima ne kritikucti praeitį, o tik akivaizdžiai įrodyti, kad ir čionai, tremtyje, neitume toliau garbingu tradiciniu klaidų keliu. Ar ne puikų pavyzdį mums rodo ne profesorius, o studentas Juozas Būga, kuris per trumpą laiką spėjo padaryti šimtus asmeninių vizitų tiems, kurie rytoj jau ilsėsis kazimierinėse kapinėse. Pasirodo, ir Amerikoje galima dar atrasti Ameriką. Vienas fabrikinis žmogus viename mieste per trumpą laiką spėjo užrašyti daugiau negu 10,000 mūsų tautosakos kūrinių! Betgi neprasminga pasikliauti vienu besąlyginiu idealistu, savo tautos kultūros mylėtoju. Neturime čia nei savo universiteto, nei ministerijos, todėl gyvas reikalas yra bendruomeniškai organizuoti Lituanistikos Institutą. Tėvynėje stengėmės surinkti visitelę savo tautosaką, o, pasirodo, ir Amerikoje didžiulę piūtį galima dar sutelkti.

Vėl kiek čia medžiagos lietuvių kalbos istorijai! Sakytum, tam ir subėgo visi mūsų žymieji kalbininkai, kad tos didžiosios lietuvių kolonijos skirtingus kalbinius duomenis įtrauktų į bendrus mūsų kalbos rėmus. Tik, deja, mūsų kalbininkai lituanistai priversti ką kita produkuoti. Ir tai ne tik dėl to, kad reikia gyventi, bet kad ir "laisvu laiku" atlikti moksliniai darbai neturi realios prasmės, kol nebus kas juos paskelbia. Tatai kaip tik ir turės būti viena iš Lituanistikos Instituto funkcijų.

O ar nepasigendame savosios enciklopedijos, kuri, beje, irgi nebuvo dar įpusėta? Aišku, jos tokios, kaip buvo pradėta, leidimo čia netęsime, bet grynai lituanistinės enciklopedijėlės, sakysim, kokių trijų tomų, išleidimas yra galimas ir būtinas. Štai turime Lietuvių rašytojų kalendorių, kurį Vokietijcje gana skubotai, su eile smulkių trūkumų, paruošė Vaclovas Biržiška. Vis dėlto be jo, kaip ir be Lietuvių kalbos vadovo, nė vienas kultūrininkas neišsiverčia, kadangi tai yra toji mažiausioji sritinė mūsų enciklopedijėlė, kurią mes šiandien rankose turime. Bet juk visi žinome, kad prityrusi Lietuviškosios enciklopedijos redakcija su vyriausiu redaktorium Vaclovu Biržiška priešakyje yra čia su mumis. Nejaugi mes čia, sugebėdami leisti keliasdešimt lietuviškų laikraščių, nepajėgsime paremti Lituanistikos Instituto, kurio vienas iš pirmųjų žingsnių būtų mums lituanistinės enciklopedijėlės pateikimas. Ak, tas pat Vacl. Biržiška jau turi baigtinai paruoštą 4 tomų lietuvių bio-bibliografiją, tik kadangi tai ne romanas, tai nė vienas mūsų leidėjas nesiryš leisti. Ką apie tai bekalbėti, jei to paties autoriaus Lietuvių knygos istorijos, kurios mes ir Lietuvoje neturėjome ir kuri jau yra surinkta ir sulaužyta, niekas nesiima išleisti. Tų išlaidų tebūtų keli šimtai dolerių: popieriui ir pačiam spausdinimui. Kada žinome, jog pusės Vaclovo Biržiškos gyvenimo darbas (kuris niekada niekieno nebegalės būti pakartotas, kadangi ano meto šaltiniai bus jau žuvę) 1944 m. sudegė Viekšniuose, tai ar galime būti tikri, kad tie likę rankraščių unikumai, gyvybės kaina gelbėti iš degančio Vienos miesto, rytoj nesudegs kur nors jau šiapus Atlanto. Ir kaipgi nekaltinti savos visuomenės, kuri nesudaro galimumų išleisti neįkainojamus tokio pobūdžio veikalus.

Čia pavyzdžiui paėmiau tik tą vieną iš trijų lygiagrečių brolių Biržiškų, o kiek mūsų Zenonas Ivinskis brangios istorinės medžiagos turi jau pririnkęs Romoje, nors mes nė nepagalvojame, kad jis, dirbdamas tą darbą, prie kurio vis nebuvo laiko ir žmonių prieiti per visą nepriklausomybės laikotarpį, dažnai pats vos besiverčia. O juk tai ne pirmo kurso studentas, bet pirmaeilė mūsų istorikų figūra. Daug galima būtų sumineti mūsų mokslininkų darbų, kuriuos jau šiandien galima, taigi ir reikia išleisti. Tatai, žinoma, atliks ne kas kitas, kaip tik Lituanistikos Institutas.

Džiaugdamies stipriu lituanistų aktyvu, atsivežtu iš Lietuvos, turime betgi laiku pasirūpinti lituanistiniu prieaugliu, kuriam ugdyti nėra tremtyje nei sąlygų, nei akstino. Beje, Filadelphijoje yra galimybių garsiajame Pensilvanijos universitete studijuoti lituanistiką pas ten dėstančius žinomus buv. Lietuvos universiteto profesorius. Kas kas, o jau anose apylinkėse gyveną mūsų studentai turėtų ne tik garbę, bet ir pareigą pasinaudoti ta galimybe. O įsikurys Lituanistikos Institutas, be abejonės, sudarys aukštojo lituanistinio mokslo ėjimo sąlygas — kad ir ne universiteto rėmuose — tokiame lietuvių susibūrimo centre, kaip Čikaga ir kitur. Lituanistinį prieauglį butina ruošti nedelsiant: jis reikalingas išeiviijoje, juo labiau pajausime jo trūkumą atkursimojoje Lietuvoje.

Įkūrus ir išgarsinus Lituanistikos Institutą, praskaidrės ir lietuviškieji dalykai kitataučių spaudoje, visų pirma amerikinėje. Dabar siaubinga pažvelgti kone į kiekvieną tokį leidinį, ar tai būtų mokyklinis vadovėlis, ar mokslinė knyga, ar enciklopedija, kur tik paliečiama Lietuva. Ne kartą jau mūsų atitinkamų specialistų šitokios neteisingos tendencijos buvo atitaisytos. Bet tatai, aišku, tėra galima periodinėje spaudoje: vėlokai ar enciklopedijos nepepataisysi, jeibent tik autorių paakinsi ateičiai. Eilė šitokių žygių, pasirodo, jau suteikė gražių vaisių: dažnu atveju įvairūs leidėjai jau kreipiasi į mūsų mokslininkus, prašydami reikiamų informacijų ar straipsnių Lietuvą liečiančiais klausimais. O Lituanistikos Institutas jau ex officio bus šitokių žinių teikėjas ir parūpintojas. Savo ruožtu tatai pozityviai atsilieps ir Lietuvos bylai.

Kad visi tie dalykai mums svarbūs ir skubūs, kiekvienam tautos kultūros reikalą suprantančiam pernelig aišku. Todėl ir lėšų tiems dalykams sudarymas turėtų būti sėkmingas. Čia lygiai gali padėti atskiri visuomenės nariai, taip pat ir mūsų organizacijos. Instituto nariai rėmėjai, ar tai būtų atskiri asmenys, ar draugijos, metams mokа nemažiau kaip $100. Gyvename Amerikoje, kur mokslo įstaigos išlaikomos daugiausia aukomis. Dažnas ir mirdamas savo turtą užrašo kuriam nors universitetui ar specialiam meno bei mokslo reikalui. Argi iš mūsų lietuviškos visuomenės neatsirastų lietuviškojo mokslo mecenatų, kurie testamentu užrašytų Lituanistikos Institutui vieną kitą tūkstantį? Baigdamas jaučiu reikalą ir prasmę pateikti laikiną Lituanistikos Instituto adresą: Lietuvių Profesorių Dr-ja, 1836 S. 49 St., Cicero, Ill.

Ben. Babrauskas

VISUOMENINIS GYVENIMAS

PRANCIŠKONŲ SPAUDOS CENTRO VAJUS

Jau dveji metai, kai mūsų žurnalas eina čia, Jungtinėse Valstybėse. Buvo iš pradžių didelio rūpesčio, ar pavyks į šią kietą dolerio šalį įugdyti tokią trapią gėlę, kokia yra akademinis kultūros žurnalas. Džiaugiamės šiandien visi, kad mūsų žurnalas ne tik išsilaiko, bet ir vis tobulėja. Tai visų mūsų bendrų pastangų vaisius. Susitelkę žurnalo skaitytojai liudija, kad ir naujose sunkiose sąlygose neišblėso mūsų šviesuomenėje ryžtis išlaikyti gyvą interesą kultūrinėms vertybėms. Dideliu dėkingumu tenka įvertinti visus mūsų žurnalo bičiulius-platintojus, kurie uoliai talkininkauja pasiekti mūsų žurnalui visus tuos, kurie ilgisi lietuviško kūrybinio žodžio. Bet ypačiai mūsų visų padėka priklauso tiems žmonėms, kurie ėmėsi pačios sunkiausios naštos — leidimo pareigos.

Iš tiesų, reikėjo didelės drąsos imtis "Aidų" leidimo, kai visos ligšiolinės pastangos išugdyti šioje šalyje bent kiek pakilesnio lygio žurnalą visada suduždavo į nenuveikiamas kliūtis. O ypačiai anuo metu buvo nepatogi padėtis ir pačių tų žmonių, kurie ryžosi perimti "Aidų" leidimą. Gyvendami Maine miškuose, Tėvai Pranciškonai buvo toli ne tik nuo didesnių lietuvių susitelkimo centrų, bet ir nuo bet kokios spaustuvės. Per šiuos dvejus metus, ačiū Dievui, dalykai pagerėjo. Po nesėkmingų pastangų įsikurti Bostone, kur teko sutikti kliūčių iš savų žmonių, buvo gautas leidimas persikelti į Brooklyną, kur lietuviškas reikalas buvo nuoširdžiai suprastas. Ir šiandien, kaip žinome, mūsų žurnalas jau spausdinamas savoj spaustuvėj.

Jei tačiau iš vienos pusės "Aidų" leidėjai išsikovojo geresnę padėtį, tai iš antros pusės užsidėjo ir sunkesnes pareigas. Matydami katalikiškų savaitraščių išsisklaidymą po įvairias vietas, jie ėmėsi pastangų šiuos sutelkti į vienas rankas. Todėl ir galime jau šiandien džiaugtis, kad turime tokį pajėgų katalikų laikraštį, į kokį išaugo "Darbininkas". Be to, pas tuos pačius žmones randa prieglaudą ir mūsų katalikiškojo jaunimo laikraštis "Ateitis". Gi vėliau planuojama imtis ne tik laikraščių, bet ir knygų leidimo. Tai visa ir padaro pranciškonų vienuolyną Brooklyne tikru lietuviško žodžio centru.

Bet visa tai surišta ne tik su gera valia, bet ir su ūkiniu pajėgumu. Įsigydami naujus namus ir modernišką spaustuvę, mūsų žurnalo leidėjai užsitraukė milžinišką paskolą, kuri ilgam slėgs jų pečius. Todėl neseniai ir skaitėme kai kuriuose laikraščiuose pranciškonų provincijolo T. J. Vaškio atsišaukimą paremti aukomis jų kuriamą Spaudos Centrą. Norime į šį atsišaukimą atkreipti ir mūsų skaitytojų malonų dėmesį, pabrėždami tris dalykus.

Pirma. Visa, ko galime pasiekti, galime pasiekti tik bendromis mūsų visų pastangomis. Negalime iš nieko laukti stebuklų, ir niekas neturi aukso kalnų. Galime tik centais sudėti visus tuos dolerius, kurių reikalingas lietuviškas žodis. Pranciškonų visos pastangos galų gale priklausys tik nuo mūsų visų talkos. Tie žmonės skiria mūsų spaudai darbą. Bet piniginė parama turi ateiti iš mūsų visų. Normaliose sąlygose toks klausimas nekyla: laikraščio ar knygos leidėjas gauna iš skaitytojo tiek, kiek tas spaudinys kainuoja. Bet mums toli gražu ligi normalių sąlygų. Todėl imantis ko nors didesnio, ir tenka kreiptis į visuomenę atitinkamos paramos. Galime šiandien džiaugtis, kad "Aidų" spauda patobulėjo, kad reprodukcijos jau žmoniškos. Bet visa tai buvo galima pasiekti, tik savą spaustuvę įsigijus. Bet kaip tik jos įsigijimas ir pastatė "Aidų" leidėjus į tokią padėtį, kuri verčia juos prašyti visus mus pagelbos atitinkama auka.

Antra. Jei pranciškonai susilauktų iš mūsų visuomenės didesnės paramos, jie turi mintyje išugdyti ir didelę leidyklą. O šis klausimas ypačiai aktualus. Daug kas yra pasišovę į leidėjus. Bet paprastai vis pasitenkinama tik dailiąja literatūra ar dargi svetimais jos vertiniais, nes tik šiems tikimasi susilaukti palankesnio skaitytojų skaičiaus. Anaiptol nesu linkęs sutikti su anuo žurnalistu, kuris šaukė, kad šiandien reikalingi tik vadovėliai. Viskas mums reikalinga. Reikalingi vadovėliai — kas ginčys? Reikalinga ir dailioji literatūra — tegińčijo tai anas žurnalistas. Bet lygiai reikalinga ir idėjinė knyga. O ligšiol jos padėtis buvo daugiau, negu sunki. Yra vilties, kad pranciškonai supras ir šį reikalą, kaip jie yra supratę panašų akademinio lygio kultūros žurnalo reikalą.

Trečia. Visos lietuviškos kilmės amerikiečių organizacijos mėgsta pabrėžti savo tarnybą lietuvybei. Pranciškonai yra ne "lietuviškos kilmės", bet tiesiai lietuviai. Tarnyba Viešpačiui nėra jiems kliūtis tarnauti savai tautai. Savo atsišaukime paremti Spaudos Centrą provincijolas T. J. Vaškys nedviprasmiškai išreiškia visų pranciškonų lietuvišką sąžinę: "Kaltintų mus už nutautėjimą istorijoje ir tautų Viešpaties akivaizdoje visas tas kraujas, kuriuo šiandien persisunkusi tėvų žemė" ("Tėviškės žiburiai", Nr. 43). Iš čia suprantamas ir šis reikšmingas provincijolo užtikrinimas: "Lietuvai atgijus ir atgavus laisvę, Spaudos Centras bus perkeltas į laisvą tėvynę ir prisidės prie nepriklausomo gyvenimo atkūrimo". Galime užtat būti tikri, kad kiekviena auka, kuria paremsime šio žurnalo leidėjus, tuo pačiu bus auka ir tikram lietuviško žodžio židiniui išlaikyti.

A. Z.

• Lapkričio viduryje New Yorke įvyko trys svarbūs lietuvių suvažiavimai.

Lapkričio 15 dieną posėdžiavo Amerikos Lietuvių Katalikų Federacijos taryba, apsvarsčiusi eilę organizacinių, kultūrinių, šalpos ir politinių klausimų. 1952 metų rudenį nutarta šaukti Federacijos seimą. Federacijos pirmininkas yra Stasys Pieža.

Lapkričio 16-17 dienomis New Yorke įvyko Amerikos Lietuvių Tarybos metinis suvažiavimas. Buvo svarstyti organizaciniai ir Lietuvos laisvinimo klausimai. Aptarti planai sukelti daugiau lėšų laisvinimo reikalams. Amerikos Lietuvių Tarybos Vykdomojo Komiteto pirmininkas yra Leonardas Šimutis.

Galop lapkričio 18 dieną iškilmingai buvo įsteigta Amerikos Lietuvių Bendruomenė, kurios tikslas — rūpintis švietimo, kultūros ir lietuvybės išlaikymo reikalais. Atidaryme dalyvavo daug lietuviškosios visuomenės, atvykusios iš visų Amerikos vietų— nuo Pacifiko ligi Atlanto. Bendruomenės pirmininku išrinktas prel. Jonas Balkūnas.

1951 METŲ TURINYS

DAILIOJI LITERATŪRA

Aistis J. — Eilėraščiai (Tartum perlų narai, Ilgesys, Šeštoji diena, Lapai) 150
Andriušis P. — Mamerto sielvartas 357
Auginas B. — Miniatūros apie pavasarį: Žibutė, Pakalnutė, Vidudienis, Rytas, Tyla, Žaliasis nokturnas (eil.) 445
Augustaitytė-Vaičiūnienė J. — Keturi žingsniai (Naktis, Rytas, Diena, Vakaras), eil. 227
Babickas P. — Mato Grosso krašte 125
Baronas A. — Pirmoji formulė 171
Bradūnas K. — Mažosios baladės 245
Brazdžionis B. — Atgaiva (Poezija, Baladė, Auka, Keleivis, Akmuo, Atgaiva), eil. 21
Grigaitytė K. — Nemuno šaly (eil.) 374
Grincevičius Č. — Devynbalsė paukštė 446
Hoelderlin F. — Pusė gyvenimo (vertė H. Nagys, eil.) 34
Janavičius J. — Aš būsiu grįžęs (eil.) 271
Jurkus P. — Sukas laužo dūmai 58
Katiliškis A. M. — Miške 402
Kazokas V. — Mylimieji, Medžiai lietuje, Mergaitės, Susimąstymas, Vietoje maldos (eil.) 264
Kėkštas J. — Legendų įlanka, Žolė ir kaulai, Tiltas, Žemės tamsai (eil.) 303
Kozulis Pr. — Tiltas (eil.) 120
Kralikauskas J. — Motina ir sūnūs 77
Kruminas J. — Medis, Kelias, Žvaigždė, Vėjas (eil.) 76
Kruminas J. — Žiemos iliuzijos (4 eil.) 401
Mekas J. — Senas yra lietaus šniokštimas krūmų šakomis (eil.) 162
Mikuckis J. — Rudens elegijos (eil.) 397
Milašius O. V. — Talita Kumi (A. Vaičiulaičio vertimas) 296
Mistral G. — Nokturnas, Albricias (vertė J. Kėkštas), Motinos poema (vertė P. Gaučys) 202
Miškinis A. — Daina apie saulėtus namus, Tur būt ir austi nemoki, Gerai žinau (eil.) 12
Noreika J. — Tavo vardo šaukiuosi (invokacija) 49
Nyka-Niliūnas A. — Vaikystės fragmentas, Transparence, Fragonard, Melancholiškas mano draugas (eil.) 106-107
Nyka-Niliūnas A. — Kasdieniškoji poema 108
Obcarskas — Rudens žemė (eil.) 451
Prapuolenytė S. — Mieli žodžiai (eil.) 316
Sruoga B. — Sutema (eil.) 407
Savickis J. — Ekspertizė 31
Stelingis P. — Paukščių sugrįžimas, Pavasaris (eil.) 227
Šlaitas Vl. — Sandaros skrynia, Taip turi būt, Vasaros naktį, Pakaruoklio kilpoje (eil.) 371
Švabaitė J. — Kraujo giesmė (eil.) 30
Vaičiulaitis A. —Červinėj sušaudytųjų sielos stovi prieš Viešpatį Dievą (eil.) 71
Vaičiulaitis A. — Motinos veidas (eil.) 199
Trakl G. — Nuskandintas ruduo, Mano širdis vakarėjant, Žlugimas, Kaspero Hauserio daina, Grodek (eil.), vertė H. Nagys 454
Tulys A. — Kumberlando kalnuose 272
Žitkus L. — Sustingusios bangos, Pasakos broliai, Atsisveikinimo žiedas (eil.) 162
Kad atrakinčiau dainų skrynelę (eilėraščiai iš Lietuvių poezijos antologijos) 344

STRAIPSNIAI

Aistis J. — Apie laiką ir žmones (Ant. Miškinis) 13
Baltinis A., Dr. — Religija ir mokslas 193
Baltinis A., Dr. — Literatūros nusikalstamumas 389
Biržiška Vac., — Vyskupo Motiejaus Valančiaus biografijos bruožai ..... 346 ir tęsinys 408, 455
Brizgys V., Vysk. — Tautinių kultūros vertybių vieta savose bažnyčiose 289
Būčys P., Vysk. — Atsiminimų ištraukos (surašė Z. Ivinskis) 448
Gaučys P. — Gabriela Mistral 200
Girnius J. — Ieškojimas šviesos gyvenimui 1
Girnius J. — Žinojimo prievarta ir tikėjimo laisvė 304
Girnius J. — Laisvė ir pasaulis 360
Grauslys T. B., O. F. M. — Assumpta est in caelum 22
Ivinskis Z. — Merkelis Giedraitis ..... 110 ir tęsiniai 163, 207, 254, 317
Jasmantas A. — Literatūrinės kritikos prasmė 121
Juška A., Dr. — Karaliaus Mindaugo krikštas 385
Laugminas A. — Tikrosios būties beieškant 433
Mažiulis A. — Lietuviškasis kryžius ir jo kilmė 60
Nagys H. — Georg Trakl 452
Našlaitis J. — Lietuvos partizanai 72
Padolskis V., Vysk. — Religija asmens ir tautų gyvenime 97
Pakštas K. — Lietuvių tautos ir valstybės sienos 436
Petronis J. — Vokiečių mokslininkų klystkeliai 372
Stočkus B. — Arnold J. Toynbee ir jo kultūros teorijos 216
Šilkarskis Vl., Prof. — Rytų Newmanas (Solovjovo paminėjimas) 265
Vaitiekūnas V. — Tautinės bendruomenės išsilaikymas 50
Vaitiekūnas V. — Pijaus XI socialinė demokratija 241
Vaitiekūnas V. — Genocido nusikaltimas 337
Vasiliūnas Iz. — Ekspresijonizmas, Arnoldas Schoenbergas ir dvylikos tonų sistema 398
Venckus J., S. J. — Psichoanalizė 151
Yla St. — Didysis Aitvaras (Pabiros apie Balį Sruogą) 297
Zumeris Br. — Žmogaus sumasinimas 145

KNYGOS IR ŽURNALAI

Ateitis — A. R. 281
Babickas P. — Brazilija — Aug. Raginis 280
Daumantas J. — Partizanai už Geležinės Uždangos — Aug. Raginis 280
Jankus J. — Pirmasis rūpestis— Aug Raginis 466
Jonikas V. — Eilėraščiai, M. G. 467
Gaidamavičius Pr., Dr., — Išblokštas žmogus — A. Baltinis 468
Gailius J. — Susitikimas — P. Jurkus 467
Gudelis M. — Lietuviai gynė savo miškus — A. K. 232
Išlaisvintos Lietuvos ūkis — Kun. K. Mažutis 331
Kėkštas J. — Ramybė man — Aug. Raginis 422
Kolupaila St., Dr. — Nemunas — Aug. R. 279
Maceina A. — Jobo drama — Dr. A. Baltinis 377

Mažutis K., Kun. — Didžiosios grumtynės — Tomas Žiūraitis, O. P. ... 281
Metraštis "Literatūra" — Alg. M. ... 231
Milašius tarp Čiurlionio ir Claudelio (G. I. Židonis knygos "Milosz" recenzija) — J. Grinius 424
Pilka P. — Žvaigždžių ieškojimas — J. Br. ... 423
Radausko grįžimas ("Strėlė danguje" recenzija) — L. Mišk inas ... 128
Ramonas V. — Dulkės raudonam saulėleidy — Aug. Raginis ... 328
Rukša B. — Žemės rankose — Ben. Babrauskas 37
Schmittlein R. — Etudes sur la Naticnalite des Aestii — M. Alseikaitė-Gimbutienė ... 88
Steinbeck J. — Tarp pelių ir vyrų — Aug. R.... 331
Straubergs K. — Die Letto-Preussischen Getreidefeste — J. Lingis ... 37
Straubergs K. — Lettisk Folktro om de Doeda — J. Lingis ... 279
Sužiedėlis S. — Jėzaus Nukryžiuotojo Seserų Kongregacija — V. Gidžiūnas, O.F.M. ... 232
Šatrijos Ragana — Sename dvare — P. Jurkus ... 467
"Technikos žodis" Nr. 1 ... 281
Tėvynės Sargas — V. V. ... 380
Verax C. — Diez Anos de Martirio — A. G. ... 182
"Žvilgsnių" proza ir poezija — Lecnas Miškinis ... 181

LITERATŪRA

Florencijoj pas Papini — vertė V. Kulbokas — 35. Coppelius — Veikalas apie legendų Živilę — 85. J. Gintautas — Krizė Sovie.inėj Lietuvių literatūroj ir kritikoj — 131. A. V. — Andre Gide — 179. Julius Banaitis — Literatūriniai konkursai — 180. J. Ls. — Nauja premija švedų ir norvegų rašytojams— 180. Amerikos tautinės premijos — 180. A. R. — Priešvakarietinė dvasia dabartinėje Sovietų literatūrcje — 228. Julius Banaitis — Pastabos literatūrinės polemikos klausimu — 230. Juozas Lingis — Naujoji norvegų literatūra — 276. B. S. — Elisabeth Langgaesser — 278. A. Mažiulis — Kan. A. Sabaliauskas-Žalia Rūta — 325. Juozas Lingis — Johannes V. Jensen — 375. A. Vaičiulaitis — Kad atrakinčiau dainų skrynelę — 376. P. Jurkus — Rašytojas Juozas Kruminas — 420. J. Kubilius — Kaip Cvirka savo raštus taisė — 421. A. R. — Nobelio laureatas Paer Lagerkvist — 464. A. V. — Prano Vaičaičio sukaktis — 465. A. V. — Viktoras Kamantauskas — 465.

MENAS

J. Aistis — "Literaturnaja Gazeta" dergia mūsų meną — 38. Iz. Vasiliūnas — Lietuviškąjį smuiko koncertą benagrinėjant — 135. J. Kėkštas — Jonas Rimša — 183. A. D. — Rafaelio "Alba Madona" — 183. El. Vasyliūnienė — Muzikalinio auklėjimo reikšmė — 233. J. Stankūnas — Muziko J. Žilevičiaus sukaktis — 333. J. K. — Pirmoji dvimetinė Ispano-Amerikos meno paroda — 333. A. Landsbergis — Louis Jouvet atminimui — 428. Louis Jouvet — Komedininkas ir aktorius — 429. Jurgis Blekaitis — Scenos poetą minint — 470.

MOKSLAS

A. M. — Edith Stein — Filosofė ir kankinė — 40. Al. Ružancovas — Kauno miesto archyvas — 41. Dr. Ign. Urbonas — Nicolai Hartmann — 137. B. S. — Bertrand Russell — 137. Pr. Skardžius — Naujas Prof. E. Fraenkelio veikalas — 184. B. S. — Louis De Broglie — 332. B. S. — Evoliucijos teorijos kritika Amerikoj — 381. Vyt. Buteika — Naujieji Sovietų mokslų "imepratoriai" — 382. A. Mažiulis — Dr. Jonas Basanavičius — 472. Ben. Babrauskas — Lituanistikos institutas — 476.

RELIGINIS GYVENIMAS

A. Mc. — Antikristinis Šventųjų pagerbimas — 90. T. L. Andriekus, O.F.M. — Didžiojo Jubiliejaus ženkle — 138. A. Jasm. — Paryžiaus Kardinolas — Suhard — 187. M. Matukas — Vatikano Santarybą prisiminus — 234. Gilinamos Šv. Rašto studijos — 234. V. Gidžiūnas, O.F.M. — Lietuvos bažnytinės provincijos 25 m. jubiliejus — 282. T. B. G. — Katalikų ir protestantų susivienijimo klausimu — 283. A. — Pop. Pijus X paskelbtas palaimintuoju — 284.

VISUOMENINIS GYVENIMAS

A. Z. — Pasaulio Lietuvių Bendruomenės klausimu — 43. A. Z. — VLIK'o kritikos klausimu — 91. Juozas Alaušius — Kultūros fondo belaukiant — 140. R. K. Saulius — Ne vienais doleriais tauta gyvena — 188. Skandinavas — Lietuvybė ir amerikonizmas — 189. El. V. — Pirmieji įspūdžiai Kolumbijon atvykus — 190. V. Čižiūnas — Paskutinis aušrininkas ir jo vaidmuo mūsų tautoje — 235. Juozas Alaušius — Sutelkus katalikiškąją spaudą — 285. Skaitytojų pažiūra į mūsų žurnalą — 286. Juozas Alaušius — Akmenys ir sielos, arba besirūpinant lietuviška knyga — 334. P. V. Raulinaitis — Laiškas redakcijai Kultūros Fondo klausimu — 336. Juozas Alaušius — Lengva nusivilti maža tauta — 382. Dr. Vl. Viliamas — Tarptautinis Katalikų kongresas kaimiečių problemoms tirti — 384. A. Z. — Pranciškonų spaudos centro vajus — 478.

POLITIKA

J. Pabedinskas — Ispanija — 45. B. S. — Lenkija be laisvės — 47. Persilaužimo metai — 93. Mykolas Gilius — Įspūdžiai iš Berlyno — 142. J. Pž. — Kaip Vakarų demokratijos planavo spręsti Baltijos respublikų bylą — 191. Dr. J. Gintautas — Apie karą ir taiką su komunizmu — 238. J. Pabedinskas — Ispanų revoliucija — 430.

KRONIKA

Sekančiuose puslapiuose — 92, 95, 134, 136, 143, 183, 186, 190, 192, 278, 288, 336.

ILIUSTRACIJOS

Milano Katedra — Detalė — 5. T. Zikaras — Liūdesys — 9. Ant. Miškinis (foto nuotrauka) — 12. E. Koks — Piešinys plunksna — 17. Ornamentas — 20. Piešinys — 21. Botticelli — Marija — 25. Jurgio Savickio paveikslas — 31. Edith Stein (foto) — 41. V. Kašuba — Tremties motina, 2. Nr. viršelio 1 puslapis. Iliustracija — 49. P. Augius — Sodyba — 53. A. Kurauskas — Ex libris — 57. Kryžiaus viršūnė — 60. Klaipėdos krašto lietuvių antkapiniai paminklai — 62. Paminamosios koplytėlės — 65. Kryžius Karo Muziejaus sodelyje (Foto) — 67. M. K. Čiurlionis — Kapinės Žemaitijoje — 69. Z. Pacevičienė — Puota —

74. V. Vizgirda — Autoportretas — 81. Michelangelo — Delfų Sibilė — Nr. 3 virš. 1 puslapis. A. Valeška — Pieta — 99. Šiaulių Šv. Petro ir Paulio bažnyčia (V. Augustino foto) — 102. A. Nyka-Niliūnas — foto — 106. V. Van Gogh — Langlois tiltas — 109. Vysk. Merkelis Giedraitis — foto — 113. Šv. Romualdas — 113. Ad. Galdikas — Malda — 117. Botticelli — Zefyrai — 123. J. Penčyla — Bogota ūkanose — 126. J. Rimša — Yungas slėnyje — Nr. 4 virš. 1 puslapis. J. Rimša — Kerėjimas — 149. J. Rimša — Allegro — 154. J. Rimša — Ritmas — 157. J. Rimša — Procesija — 164. J. Rimša — La Paz miesto įkūrimas — 169. J. Rimša — Nokturnas — 173. Jonas Rimša — autoportretas — 176. Z. Kolba — Vitražų detalė — Nr. 5 virš. 1 puslapis. V. Petravičius — Šv. Jurgis (aliejus) — 195. Gabriela Mistral (atvaizdas) — 202. Leonardo Da Vinci — Apybraiža — 206. Valerijonas Protasevičius (atvaizdas) — 210. A. Galdikas — Saulėlydis — 214. G. Rouault — Senas karalius — 219. V. K. Jonynas — Medžio raižinys — 223. Nr. 5 viršelio 4 puslapis — Medžio raižinys. Leonardo da Vinci — Detalė — Nr. 6 virš. 1 puslapis. Vilniaus Universitetas (foto) — 257. E. Docienė — Galvutė — 263. J. Bakis — Miegančios Raganėlės (Majolika) — 274. Lietuviškos koplytėlės viršūnė — Nr. 6 viršelio 4 puslapis. P. Augius — Grybautojos — Nr. 7 vir. 1 puslapis. Balys Sruoga (foto) — 299. T. Valius — vinjetė — 302. Juozas Kėkštas (foto) — 303. A. Krivickas — Gėlynas — 312. Lietuvaitė — Vyt. Maželio nutrauka — 323. Vincas Ramonas (foto)— 329. Galdikas — Suvalkijos peisažas — 319. Raižinys — Nr. 7 viršelio 4 puslapis. V. Van Gogh — Piemenė — Nr. 8 virš. 1 puslapis. E. Kormendi — Šv. Pranciškus Asyžietis — 341. A. Vaičaitis—Iliustracija — 344. A Vaičaitis — Vinjetė — 345. Vysk. Motiejus Valančius (nuotrauka) — 349. Sodyba prie ežero (V. Augustino nuotrauka) — 352. Vinjetė — 359. V. Peldavičius — Paminklo projektas — 363. A. Valeška — Prie Baltijos jūros — 368. Vladas Šlaitas (foto) — 371. P. Signac — Venecija — Nr. 8 virš. 4 puslapis. Reimso katedros detalė — Nr. 9 virš. 1 puslapis. D. Buračas — Galvutė — 388. T. Valius — Alyvų Darže — 393. M. Dobužinskis — Laukas — 397. G. Braque — Natiurmortas — 399. A. Galdikas — Žemaitijos kampelis — 405. P. Vaškys — Kelionėje (Terrakota) — 411. A. Valeška — Rudeniop — 415. O. V. Milašius (atvaizdas) — 425. Louis Jouvet (foto) — 429. Michelangelo — Kūdikėlis Jėzus — 12 nr. viršl., A. Smailiūtė — Madona (keramika) — 439. Lietuvos ribų žemėlapis — 442. Vysk. P. Būčio nuotrauka — 449. T. Zikaras — Veidas — 455. A. Melnikas — Bažnyčia — 459. Paer Lagerkvisto nuotrauka — 465. Dr. J. Basanavičiaus nuotrauka — 475.

MALONUS LIETUVI,

Jau suėjo dveji metai, kai Amerikoje leidžiami AIDAI lanko savo skaitytojus. Kas mėnesį jie neša lietuvio pastogėn mokslo, meno, religijos ir literatūros brangmenų, nepamiršdami taip pat nė dabartiino laiko aktualijų.

Kaip patys skaitytojai mato, per tuos dvejus metus Amerikos žemyne žurnalas nepailso, nenustojo pirmojo ryžto, bet visais atžvilgiais tobulėjo ir degė kultūros bei lietuvybės meile. Puoselėdamas šiuos aukštus idealus, AIDŲ žurnalas laimėjo daug bičiulių įvairių pasaulėžiūrų žmonėse. Vieni jų stojo į bendradarbių gretas, antri, kiek įgėgos nešė, pasišventė platinimui, treti tapo uolūs skaitytojai.

Visa tai džiugino leidėjus ir drąsino juos painiame kultūros žurnalo išlaikymo bei ugdymo darbe. Jie buvo ir tebėra įsitikinę, kad AIDŲ gyvybė priklauso ne tik nuo tų, kurie juos leidžia, bet nepalyginamai daugiau nuo tų, kurie juose rašo, juos platina ir skaito.

Kopiant AIDAMS į trečiuosius savo amžiaus metus Amerikoje, jų leidėjai viltingai žiūri į žurnalo ateitį. Šia proga jie taria nuoširdų padėkos žodį AIDŲ bičiuliams ir visus kviečia į vieningą kultūros darbą.

AIDŲ LEIDĖJAI

Vyriausias Redaktorius—Antanas Vaičiulaitis.
Redakcinis Kolektyvas: Dr. J. Aleksandravičius-Aistis, T. Dr. L. Andriekus, O.F.M., Bern. Brazdžionis, Dr. J. Girnius, Dr. J. Grinius, T. Dr. B. Grauslys, O.F.M., Dr. K. Pakštas, Dr. A. Kučas, J. Pažemeckas, Dr. A. Šapoka, Br. Stočkus, T. J. Vaškys, O.F.M.
Meninė Priežiūra — Telesforas Valius.
Leidžia — Tėvai Pranciškonai.
Redakcijos Adresas: Ant. Vaičiulaitis, 85-64 144 St., Jamaica 2, N. Y.
Administracijos Adresas: AIDAI, Kennebunk Port, Maine